

**YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KLİNİK PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI**

**TRAVMA SONRASI BİLİŞLER ÖLÇEĞİ'NİN (TSBÖ) SURİYE
ARAPÇASINA UYARLAMA ÇALIŞMASI**

AYSUN KÜÇÜK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LEFKOŞA

2020

**TRAVMA SONRASI BİLİŞLER ÖLÇEĞİ (TSBÖ) SURİYE
ARAPÇASINA UYARLAMA ÇALIŞMASI**

Aysun KÜÇÜK

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KLİNİK PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Meryem Karaaziz

LEFKOŞA

2020

KABUL VE ONAY

Aysun KÜÇÜK tarafından hazırlanan “Travma Sonrası Bilişler Ölçeği'nin (TSBÖ) Suriye Arapçasına Uyarlama Çalışması” başlıklı bu çalışma, 19/06/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

Yard. Doç. Dr. Meryem Karaaziz (Danışman)

Yakın Doğu Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü

Yard. Doç. Dr. Pervin Yiğit

Yakın Doğu Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü

Yard. Doç. Dr. Başak Bağlama Yücesoy

Yakın Doğu Üniversitesi

Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Bölümü

Prof. Dr. Mustafa Sağsan

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin, tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim. Tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

- Tezimin tamamı heryerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Yakın Doğu Üniversitesinde erişime açılabilir.
- Tezimin iki (2) yıl süre ile erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde tezimin tamamı erişime açılabilir.

19 Haziran 2020

İmza

Aysun KÜÇÜK

TEŞEKKÜR

Çalışmam boyunca emeğini esirgemeyen, her daim sabrını ve desteğini hissettiren, samimi ve sevgi dolu yaklaşımıyla tezimi severek hazırlamama yardımcı olan çok kıymetli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Meryem KARAAZİ'ye

Yabancı dil hususunda her ihtiyacım olduğunda içtenlikle yardım eden sevgili arkadaşım Merve TEKİNCE ve eşine, Kıymetli Dostum Zeynep Rumeysa SERBEST AYTEMİŞ'e, bilgi birikimi ile profesyonel yardımını esirgemeyen Dr. Mohammad HİLAL'e

Anket uygulama sürecim boyunca büyük bir özveri ile çalışmamı sahiplenerek yardımlarını esirgemeyen ve benimle birlikte yorulan, Ankara Toplum Merkezi Gönüllüsü Suriyeli kardeşlerime,

Tez yazım sürecim boyunca bilgi alışverişi yaptığım yüksek lisansın bana en güzel kazanımlarından olan cömert arkadaşlarım Hilal SEVENCAN ve Sibel KARAHAN'a

Hayatım boyunca koşulsuz sevgi ve sonsuz emeklerini her daim hissettiren ve tez çalışmamı bitirmemde moral ve motivasyon kaynağım olan canım annem, babam ve biricik kardeşlerime,

Varlığı ile bana güç veren gözümün ışığı minik oğlum ve bu süreçte zorlandığım her anda yanımda bulduğum en büyük destekçim olan hayat arkadaşım Seyit Bilal KÜÇÜK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ

TRAVMA SONRASI BİLİŞLER ÖLÇEĞİ (TSBÖ) SURIYE ARAPÇASINA UYARLAMA ÇALIŞMASI

Bu çalışma Foa ve arkadaşları (1999) tarafından geliştirilmiş olan Travma Sonrası Bilişler Ölçeğinin (TSBÖ) Suriye Arapçasına uyarlanmasını ve Türkiye’de yaşayan Suriyeliler örneğinde psikometrik özelliklerin geçerlik ve güvenirlik başlıkları adı altında incelemesini amaçlamaktadır. Travma sonrası olumsuz bilişleri değerlendirmede kullanılan ölçek 36 maddeden oluşmakta ve 7’li ilkert üzerinden puanlanmaktadır. Orijinal ölçekte 33 madde 3 alt boyuttan (Kişinin kendi ile ilgili olumsuz bilişleri, kişinin dünya ile ilgili olumsuz bilişleri, kendini suçlama) toplanmış ancak diğer 3 madde hiçbir alt boyutta yer almamıştır. TSBÖ’nin Suriye Arapçasına uyarlama çalışması Türk Kızılay Ankara Toplum Merkezi hizmetlerden yararlanan yetişkin 442 kadın ve 81 erkek olmak üzere toplam 523 kişilik bir grubun katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Uygulama öncesi dil ve kapsam geçerliği değerlendirmelerine göre 1. Madde, yapı geçerliği kapsamında iki farklı faktörde yer alması nedeniyle 6. Ve 9. Maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Ölçek orijinaliyle uyumlu bir şekilde 3 alt boyuttan oluşmakta ve toplam varyansın 50.49’unu karşılmaktadır. Ayrıca ölçeğin güvenirlik katsayısı 0.91 olarak bulunmuş olup madde toplam puan korelasyon ve test tekrar test analiz sonuçlarına göre ölçeğin güvenirliğini destekleyen veriler elde edilmiştir. Ölçeğin yakınsak ve ayırt edici geçerliği analizleri için Arapça dilinde Harvard Travma Envanteri ve Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmış olup her iki analiz için de ölçeğin geçerli olduğuna ilişkin verilere ulaşılmıştır. Sonuç olarak elde edilen verilerin analizinden sonra TSBÖ’nin Arapça versiyonunun travma sonrası bilişleri tespit edebildiği, geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Travma, Travma Sonrası Stres Belirtileri, Travma Sonrası Bilişler, Benlik Saygısı

ABSTRACT

POST-TRAUMATIC COGNITION SCALE'S (TSBÖ) STUDY OF ADAPTATION TO SYRIAN ARABIC

This study aims to adapt The Post-Traumatic cognition scale (TSBÖ) developed by Foa et al (1999) to Syrian Arabic and to examine psychometric features in the sample of Syrians living in Turkey under the titles of validity and reliability. The scale used to evaluate negative cognitions after trauma consists of 36 items and is scored over 7 likert. On the original scale, 33 items were collected in 3 sub-dimensions(one's own negative cognitions, one's negative cognitions about the world, blame knedini), but the other 3 items were not included in any EC dimension. The Turkish Red Crescent Ankara Community Center adaptation of the Turkish Red Crescent to Syrian Arabic was carried out with the participation of a total of 523 people, including 442 women and 81 men, who benefit from the services.

According to pre-application language and scope validity assessments 1. Article 6 because it is included in two different factors within the scope of structure validity. And 9. The substances have been removed from the scale. The scale consists of 3 sub-dimensions in line with the oiginal and covers 50.49 of the total variant. Furthermore, the reliability coefficient of the scale was found to be 0.91 and data supporting the reliability of the scale were obtained according to the item total score correlation and test retest analysis results. Convergent and distinctive validity of the scale analysis the Harward trauma inventory and self-esteem scale were used in the Arabic language and data regarding the validity of the scale were obtained in both analyses. After analysis of their data, it was found that the Arabic version of the Tsbö was able to detect post-traumatic cognitions, a valid and reliable scale.

Key Words: Trauma, Symptoms Of Post-Traumatic Stress, Post-Traumatic Cognition, Self-Esteem

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	3
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ.....HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.	
BİLDİRİM.....	4
TEŞEKKÜRLER.....	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
1. BÖLÜM	1
GİRİŞ.....	1
1.1 Problem Durumu	2
1.2 Araştırmanın Amacı.....	4
1.3 Araştırmanın Önemi	5
1.4 Sınırlılıklar	6
1.5 Tanımlar	6
2. BÖLÜM	6
KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	6
2.1 Travma Ve Stres Kavramları İle İlgili Temel Bilgiler	6
2.1.1 Travma Kavramı	6
2.1.2 Stres Kavramı.....	7
2.1.3 Stresin Belirtileri.....	8
2.1.4 Travma Sonrası Bilişler.....	9
2.2 TRAVMA SONRASI BİLİŞLER.....	10
2.2.1 TSSB'nin Bilişsel Modeli	10
2.2.2 Travma Sonrası Bilişlerin TSSB Gelişimi ve Tedavisindeki Rolü.....	12
2.2.3 Bilişlerin Değerlendirilmesi.....	13
2.2.4 Travmatik Yaşantı.....	14
2.2.4.1 Travmatik Yaşantı Türleri	15

2.2.5	Travmatik Yaşantı Sonrası Bireylerin Benlikleri Dünya ve Diğer İnsanlar Üzerine Geliştirdikleri Uyumsuz Bilişler	15
2.2.6	Travma Belleğinin Travma Sonrası Bilişler Üzerindeki Rolü.....	17
2.2.7	Travmaya Bağlı Suçluluk	17
2.2.8	Travma Sonrası Bilişler.....	18
2.2.9	Travma Sonrası Bilişler ve Travma Sonrası Stres Belirtileri	19
2.3	Travma Sonrası Stres Bozukluğu	20
2.3.1	Travma Sonrası Olumsuz Bilişler.....	22
3.	BENLİK SAYGISI	22
3.	BÖLÜM	23
YÖNTEM		23
3.1	Araştırmanın Tipi	23
3.2	Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Zamanı.....	23
3.3	Araştırmanın Evreni ve Örnekleme	24
3.4	Veri Toplama Araçları Ve Yöntemi	25
3.4.1	Demografik Özellikler Formu	26
3.4.2	Travma Sonrası Bilişler Ölçeği (TSBÖ).....	26
3.4.3	Harvard Travma Ölçeği (HTE)	27
3.4.4	Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği.....	27
3.5	Verilerin İstatistiksel Analizi	28
4.	BÖLÜM	30
BULGULAR		30
4.1	Ölçek Uyarlama Çalışması	30
4.1.1	Ölçeğin Dil Geçerliliğine Ait Bulguları.....	30
4.1.2	Ölçeğin Kapsam Geçerliliği.....	31
4.1.3	Madde Toplam Puan Korelasyonu	32
4.1.4	Yapı Geçerliliği	34
4.1.5	Yakınsak Geçerlilik	38
4.1.6	Ayırt Edici Geçerlilik.....	39
4.1.7	Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayısı.....	40
4.1.8	Zamana Karşı Değişmezlik (Test-Tekrar Test) Güvenirliliği	41
4.2	Tanımlayıcı İstatistikler	42
4.3	Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre TSBÖ ve Alt Boyutlardan Alınan Puanların Farklılaşma Durumları.....	43
5.	BÖLÜM	46

TARTIŞMA	46
6.1 Tartışma.....	46
6. BÖLÜM	53
SONUÇ	53
6.1. Sonuçlar	53
7.BÖLÜM	55
ÖNERİLER	55
7.1 Öneriler	55
KAYNAKÇA	57
8 EKLER	71

TABLolar DİZİNİ

TABLO 1.	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ. DSM' LERE GÖRE TRAVMA KAVRAMI TANIMLARI TRAVMA TANIMI..... HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.	
TABLO 2.		25
KATILIMCILARA AİT DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİN DAĞILIMI		25
TABLO 3.		28
TRAVMA SONRASI BİLİŞLER ÖLÇEĞİ (TSBÖ)'NİN SURİYE ARAPÇASINA UYARLANMASINDAKİ SÜREÇLER		28
TABLO 4.		31
TSBÖ'NİN UZMAN DEĞERLENDİRMESİ SONUÇLARI		31
TABLO 5.		32
TSBÖ KENDALL UYUŞUM KATSAYISI KORELASYON TESTİ SONUÇLARI		32
TABLO 6.		33
TSBÖ'NİN MADDE TOPLAM PUAN KORELASYONUNA AİT BULGULAR		33
TABLO 7.		34
TSBÖ İÇİN KMO ÖRNEKLEME UYGUNLUK ÖLÇÜMÜ VE BARTLETT'S KÜRESELLİK TESTİ		34
TABLO 8.		35
TSBÖ İÇİN UYGULANAN FAKTÖR ANALİZİ SONUCUNA AİT BULGULAR		35
YAPILAN FAKTÖR ANALİZİ SONUCUNDA OLUŞAN ALT BOYUTLARIN VARYANS AÇIKLAMA ORANLARINA AİT BULGULAR TABLO 9'DA BELİRTİLMİŞTİR.		37
TABLO 9.		37
TSBÖ İÇİN UYGULANAN FAKTÖR ANALİZİ SONUCU AÇIKLANAN VARYANS MİKTARLARI		37
TABLO 10.		39
ÖLÇEKLERDEN ALINAN PUANLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ		39
TABLO 11.		40

TSSB TANISI ALAN VE ALMAYAN GRUPLARIN TSBÖ ORTALAMA PUANLARI	40
TABLO 12.	41
TSBÖ VE ALT BOYUTLARININ CRONBACH ALPHA KATSAYISI DEĞERLERİ	41
TABLO 13.	41
TSBÖ'NİN ZAMANA KARŞI DEĞİŞMEZLİK (TEST-TEKRAR TEST) GÜVENİRLİĞİ SONUCU	41
TABLO 14.	42
TSBÖ VE ALT BOYUTLARINDAN ALINAN PUANLARIN TANIMLAYICI İSTATİSTİKLERİ	42
TABLO 15.	43
KATILIMCILARIN TSBÖ VE ALT BOYUTLARINDAN ALDIKLARI PUANLARIN CİNSİYETE GÖRE FARKLILAŞMA DURUMLARI	43
TABLO 16.	44
KATILIMCILARIN TSBÖ VE ALT BOYUTLARINDAN ALDIKLARI PUANLARIN YAŞA GÖRE FARKLILAŞMA DURUMLARI	44
TABLO 17.	45
KATILIMCILARIN TSBÖ VE ALT BOYUTLARINDAN ALDIKLARI PUANLARIN MEDENİ DURUMA GÖRE FARKLILAŞMA DURUMLARI	45

ŞEKİLLER DİZİNİ

ŞEKİL 1. TSSB'NİN BİLİŞSEL MODELİ (EHLERS VE CLARK, 2000)	11
--	-----------

KISALTMALAR

TSSB: Travma Sonrası Stres Bozukluğu

TSBÖ: Travma Sonrası Bilişler Ölçeği

HTE: Harvard Travma Envanteri

PTCI: Posttraumatic Cognitions Inventory

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Göç kavramı farklı nedenlerle insanların buldukları yaşam alanlarından ayrılarak başka bir bölgeye yerleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Tuzcu ve Igaz, 2015).

İnsanlık tarihinden öğrenilen bir gerçek olan göç, birey veya toplumların bir yerden başka bir yere göç etmesine bağlı olarak farklılıklar gösterse de göçü belirleyici faktörler genellikle zorunluluklardan kaynaklanmaktadır. Bu faktörlerin başında doğa olayları ve savaşlar gelmektedir. Türkiye doğu ile batı arasında jeopolitik konumu dolayısıyla bir köprü görevi görmektedir. Konumu itibarıyla son yıllarda savaşlar dolayısıyla çok sayıda göç almaktadır. Göç sebeplerine baktığımızda çoğunlukla travmatik olaylardan kaynaklandığı görülmekte ve bu da göç eden kişilerin tekrardan yeni koşullara uyum sağlamalarında birtakım problemler yaşanmaktadır.

Türkiye 2011 Suriye iç savaşı insani krizi nedeniyle savaşın ilk zamanlarından itibaren kapılarını mültecilere açarak düzenli olarak göç almış ve savaş mağduru birçok Suriyeliye ev sahipliği yapmıştır. Suriyeli mültecilerin ülkelerinde çeşitli saldırı ve çatışmalara doğrudan ya da dolaylı olarak maruz kaldıkları olayları ve etkilerini inceleyen birçok çalışma savaşın travma sonrası stres bozukluğuna neden olduğunu göstermektedir. Ancak Travmatik olaylar herkes tarafından aynı biçimde algılanmamakta ve dolayısıyla aynı olaya maruz kalan birçok kişi üzerinde birbirinden farklı etkiler görülmektedir. Kişilerin travmatik olayları bilişsel olarak yorumlama biçimlerinin TSSB geçirip geçirmeyecekleri hususunda belirleyici etkenlerdendir (Amir, Kaplan ve Kotler (1996). Travmatik olay sonrası kişilerin var olan bilişlerinde bozulmalar meydana gelmekte ve bozulan bilişlerse travma sonrası stres bozuklunun kronik ve süreğen olmasına neden olmaktadır (Foa ve ark., 1999). Literatüre bakıldığında Travmatik olay sonrası TSSB geçiren bireylerde temel olarak kişilerin kendilerine ve diğerlerine (dünyaya) ilişkin bilişlerinde bozulma olmaktadır. (Foa ve ark., 1999, Yağcı 2010). Bu da TSSB tedavisinde bilişlerin değerlendirilmesinin önemli olduğunu göstermektedir. Nitekim Bilişsel Model kapsamında uygulanan tedavi planlarına göre olumsuz bilişlerdeki iyileşmeler TSSB’de de iyileşme olduğunu göstermektedir (Van Etten ve Taylor, 1998).

Tüm bu verilere dayanarak Türkiye’de yaşayan savaş mağduru Suriyeli

mültecilerde savaşın etkileri ve TSSB tedavisinde kullanılabilecek ölçme araçlarının varlığının tedavi için, travma sonrası bilişlerin değerlendirilebileceği psikometrik açıdan güçlü ölçme araçları önem kazanmaktadır.

Türkiye'de yaşayan Suriyeliler özelinde psikolojik iyilik halini artırıcı çalışmaların yapılması öncelikle travmatik yaşantılar, travma, bilişler gibi konu başlıklarının ölçülmesi ve değerlendirilmesinden geçmekte fakat Suriye dili ve kültürüne uyarlanmış ölçüm araçlarının yetersizliği alanda yapılan çalışmaları kısıtlamaktadır.

Bu bölümde araştırmanın temelini oluşturan problemin durumu, araştırmanın amacı ve önemi ile sınırlılıklar, varsayımlar ve tanımlara yer verilmiştir.

1.1 Problem Durumu

Göç, tanımı ve nedenleri ile incelendiğinde savaşlar, sürgünler, doğal afetler, işsizlik ve açlık gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır (Adıgüzel, 2017).

Tarih boyunca yaşanmış olan kitlesel nüfus hareketleri çeşitli mekanlarda ve farklı boyutlarda ortaya çıkmış olup, insanlık var olduğundan bu yana süregelmektedir. Bunun nedeni ise insanın her zaman rahat yaşam sürebileceği imkanları ve kaynakları aramasından gelmektedir (Ağır ve Sezik, 2015).

Günümüz koşulları göç dinamikleri, göç yolları ve göç etmekte olan insan profilleri üzerine etki etmektedir. Türkiye de bu dinamiklerden etkilenmekte ve sınırları olan komşularından göç alan bir merkez haline gelmiştir.

Türkiye, sahip olduğu jeopolitik konumu nedeniyle Doğu ve Batı arasında bir köprü görevi görmekte olan ve uluslararası göç yollarının da tam ortasında yer alan önemli bir geçiş ülkesi konumundadır. Bu yüzden Türkiye, coğrafi özellikleri gereği göç alma, göç verme ve geçiş bakımından önem teşkil etmektedir (Çiçeksoğüt, 2017).

2011 yılından itibaren türlü olumsuzlukları ile kendisini göstermekte olan Suriye iç savaşı, on binlerce insanın yaşamını yitirdiği ve 6,6 milyon insanın yaşam alanlarından olduğu ve bu insanların 5,6 milyonunun çevre ülkelere kaçmalarına yol açmıştır. Milyonlarca insanın bu kaçını sonrası komşu ülke olan Türkiye'ye 3,3, milyonluk bir oran ile en fazla miktardaki Suriyeli mülteci göç etmiştir (UNHCR, 2018). Bu yüzden Türkiye, Suriye Savaşı sonrası gelen mülteciler ile beraber kalıcı bir göç bölgesi olmuştur.

Savaşlar, tarih boyunca her zaman insanlar için ölüm, yoksulluk, kayıp, açlık, yıkım ve tüm bunların devamında çeşitli psikolojik sıkıntıların kaynağı olmuştur. Mülteciler ile yapılan araştırmalardan görüldüğü gibi savaşa maruz kalmış kişilerde birincil olarak travma sonrası stres bozukluğu ve ardından depresyon, somatizasyon, kaygı bozukluğu gibi birtakım psikolojik rahatsızlıklar meydana gelmektedir (Hassan, 2016, Ghumman, 2016, Alpak, 2014, Civriz, 2019).

Savaş boyunca yaşanan yıkım ve ölümlerin oluşturduğu travmatik durumlara, göç edilen ülkelerdeki ekonomik problemler, dil bariyeri, eğitim sorunları ve kültürel uyumsuzluklar gibi yeni problemler de eklenince ortaya birtakım ruhsal sorunlar çıkmaktadır (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2010). Bu perspektiften incelendiği zaman savaş esnasında tanık olunan travmalar ve kişilerin topraklarından, kültürlerinden ve sosyal hayatlarından ayrılmak zorunda kalmaları, bedensel problemlerin yanında çok yönlü ve derin psikososyal problemlerin de oluşmasına yol açabilmektedir. Savaşların kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan travmalar, beraberinde kişi ve toplum hayatını pek çok yönü ile etkilemekte olan olumsuzlukları da taşıyabilmektedir.

Psikolojik travma kişinin beden bütünlüğüne zarar veren veya yaşamını sonlandıracak bir tehditle olağandışı bir olay yaşaması veya böyle bir duruma şahit olarak sahip olduğu baş etme yolları ile üstesinden gelememesi durumudur. (DSMV) TSSB'nin literatürdeki bu yeri 2. Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda ortaya çıkmıştır. Suriye iç savaşı insani krizi ise 2. Dünya savaşından sonra en bilançoya sahip olmuştur (SOHR, 2018). Mültecilerde görülen savaşa bağlı olarak oluşan travmalara ilişkin stres bozuklukları belirtilerinin yüksek olması bu duruma dikkat çekmiştir.

Göç eden mültecilerin travmatize olma oranlarının incelendiği bir çalışmada batıya göç edenlerde görülen TSSB oranı %10 (Fazel, 2005, Civriz, 2019) iken Türkiye'de ikamet eden mülteci kadınlarda %46, erkeklerde ise %21 olarak açıklanmaktadır. (Alpak, 2014, Civriz, 2019). Travmatik olaylara maruz kalmış kişiler dünyanın güvenli olmadığına ilişkin düşünceler geliştirebilir. Ve başedemeyeciğine dair düşüncelere sahip olabilir (Ruppert 2011, Herman 2007). Aynı zamanda travmatik olaylara maruz kalmış herkeste benzer tepkiler görülmemektedir. Kişilerin yaşanan olayı değerlendirme biçimleri travma sonrası stres bozukluğuna neden olacağı gibi bunu sürmesi ve kronik hale gelmesinde de önemli role sahiptir. Travma sonrası TSSB gelişimine sebep olacağı düşünülen iki tür biliş üzerinde durulmaktadır.

Bunlar; “Dünya tamamen tehlikeli” ve “Ben tamamen yetersizim” inançlarıdır (Foa ve ark, 1999). Tüm bu bilgiler ışığında TSSB nin ortaya çıkması ve sürmesinde etkili olduğu bilinen olumsuz bilişlerin değerlendirilmesi önem arz etmekte olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Bilişsel Model kapsamında uygulanan tedavi planlarına göre olumsuz bilişlerdeki iyileşmeler TSSB’de de iyileşmeye yardımcı olmaktadır.(Van Etten ve Taylor, 1998). Tüm bu verilere dayanarak Türkiyede yaşayan savaş mağduru Suriyeli mültecilerde savaşın etkileri ve TSSB tedavisinde kullanılabilecek, mültecilerin kendi diilerinde travma sonrası bilişlerin değerlendirilebileceği psikometrik açıdan güçlü bir ölçme aracına rastlanmamaktadır.

2011 Suriye Savaşı insani krizi sonrası yaşanan kitlesel göç neticesinde de Türkiye'ye göç etmiş olan mültecilerde görülen TSSB tedavisinde araç olarak kullanılabilmesi yönünde bilişlerin değerlendirilebileceği bir ölçüm aracına ihtiyaç duyulması bu çalışmanın problemini meydana getirmektedir.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de yaşayan Suriyeli mültecilerle ruh sağlığı alanında, travma çalışmalarında kullanılabilecek bir ölçüm aracı kazandırılmasıdır. Türkiye’de yaşayan Suriyelilerle psikoloji alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde Arapça diline uyarlanmış depresyon, anksiyete ve TSSB ölçüm araçlarına ulaşılabilmekte fakat özel olarak bilişleri ve travmayı birlikte değerlendirebilecek bir ölçeğe rastlanmamaktadır. Foa ve arkadaşları (1999) tarafından geliştirilmiş olan Travma Sonrası Bilişler Ölçeği (TSBÖ) travmatik olay sonrası bilişleri değerlendirdiği gibi TSSB gösteren ve göstermeyen grupları da birbirinden ayırmaktadır.

Bu çalışma Travma Sonrası Bilişler Ölçeğinin (TSBÖ) Suriye Arapçasına uyarlanmasını ve Türkiye’de yaşayan Suriyeliler örneğinde psikometrik özelliklerin geçerlik ve güvenilirlik başlıkları adı altında incelemesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın soruları;

Travma Sonrası Bilişler Ölçeği'nin Suriye Arapçası uyarlaması Türkiye’de savaş

ortamından gelmiş ve mülteci olarak yaşayan Suriyeliler örneğinde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı mıdır?

Bu çalışma mevcut durumu sorgulayan betimsel bir araştırma olduğundan ortaya çıkabileceği düşünülen aşağıdaki sorulara da cevap aranacaktır:

- 1) Katılımcıların travma sonrası bilişlerinin zarar görme düzeyi nedir?
- 2) Katılımcıların yaş, cinsiyet ve medeni durumları açısından dağılımları ve belirlenmiş bu sosyo-demografik değişkenlerden travma sonrası biliş düzeylerini etkileyen değişkenler hangileridir?

1.3 Araştırmanın Önemi

Travmatik yaşantı sonrası Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) oluşması ve sürekli hale gelmesinde zarar görmüş bilişlerin etkisi olduğu bilinmektedir. Bu nedenle travma çalışmalarında özellikle klinik alanda travma sonrası bilişlerin değerlendirilmesi önem arz etmektedir (Yağcı, 2010). Zorunlu göç olayının her daim psikolojik travmalara neden olduğu düşünülürse ülkemizde ikamet eden mülteci statüsündeki Suriyelilerin de göçün bir sonucu olarak evlerini, topraklarını, alışık oldukları çevreyi terk edip tamamen kabul görmedikleri ve kimi zaman kültür şoku yaşadıkları yeni bir ülkede yaşam sürmeye çalışmaları beraberinde ruhsal sorunları getirmektedir (Süleymanov, 2013). Yapılan araştırmalara göre savaş ve zorunlu göç deneyimine maruz kalmış bireylerde sıklıkla TSSB, depresyon, anksiyete belirtileri görülmektedir. Dolayısıyla mültecilerde travmanın iyileştirilmesi yönünde yapılacak klinik çalışmalarda bilişlerin değerlendirilmesi, tedavi planında belirleyici temel etkenlerden olacaktır. TSSB tedavisinde bilişsel terapilerin hem TSSB hem de beraberinde eşlik eden depresyon ve anksiyete düzeylerinde azalmaya yardımcı olduğu görülmektedir (Tokgünaydın ve Sütçü, 2016). Fakat ülkemizde mültecilerle yürütülen çalışmalarda Suriye Arapçasına uyarlanmış ölçüm araçlarının bulunmayışı klinik çalışmaların yetersiz kalmasına ve etkili müdahale planlarının oluşturulamamasına neden olmaktadır. Travma Sonrası Bilişler Ölçeğinin (TSBÖ) Suriye Arapçasına uyarlanmış versiyonunun Türkiye’de yaşayan Suriyeli mültecilerle kullanılabilir olması birçok klinik çalışmaya kapı açacağı gibi son zamanlarda giderek önem kazanan bilişsel terapinin mültecilerle yapılan psikolojik destek çalışmalarında daha işlevsel olarak kliniğe taşınabileceği anlamına da gelmektedir.

1.4 Sınırlılıklar

Çalışma örneklemini Türk Kızılay Ankara Toplum Merkezi hizmetlerinden yararlanan 18 yaş üstü yetişkin kadın ve erkeklere uygulanması ile sınırlıdır.

Çalışma 2020 yılı ikinci yarıl içinde gerçekleştirilmekle sınırlıdır.

Çalışma Sosyo-Demografik Form, Travma Sonrası Bilişler Ölçeği, Harvard Travma Envanteri ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği'nin katılımcılara uygulanması ile sınırlıdır

1.5 Tanımlar

Göç: Gerçekleşme nedeni, yapısı ve süresi farketmeksizin bireylerin yer değişikliğinde buldukları hareketlilik (Göç Terimleri Sözlüğü, 2013).

Mülteci: Mülteciler, ikamet ettikleri ülkede meydana gelen savaş, çatışma, işkence, huzursuzluk yaratan olaylar nedeniyle can ve mal güvenliği tehlikede olan ve sığındıkları ülkelere "uluslararası koruma" talep eden kişilerdir (UNHCR, 2016).

Travma Sonrası Stres Bozukluğu: Doğal afet, savaş, ciddi bir kaza, cinsel saldırı gibi travmatik bir olay deneyimleyen ya da olaya tanıklık eden bireylerde ortaya çıkabilen ruhsal bir bozukluktur (Amerikan Psikoloji Derneği, 2013).

Benlik Saygısı: Bireylerin kendilerine yönelik geliştirmiş oldukları pozitif ya da negatif tutumlar (Atıcı, 2009).

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1 Travma Ve Stres Kavramları İle İlgili Temel Bilgiler

2.1.1 Travma Kavramı

Travmalar, kişilerde ruhsal ve bedensel varlıklarında değişimlere yol açan, onları sarsan ve inciten hatıralardan meydana gelmektedir (Jones, 2007). Zorlu olaylar sonrası ortaya çıkan çaresiz ve güçsüzlük duyguları bu zorlu olaylara maruz kalmış kişilerin duygu ve düşüncelerini uzun vadede etki altında almaktadır. Kişilerin olayla başa çıkma kapasitelerini aşan bu tür zorlu olaylara "travmatik durum" ya da "travma" denilmektedir (Özen, 2017).

Travmatik olaylar, fiziksel saldırılar, cinsel istismarlar, şiddet görme, trafik kazaları, iş kazaları, savaşlar, terör olayları, başka insanların yaralanmaları ya da ölmelerine tanık olmak, hayatı tehdit eden hastalık ve depremler gibi olaylardan meydana gelmektedir (Kessler ve ark. 1995).

Öne sürülen aynı kriterlere göre de bir olayı travmatik olarak açıklamak için o olayın bir anda ve beklenmedik olması, kontrol edilmesinin güç olması, hayatın içerisinde standart bir olay olmaması, düzeltilemez-kronik problemler yaratma düzeyine sahip olması gerekmektedir. (Tedeschi ve Calhoun'dan akt. Bayraktar,2011).

Travmalar genellikle beklenmedik bir biçimde, birdenbire olan, bireyin başa çıkma mekanizmalarını zorlayan, dehşet, kaygı ve panik havası oluşturan, yaşamdaki uyumunu (kısa ve uzun vadede) güçleştiren, bireyin olayları kavrama prosesini, günlük davranış sistemini mahveden olaylardır. Travmalar yaşama, anatominin bütününe, sevdiğimiz insanlara ve inanışlarımıza yönelik tehdit içerir. Travmaları fiziksel tehdit ve psikolojik tehdit olarak ikiye ayırmak mümkündür (DEPAR,2017).

Bayraktar (2012), psikolojik yaralanmalara neden olan gelişmelerin direkt olarak veya olmayarak gerçekleşen olaylar olmak üzere iki farklı biçimde sınıflandırıldığını belirtmiştir. Doğrudan gerçekleşen olaylar; doğal afetler, savaşlar, esir düşmek, zorun göç, işkenceye maruz kalmak, mobbing görmek, boşanma sürecinden geçmek, engelli olma durumu vb.

Dolaylı yoldan etkileyen olaylarda ise birey direkt travmatik hadiseyle karşı karşıya gelmez, ister istemez etkisinde kalır. Doğrudan yaşanan travmatik olaylara maruz kalan bireylerle temas halinde olmak buna bir örnektir. Bir diğer örnekler ise, ölü ya da yaralanmış kişileri görmek, ölümcül bir rahatsızlığa yakalanmak veya yakalandığını öğrenmek, çevresel veya toplumsal baskılar vb.

Travmatik hayatın varlığı kadar bu olayı yaşayının da nasıl kendi içerisinde anlam kazandırdığıyla paralel olarak travmatik meselesinin tanımında değişiklik meydana getirebilir. Örneğin boşanma olgusu kimi kişi için yeni bir başlangıç anlamı taşıırken kimisi içinde travmatik olay niteliği taşıyabilir.

2.1.2 Stres Kavramı

Psikoloji literatüründe (2011) stres; psikolojik, mesleki, ekonomik veya sosyal bir durumla, başa çıkmanın problem olduğu pozisyonlarda oluşan kaygı verici ya da tehdit edici duygu olarak açıklanmaktadır. Bir durumla uygun şekilde baş etmenin

kişinin psikolojik verilerinden daha çok olarak değerlendirdiği zamanlarda ortaya çıkmaktadır.

Stres faktörünü çeşitli yüklenme unsurlarına karşı hücrenin ortaya koyduğu ve özel olmayan tepki olarak nitelendirilmiştir. Bu tepki de "Genel Uyum Sendromu" olarak açıklanmıştır. Genel uyum sendromu teorisine göre, kişi bir stres unsuru ile karşı karşıya geldiğinde, sempatik sinir sisteminin harekete geçmesi sebebiyle vücut "savaş veya kaç reaksiyonu" gösterir (Erdoğan, 1999).

2.1.3 Stresin Belirtileri

Kişiler, strese karşı farklı tepkiler verse de benzer durumlarda benzer tepkiler de verilebilmektedir. Stres türü, stresin seviyesi, kişinin strese olan algısı ve stresle mücadele etmedeki başarısı farklı tepkileri ortaya çıkarabilmektedir. Organizma, bir tehdite karşı stres anında kişilerde duygusal, fiziksel, sosyal ve zihinsel seviyelerde bir takım olaylar meydana getirmektedir. Bu olaylar stresin belirtilerini duygusal, fiziksel, sosyal ve zihinsel olarak dört başlığa ayırmaktadır. Bu dört başlık şu şekilde tanımlanmaktadır (Braham, 2002):

- Duygusal stres belirtileri: Yüksek düzeyde yaşanan kaygı ve endişe, hızlı ve sürekli değişen ruhsal durum, özgüvende azalma ya da güvensizlik hissine sahip olmak, saldırgan ve düşmanca davranışlar, ani öfke nöbetleri, heyecansızlık ve duygusal açıdan tükenmişlik hissi olarak kategorize edilmektedir.
- Fiziksel stres belirtileri: Stres anında vücutta hissedilen baş ağrısı, mide bulantısı, çarpıntı, uygu bozuklukları, omurilik ağrıları, çene kasılması, iştahsızlık, nefes darlığı, ışık ve sese duyarlılık ve çok fazla terleme olarak kategorize edilmektedir.
- Sosyal stres belirtileri: Kişilere karşı bir güvensizlik hissi, olaylarda kendi dışındaki kişileri suçlamak, aşırı savunmacı tutum, kişilere hata yükleme, rencide edici sözlü saldırılar, söz verip yerine getirmeme gibi olaylar olarak kategorize edilmektedir.
- Zihinsel stres belirtileri: Hafıza kaybı, unutkanlık, kafa karışıklığı, odaklanma zorlukları, mizah yönünü kaybetmek ve verimsizlik olarak kategorize edilmektedir.

Tanımlardan da görülmektedir ki, travmatik olayların ardından organizma, hayatta kalmak için stres tepkileri göstermekte bu doğal bir durumdur. Bu tepkiler, kronik ve işlevsiz bir hale gelmesiyle ruhsal sorunlar da ortaya çıkabilmektedir.

2.1.4 Travma Sonrası Bilişler

Biliş kelime anlamı ile “düşünce” demektir. Bilişler kişilerin çocukluk dönemlerinden itibaren olumlu ya da olumsuz şemalar şeklinde oluşan yapılardır (Beck,1967). Kişilerin bilişsel şemaları dünyaya geldikleri andan itibaren içinde yaşadıkları çevrenin getirdiği tecrübeler doğrultusunda şekillenir ve ömür boyu devam eder. Kişiler yaşam boyu erken çocukluk döneminden itibaren oluşmaya başlamış olan bilişsel şemaları kapsamında olayları değerlendirir ve mevcut bilişin belirlediği duyguları yaşarlar (Kan, 2016).

Yaşanan travmatik olay sonrasında da her bir birey olayı kendi bilişleri çerçevesinde değerlendirir ve anlamlandırır. Travmatik olay kişinin başa çıkma mekanizmalarını aşmış ve ortaya çıkan kaygı ile baş edilememişse travma sonrası stres belirtileri ortaya çıkabilir ve bazı bilişlerde hasar gözlenebilir (Kan,2016). Travmatik olaylar kişilerin kendileri ile ilgili bilişlerine, dünya ile ilgili bilişlerine ve gelecekle ilgili dair düşüncelerine zarar vermekte ve kişilerin temel güven duygularını sarsılmaktadır. Bozulan bilişlerin varlığı ise travma sonrası stres belirtilerinin sürekli hale gelmesinde etkili olmaktadır (Yetkiner, 2010).

Bireylerin psikolojik olarak uyumlu, sağlıklı ve kuvvetli bir yaşam sürebilmeleri için dozu ve şekli kişiden kişiye göre değişiklik gösteren bazı çocukluk dönemi temel ihtiyaçları vardır(Young ve Lindemann, 2002; Young ve ark., 2003).

İhtiyaç duyulan bu gereksinimler şu şekilde sıralanabilir (Young ve ark.,2003):

- 1) Diğerlerine güvenli bağlanma (güvenlik, istikrar, bakım ve benimsenme)
- 2) Otonomi, yeterlilik ve olumlu kimlik algısı
- 3) Gerçekçi sınırlar ve özdenetim
- 4) İhtiyaç ve duygularını ifade etme özgürlüğü
- 5) Kendiliğindenlik ve rol yapma(Erdoğan, 2014).

Bilişsel yapı, öğrenme durumlarında bilgiyi meydana getiren öğeleri düzenleyen ve bunlar tutan zihinsel şema veya çatı olarak ifade edilebilir. Horowitz, Travma Sonrası Stres Bozukluğu'nun travma yaşayan kişinin olay karşısında algıladığı tehdidi bilişsel şemaları ile özümseme ihtiyacı ile duygusal ve fizyolojik ihtiyacını normal seviyede tutma ikileminden kaynaklanmaktadır (Bilgiç, 2011).

Young'a (2003) göre kişilik bozuklukları ve birçok psikopatolojik bozukluğun kaynağında, çocukluk döneminde maruz kalınan olumsuz yaşantıların ürünü olan şemalar yatmaktadır. Young, çocukluk döneminde karşılanmayan ihtiyaçların ve bu dönemde yaşanan olumsuz tecrübeler nedeni ile olumsuz şemalara Erken Dönem Uyumsuz Şemalar adını verdiği bir sistemin ortaya çıktığını ileri sürmüştür(Yaka, 2011).

İhtiyaçların zarar verici biçimde engellenmesi: Sürekli, sıcak ve anlayış ögelerini barındıran bir sevgi ortamının çocuğa sunulmaması ya da sunulan imkanın yeterli olmaması. Bu durum duygusal yoksunluk, güvensizlik veya terkedilmeye yönelik şemalar ortaya çıkabilmektedir. Travmatizasyon veya kurbanlaştırma: Çocuğa fiziksel ya da duygusal anlamda zarar verilmesi gibi yaşantılar sonucunda; güvensizlik/suistimal edilme, kusurluluk/utanma veya hastalık/tehlikeler karşısında dayanıksızlık gibi şemalar gelişebilmektedir. İhtiyaçların gereğinden fazla karşılanmaya çalışılması: Çocuk için ölçülü biçimde sunulmasının daha sağlıklı olacağı bazı gereksinimlerin ebeveynler tarafından aşırı düzeyde karşılanmasını ifade etmektedir. Çocuğun otonomi ve gerçekçi sınırlar gibi temel ihtiyaçları göz ardı edilerek ebeveynin aşırı korumacı veya müdahaleci olduğu, sağlıklı sınırlar yerine sınırsız özgürlüğün sunulduğu bir ortam söz konusudur. Seçici içselleştirme veya önemli kişilerle seçici özdeşim kurma: Çocuklar, ebeveynlerin düşünce, duygu, deneyim ve davranışlarını seçici olarak içselleştirmekte ve onlarla özdeşim kurmaktadır. Ancak çocukların bu içselleştirmesi; ebeveynlerinin her davranışını içselleştirmek ve onlarla özdeşleşmekten ziyade, seçici olarak belirli kişilerin belirli özelliklerini içselleştirmeyi içerir (Erdoğan, 2014).

2.2 TRAVMA SONRASI BİLİŞLER

2.2.1 TSSB'nin Bilişsel Modeli

TSSB 'nin TSSB bilişsel model ile arasındaki fark, farklı travma gruplarında incelenerek bir çok araştırmaya konu edinmiştir. TSSB 'ye yönelik farklı bilişsel model yaklaşımları mevcuttur. Bu modellerin ele alındığı ortak nokta travmatik olaylara yüklenen anlam ve travmatik olayların yol açtığı anksiyete bozukluğudur. Buradaki anksiyete bozukluğu yaklaşmakta olan tehlikenin değerlendirilmesi ile ilgili bir durumdur. Çünkü TSSB'i çözmek, deneyimlere yönelik ilişkili işlevsel olmayan veya olumsuz yüklemelerin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir (Ehlers ve Clark, 2000).

Genellikle bilişsel yeniden yapılandırma üzerine temellenen bilişsel terapilere göre

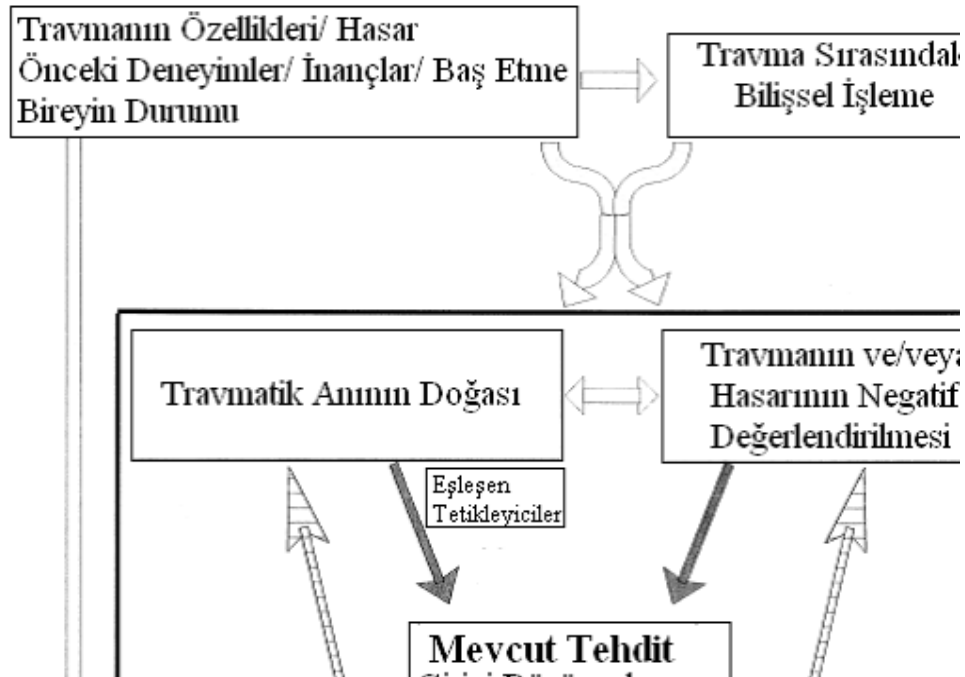
anksiyeteyi oluşturmada olan temel adım şu şekildedir (Yağcı Yetkiner, 2010: 5);

- Travma ve/veya oluşturduğu hasara yönelik değerlendirmede kişisel farklar
- Olaylara yönelik anıların varlığı ve o anıların biyografik anılarla bağlantılı olduğu noktadaki kişisel farklar

Bu adımlar baz alındığında kişinin sahip olduğu tehdit duygusuna girmekte olan düşünceler, aşırı uyarılmışlık ve genel anksiyete düzeyini artırıcı bilgi işleme yeteneği eşlik etmektedir. Tehdit karşısında ortaya çıkan duygusal, fizyolojik ve bilişsel davranışlar becerileri, kısa süre içinde kontrollü fiziksel ve duygusal bilişsel yapılandırmalara yol açmakta ancak genel anlamda psikolojik bir farklılığın meydana gelmediği ve problemin devam ettiği durumlarda görülmektedir (Leahy, 2008).

Şekil 1'de modelle alakalı ana değişkenler incelenmiştir.

Şekil 1. TSSB'nin Bilişsel Modeli (Ehlers ve Clark, 2000)

Girici düşünceler, geçmişte gelen hatıralar, kişilerin ruh hallerindeki değişimler, dikkat dağınıklığı ve hissizleşmeler, travmatik olayların ardından oluşan ve kişilerde en çok görülen belirtilerdir. Kişi bunları iyileşme sürecinin olağan bir akışı

olarak görmezse, bu belirtileri kalıcı gibi görüp ruhsal durumunun kötü yönde ilerlediğini ve tehlikede olduğunu belirtileri gibi değerlendirebilir (Ehlers ve Steil, 1995; Foa ve Riggs, 1993; Foa ve Rothbaum, 1998; Jones ve Barlow, 1990). Bahsi geçen değerlendirmeler, kişilerde olumsuz duyguları ortaya çıkarmakta ve kişilerin kaygı, depresyon ve öfke durumlarını arttırmaktadır. Kişiler ise bunlardan kurtulabilmek için TSSB'nin belirtilerinin artış gösterdiği bir döngüye girerek baş etmek istedikleri düşüncelere karşı tam aksi yönde olumsuz düşüncelere yönelirler.

2.2.2 Travma Sonrası Bilişlerin TSSB Gelişimi ve Tedavisindeki Rolü

TSSB'nin bilişsel terapisinde ki esas nokta, kabullenilemeyen, korkutucu, sıradışı ve anlaşılmayan travmatik anıların hafızada işlenmiş olmasıdır. TSSB üç temel esasa dayanır ve bunlar şu şekildedir (Foa ve ark, 1999).

- Hayal dünyasında ve gerçek dünyada kaygıyı tetikleyici davranışlarla kişilerin travmatik anılarını tekrar canlandırmak,
- Bilişsel yeniden yapılandırma ile kişilerin kendilerini ve dünyaya yönelik inançlarını farklılaştırarak kişide bütünlük ve kontrol hissini arttırmak,
- Kaygı yönetimi ile kişilerin olaylara şartlanmış oldukları kaygıyı ve fizyolojik uyarılmaları ortadan kaldırarak bunlarla başedebilme becerilerini geliştirmek ve bu sayede kişiyi rahatlatmak.

Travmaya maruz kalmış iyimser ruhlu kişilerin bu deneyimleri dünyayla alakalı bakış açılarını değiştirdiği için pozitif bakış açıları kesintiye uğrar. Kişinin dünya görüşü ne kadar katı ve direktse travmatik tecrübe kişinin dünyaya ve kendiyile alakalı görüşlerinde o seviyede dramatik bir değişikliğe neden olur. Bu konu da kişinin TSSB geliştirme ihtimalini artırır. Yaşadığı travma olayının genelleştirmeksizin kişisel bir tecrübe olarak değerlendirebilen bireylerin olayın sonuçlarıyla baş edebilmeleri ve atlatmaları daha muhtemeldir. Maruz bırakma yöntemi yalnızca TSSB için değil kaçınma davranışının sürdürücü rol oynadığı tüm rahatsızlıklarda etkilidir. Fakat, fobiler veya diğer kaygı bozukluklarında korkulan durumlar şimdiki zaman içinde yer almazken, TSSB'de düşünülmeden geri durulan durum geçmiş deneyimlerden kaynaklanmaktadır (Yağcı Yetkiner, 2010).

Farklı maruz bırakma teknikleri arasında en sık yaygın olan prolonged exposure, uzun süreli maruz bırakma yöntemidir. Bu yöntem ile hastaların korkulan durumlardan veya anılardan kontrollü bir biçimde terapötik yüzleşmeyle sıyrılması ve hastaların korku ve kaygı düzeylerinin %50 azalana dek tekrar maruz

birakılmaya devam etmesi gelmektedir. Uygulama öncesinde hastalarda duygu durum kontrolü için güvenli alan egzersizleri yapılarak, tekniğin kullanımı hastalara anlatılmaktadır. Hastalar yaşadıkları olayların hayaline girerek olayları birinci tekil olarak kendi azından ve şimdiki zamanda anlatmaktadır. Bilişsel yeniden yapılandırma, hastaların travma ile ilgili eğitilmesi ve olumsuz düşüncelerden uzaklaşmasını amaçlamaktadır (Reynolds ve Brewin,1998).

TSSB terapisindeki bir diğer önemli faktör olan farkındalık temelli bilişsel terapi, hastaların duygu ve düşüncelerini yargısızca kabullenmesini hedefleyerek, terapi sürecinde olumsuz düşüncelerle mücadele etmeyi ve kaçınmamasını öğretmektedir. Travmaya uğramış kişilerin, travma sonrası bilişler ve TSSB belirtileri arasındaki sosyotropi ve otonomi aralarındaki ilişkisine bakılmış olan bir çalışmada TSBÖ kullanılmış ve TSSB belirtileriyle bireylerin kendilerine ve dış dünyaya yönelik olumlu olmayan inançları aralarında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır(Russell ve ark, 2004).

TSSB terapisinde tecavüz mağdurları ile yapılan bir çalışmada tekrarlayan travmatik yaşantı ve sosyoekonomik sorunların mağdurlardaki uyumsuz inanç gelişimine etkisi ve olaylara yönelik bireysel sorumluluklara yapılan atıfların etkilendiği görülmüştür. Tekrarlayıcı şekilde travmaya maruz kalan kişiler bu uyumsuz düşünce atıfları tekrar tekrar hatırlamakta ve daha da yoğunlaştırmaktadır (Koss vd., 2002).

Çocukluk çağındaki cinsel travmalar ile ilgili yapılan, travmayı yaşayan mağdurlar üzerindeki bir araştırmada, olaylara karşı herhangi bir kontrole sahip olmadığını hisseden ve çevreyi korumasız olarak gören mağdur kişilerin TSSB belirtilerindeki değişimlere daha fazla dirençli oldukları saptanmıştır (Owens vd., 2001).

Hatchler ve arkadaşları (2009)'nın gerçekleştirmiş olduğu bir araştırmada, omurilik yaralanması sonrasında TSSB belirtilerinin şiddet ve yaralanma arasındaki ilişkili faktörlerin, fonksiyonel olmayan bilişler, demografik faktörler ve nevrotiklik, aleksitimi şeklinde kişisel eğilimler arasındaki ilişkisine bakılmış ve omurilik yaralanması geçirmiş olan 102 bireyin dâhil edildiği çalışmada kişilerin kendilerine yönelik olumsuz bilişlerinin ve nevrotiklikliğin TSSB gelişimine yönelik risk faktörlerine sahip oldukları görülmüştür.

2.2.3 Bilişlerin Değerlendirilmesi

TSSB tedavisi sırasındaki ilk adım travma yaşayan kişilerin detaylı olarak psikolojik

bir değerlendirilmesinin yapılmasıdır. Değerlendirmeler yapılırken öncelikli olarak, kişilerin kendilerini güvende hissetmeleri sağlanmalıdır. Kişilerin travmayla ilgili problemlerinin tespit edilmesi, problemlerin ne şekilde algılandığının saptanması, alkol ve madde kullanımı ve depresyon gibi problemlerin varlığı TSSB ile beraber ortaya çıkan suçluluk gibi sorunların ele alınması hedeflenmektedir. Aynı şekilde, tedavi sürecine etki eden unsurlar, eğer devam ediyorsa ve şiddet ortamı ile güven ve barınma ihtiyaçları tam anlamıyla karşılanmıyorsa bu durumlar ve bireyin hayatındaki diğer problemler de ele alınarak değerlendirilmektedir.

TSSB gelişimi ve devamlılığı açısından etkili bir role sahip bilişlerin değerlendirilmesi konusu travmaların araştırıldığı çalışmalarda travmaya yönelik bilişleri değerlendirmek bakımından önem teşkil etmektedir. Ayrıca klinik uygulamalarda TSSB tedavi süresi kapsamınca bilişlerdeki değişimleri seyretmek açısından önem teşkil etmesi de bir diğer noktadır. Yurt dışındaki araştırmalarda travmaya yönelik bilişlerin değerlendirilmesinde kullanılan ölçekler mevcut olup en sık kullanılanları şu şekilde sıralanmaktadır (Yağcı Yetkiner, 2010) :

- Trauma and Attachment Belief Scale (TABS)
- Personal Beliefs and Reactions Scale (PBRs)
- World Assumptions Scale (WAS)
- Trauma- Related Guilt Inventory (TRGI)
- Posttraumatic Cognitions Inventory (PTCI)

2.2.4 Travmatik Yaşantı

DSM-V, yayınmasıyla beraber travma sonrası yaşanmakta olan psikopatoloji, Anksiyete Bozuklukları'ndan ayrılıp yeni bir araştırma alanı olarak "Travma ve Stresörle İlişkili Bozukluklar" başlığında bir yer edinmiştir. Bu edinimin ardından travma tanımında da güncellemeler yaşanmıştır (APA, 2014). DSM-V'e göre travmalar, ağır yaralanma durumları, saldırı altında kalınan olaylar, ölüm veya ölüm tehdidi hissi, çevrede yaşanan olaylara tanıklık etmek, olayların yakın çevrede yaşanması veya yaşanan bir olayı öğrenmek, iş hayatında karşılaşılan travmatik olayların tekrarlandığı biçimlerde maruz kalmalar olarak ifade edilmektedir (APA, 2014).

Bazı durumlarda kişiler tanısal literatürde bahsedilen tanımlara uymayan travmalar geçirdikleri, sarsıcı olan olaylar yaşayabilmektedirler. Bununla alakalı olarak gerçekleşen olayın "travma" olarak sınıflandırılması noktasında tanı el kitabındaki açıklamanın yetersiz olduğuna dair tartışmalar süregelmektedir. (Bedard-Gilligan

ve Zoellner, 2008; Kubany, Ralston ve Hill, 2010). Travmatik olaylara yönelik yaygınlık düzeylerinin incelendiği araştırmalar, hayat boyu %28 ile %89.6 arasında değişmektedir ve ergenlikten itibaren katılımcılara yapılmış olan bir çalışmada bu oranın %61,8 olduğu görülmüştür (Breslau ve ark., 1998; Hepp ve ark., 2006; McLaughlin ve ark., 2013). Bir diğer çalışmada ise 24 farklı milletten toplanan veriler ile katılımcıların %70'lerinin hayat boyu en az bir kez travmatik olayla karşılaştıkları tespit edilmiştir.

Türkiye'de de travmatik olayların yaygınlığı çeşitli araştırmalarda yer almaktadır. Bu durum neticesinde, yetişkin deneklerle gerçekleştirilmiş olan bir çalışmada katılımcıların en az bir kez travmatik bir olay ile karşı karşıya kalmalarının yaygınlık oranı %58.6 olarak saptanmıştır (Karancı ve ark., 2012).

2.2.4.1 Travmatik Yaşantı Türleri

Çocukluk çağında görülen istismar, kazalar, hayatı risk arz eden ameliyatlar, doğal afetler, bireyler arası şiddet, tecavüz, aile içi şiddet, işkenceye maruz kalmak gibi yaşantılar akla gelen belli başlı travma çeşitlerindedir. (Briere ve Scott,2016).

DSM IV-TR' de travmatik yaşantılar kişi veya doğal kaynaklı oluşan travmatik yaşantılar şeklinde iki gruba ayrılmıştır. (APA,2000). Doğa bazlı gerçekleşen travmatik olaylar sel, deprem, heyelan gibi doğal afetleri içermektedir. İnsan kaynaklı oluşan travmatik yaşantılar ise kasıtlı ve bilinçli olarak yapılan veya kazara gerçekleşen durumlardan meydana gelen travmalardan söz edilebilir.

Bir başka araştırmaya göre, travmatik olaylar doğal afetler ve teknolojik veya insan kaynaklı gerçekleşen afetler olarak kategorize edilmiş ve doğal afetler boyutunda deprem, sel, heyelan, tayfun gibi olaylardan bahsedilirken, teknolojik veya insan kaynaklı oluşan kazalara da trafik kazaları, toplumun göçe zorlanması gibi olaylar olduğundan bahsedilmiş ve bunlarında insan ve doğa kaynaklı olaylar ayrımı vurgulanmıştır (The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, t.y.).

2.2.5 Travmatik Yaşantı Sonrası Bireylerin Benlikleri Dünya ve Diğer İnsanlar Üzerine Geliştirdikleri Uyumsuz Bilişler

Travma yaşantısı olan kişilerin fikir ve inanışlarındaki farklılık, travmatik olaylara verilen psikolojik ve fiziksel tepkilerin çeşitlenmesinde rol oynamaktadır.(Foa, Ehlers, Clark, Tolin ve Orsillo, 1999). TSSB geçiren ve travmaya maruz kalmış kişilerin, geçirmeyen kişilere göre hem benlikleriyle ve çevresiyle alakalı daha çok

negatif düşünceye sahip oldukları tespit edilmiştir (Foa ve ark., 1999). Bir başka araştırmaya göre (Foa, Zinbarg ve Rothbaum, 1992) bilgiyi işleme teorisine göre, TSSB varlığı kişilerin yaşadığı travmatik olayları kendileri, dünya ve çevresinde ki bireylerle alakalı düşünceleriyle nasıl anlamlandırdığıyla alakalıdır. Foa ve Rothbaum (1998) yaptıkları bir araştırmaya göre, TSSB'nin kişide ki oluşumu dünyanın tamamen tehlikeli bir yer olduğu fikri ve kişinin bu tehlikeyi karşılamada yetersiz hissetmesi gibi iki üç düşünceyle ilişkilendirilebilir. Bu çalışmaya göre, travmatik yaşantı sonrası kişilerin bu işlevsel olayın düşüncelere girmesi iki şekilde olur. Birincisi; yaşadığı dünyanın tamamen güvenli olduğu hisseden bir kişi gerçideği travmatik olay sonrası bu hissettiği duygunun yükünü kaldırmakta zorlanır ve bu yüzden kişiliği ve dünya hakkındaki tablolarını travma yaşantısıyla fazlasıyla yakınsar. İkincisi; travmatik olayın, kişinin kişiliğinin yetersizliği ve dünyanın tehlike içeren bir yer olduğuyla alakalı tabloları etkiler. Bu nedenle benlik ve çevre için katı fikir biçimleri (olumluya da olumsuz) bireyin TSSB'ye olan yatkınlığını belirler.

Ehlers ve Clark (2000), travmatik yaşantı sonrası TSSB oluşumunda travma olayına yüklenen anlamların öneminden bahsetmiştir. Bu biliminsanlarının verilerine göre, travma olayını sınırlı bir zaman diliminde gerçekleşen ve ne kadar kötü olsa da elbet geleceğe yönelik negatif bir etkisi olma zorunluluğu olmadığını düşünen kişiler, travmanın etkilerini daha hızlı bir şekilde atlatabilmektedirler. Bunun yanı sıra, travmatik olay ve olayla alakalı olumsuz yorumlar, tehdit algısının devam etmesiyle gerici fikirlerle birlikte, öfke, kaygı, utanma ve mutsuzluk gibi güçlü hislerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Foa ve arkadaşları (1999), travmatik yaşantıya yönelik bu olumsuz yorumların, kısa zaman içerisinde stres ve kaygı düzeyini aza indirgeyen ancak uzun sürede TSSB gelişiminde ve semptomlarının devam etmesinde büyük role sahip bir çok fonksiyonel olmayan biliş ve davranış olaylarına neden oldukları saptanmıştır.

Travma sonrası, travmatik yaşantıyla alakalı negatif yorumlamalar yapılmasının bir nedeni olarak kişinin olay sırasında zihinsel çöküş yaşamaları öne sürülmektedir. Olay sırasında kişilerin zihinsel çöküş yaşamaları, yani psikolojik olarak otonomilerini kaybetmeleri ve bunun peşinde gelen "artık insan olmadıkları" hissiyatı bu yorumlamaların oluşmasında etkili bir unsurdur. (Ehlers ve ark., 1998). Kişilerin olayın yaşandığı anda engel olamamaları, olay üzerinde kontrol sahibi olamadıkları için kendi hayatları üzerinde de yeterli kontrole sahip olmadıkları gibi negatif bir değerlendirmeye yol açar. Travmatik olay sonrasında bir çok birey, olay esnasında kendisini yalnız hisseder ve bu bir domino etkisi yaratarak diğer

insanlarla ilişkisinin kötüye gittiğini ve bir daha asla insanlara güvenilmeyeceğine varsayımına sebep olur (Ehlers ve Clark,2000). Bu doğru olmayan bilişler, kişinin güvende hissettiği duygusunu sarsar ve güç ile kontrol hissinde azalmaya neden olabilir.

2.2.6 Travma Belleğinin Travma Sonrası Bilişler Üzerindeki Rolü

Travma anılarının beyinde varlığını gösteren otobiyografik hafızayla zayıf birleşimi, travmatize olmuş bireylerin olayla alakalı anılarını istekli bir biçimde hatırlayamamalarına neden olmakla beraber, travmayla alakalı uyarılarla karşılaştıklarında da olayla alakalı anılarının girici düşünceler şeklinde ortaya çıkmasına neden olur. Travmatik yaşantıyla alakalı girici bilişler olay üstüne derinlemesine düşünmeye neden olur ve bu da olaya anlam kazanmak hedefiyle düşünce süreci başlatır. (Tedeschi ve Cahoun,2004). Bunun bir nedeni olarak, travmatik yaşantıya ilişkin bir uyarı ile klasik koşullanmanın gerçekleşmesi iddaa edilmektedir. Gerçekleştirilen araştırmalara göre, travmatik yaşantının hemen öncesinde veya olay sırasında bir tetikleyici, olaydan sonra olaya ilişkin anıları tetikleyici görevi göreceğinden girici düşüncelerin hatırlanmasına neden olabilir (Charney, Deutch, Krystal, Southwick ve Davis, 1993). Örneğin, rehin alınan bir kişi, rehin tutan kişinin ayak seslerini duyunca yanına gelmesine ve ona işkence etmesine koşullanmış ise olaydan sonra duyduğu ayak seslerini işkencenin habercisi olarak görüp korku ve kaygı yaşayabilir.

Ayrıyeten, travma olayı deneyimlemiş kişilerin olayla alakalı negatif değerlendirmeleri, olay hafızalarında detaylı işlenemediği için yanlışlanamaz ve sürekliliğini korur (Dunmore,Clark ve Ehlers,2001). Bununla birlikte olayla alakalı anıların hatırlanması, kişinin olaya yüklediği anlamla filtrelenerek seçici algı oluşturur. Mesela, olay esnasında kendini değersiz biri olarak gören kişi, saldırgan tarafından gördüğü değersizliği hatırlarken, olaydan sonra iyileşme sürecindeki hemşiresinin ona gösterdiği değeri önemsemez. Bu seçici hatırlama prosesi, kişinin olayla alakalı negatif değerlendirmeleriyle ters düşen anıları görmezden gelirken, olumsuz atıflarını destekleyecek olayları anımsamasına ve dolayısıyla da bu değerlendirmelerin varlığını devam ettirmelerine yol açar (Ehlers ve Clark, 2000).

2.2.7 Travmaya Bağlı Suçluluk

Travma olaylarının, yaşanan olaya bağlı suçluluk hissiyatının ortaya çıkmasına ve suçluluk seviyesindeki artışa sebep olduğu bilinmektedir (Stone,1997;Kubany ve Watson,2003). Travmatik olaylardan sonra kişiler, yaşadıklarını hatırlama ve olay öncesi ve sonrasını değiştirebilecek aksiyonları düşünme eğilimindedirler.

Travmatik yaşantıdan sonra bir çok birey gerçekleştirdiği ya da gerçekleştirmediği belirli şeyler nedeniyle kendini suçlar. Henning ve Freuh (1997) yaptıkları araştırmada, travmaya bağlı suçluluğun TSSB belirtilerini tekrar yaşama ve travmayla alakalı tetikleyicilerden kaçma davranışları gösterildiğini saptamışlardır (Kubany ve Watson, 2003).

Travmatik yaşantı sonrası hissedilen suçluluk geçmişe dönük bir karakterdedir. Bu nedenle düzenlenen terapilerde uygulanan metotlarla değiştirilmesi en az mümkün olmalıdır (Dalglish,2004). Tedavi sürecinde yüksek suçluluk duygusunun iyileşme sürecine olan olumsuz etkisini şu şekilde açıklanmaktadır; " Suçluluk duygusu, travma yaşantısı sonrası travmatik olaydan önceki inançlara entegre edilmesini engelleyerek, TSSB belirtilerini sürdüren kaçınma stratejilerine katkı sağlamaktadır." İyileşmeyen suçluluk hissiyatı teröpatik değişim için engel oluşturmaktadır. /Kubany ve Manke,1995).

Travma yaşantısına bağlı suçluluk duygusunun TSSB belirtileriyle olan alakasındaki cinsiyet farkları incelendiğinde kadınların travma sonrası utanç ve suçluluk hislerini erkeklere göre daha fazla yaşadıkları gözlemlenmiştir. Özellikle şiddet bazlı ve yakın çevreden birinin cinsel veya fiziksel şiddetine maruz kalmak suçluluk duygusunu tetikleyen başlıca unsurlardır (Aakvaak ve ark.,2016). Üniversite öğrencileri arasında yapılan araştırmalarda cinsel travmaların diğer travma çeşitlerine göre kişiler üstünde daha çok negatif iz bıraktıkları saptanmıştır. (Amstadter ve Vernon,2006). Şiddet mağduru kadınlar üzerinde yapılmış araştırmada kadınların %43 kadarının şiddetin kendilerini suçlu hissetmelerine sebep olduğunu vurgulamaktadır. (Güler, Tel ve Tuncay,2005). Özellikle partnerleritarafından cinsel ve fiziksel istismara maru kalanların taşıdığı suçluluk ve diğer travma türlerine göre daha yüksek oranda ilişki bulan araştırmacılar, bu tür travmalarda kadınların erkeklere oranla daha fazla maruz kalmalarından dolayı, travma yaşantısı sonrası suçlulukta cinsiyet farkının ortaya çıktığını savunmaktadırlar (Aakvaak ve ark.,2016).

2.2.8 Travma Sonrası Bilişler

Bilişsel modeller çerçevesinde yaşanmakta olayların ele alınma biçimleri, birelerin duygu ve davranışlarına etki etmektedir ve ruhsal durumları etkileyen olaylar, kişilerin çarpıtılmış ve işlevsiz düşünceleri olarak belirlenmiştir (Beck, 2006). DSM-5 tanı kriterlerine göre Travma Sonrası Stres Bozukluğunun kişilerin bilişleri ve duygularında yaşattığı olumsuzluklardan söz edilmektedir (APA, 2014). Cox, Resnick ve Kilpatrick (2014) tarafından gerçekleştirilen bir araştırma ile DSM-V ile

belirtmekte olan bu belirtiler, travmatik yaşantıya sahip ancak TSSB tanısına sahip olmayan kişilerle karşılaştırıldığı zaman, TSSB tanısına sahip olan kişilerin daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bireyler, travmaların ne sebeple ve kimlerden kaynaklandığını, travmaların veya travma sonrası stres tepkilerinin ileride kendilerini ne şekilde etkileyeceğine dair bilişsel değerlendirmelere gidebilmektedir. Aynı şekilde travmatik yaşantı değerlendirilirken, kişilerin travmatik yaşantının ardından uyum göstermeleri de belirleyici bir rol oynamaktadır (Ehlers ve Clark, 2000; Janoff-Bulman, 1992; Amir, Kaplan ve Kotler, 1996).

Ehlers ve Clark (2000) tarafından yapılan araştırmada travma sonrası devam etmekte olan kronik stres belirtilerinin bilişsel modele açıklandığı bu çalışma ile oluşturulan model, travmatik yaşantıya sahip kişilerin ve travma sonrası stres belirtilerini göstermekte olan kişilerin negatif yönlü, işlevsizlikleri üzerine durulmuştur. Ehlers ve Clark'ın tanımına göre, TSSB belirtilerinin devam etmesi halinde, kişilerin devam eden tehdit algısı iki grupta incelenmektedir ve bunlar şu şekildedir (Ehlers ve Clark, 2000):

- Travma ve travma sonrası bilişlerin değerlendirme şekli,
- Travmatik olaylara yönelik bellek ile otobiyografik bellek arasındaki kişisel farklılıklar.

Travmatik olaylar, travma sırasında kişilerin verdikleri duygusal, düşünsel, davranışsal tepkiler, travma sonrası yaşanmakta olan stres belirtilerinin bireylerce olumsuz algılanması olarak ele alınabilmektedir. Kişiler, başlarına gelen olayların ardından "Hiçbir yer güvenli değil", "Kötü şeyler hep benim başıma geliyor" şeklinde cümleler ile genellemeler yaparak travma sonrası oluşmakta olan stres tepkilerine yönelik benzer olumsuzluklara kapılabilmektedir (Ehlers ve Clark, 2000).

2.2.9 Travma Sonrası Bilişler ve Travma Sonrası Stres Belirtileri

Travma sonrası bilişler ve TSSB arasında var olan ilişki çeşitli travma gruplarının ele aldığı çalışmalar ile ispatlanmıştır. Cinsel veya fiziksel saldırılara maruz kalınan kişilerle yapılmış olan bir çalışmaya göre, TSSB geliştirmiş olan grup TSSB geliştirmemiş olan gruba göre daha fazla olumsuz değerlendirmelere sahiptir (Dunmore, Clark ve Ehlers, 1999). Cinsel saldırıya uğramış olan 50 katılımcı ile gerçekleştirilmiş olan diğer bir çalışmada travma sonrası kişilerin olumsuz benlik değerlendirmeleriyle TSSB arasında güçlü ve pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı görülmüştür (Fairbrother ve Rachman, 2006).

Kleim, Ehlers ve Glucksman (2007), kişilerin kendileri ve travma sonrasında yer alan davranışlarına yönelik olumsuz değerlendirmeler ve ruminatif düşünce varlıklarını kronik TSSB bakımından yordayıcı olarak saptamıştır. Benzer biçimde, travmatik olayların, kişilerin hayatlarına olan etkileri hakkındaki ruminasyonlar, sıklıklarına göre TSSB yordayıcısı olarak saptanmıştır (Murray, Ehlers, & Mayou, 2002).

2.3 Travma Sonrası Stres Bozukluğu

Ruppert'in travma kavramını yaralanma, hasar görme anlamında ya da algı, his, düşünme, hafıza veya hayal kurma gibi süreçlerin belli zamanlarda ya da uzun vadede işlevlerinin kısıtlanması ya da normal olarak işlev görememe durumu olarak açıkladığını belirtmiştir (2014). Freud'a göre psikoanalitik açıdan travma; kişinin savunma düzeneklerini aşarak daha ağırlı şekilde yaşanmasını sağladığı, bastırma mekanizmasının yetersiz kalması sonucu kişinin doğal uyum sağlama düzeneklerinin yıkılması sonucunu doğurur. Rüyalar ve disosiyatif bölümlerle baş etme yöntemlerinin yeniden düzenlenme çabası vardır (Bilgiç, 2011). Travma sonrası stres bozukluğu ise, aşırı stres ve kaygı yaratan travmatik bir olaydan sonra görülen yoğun, uzun ve bazen gecikmiş belirtiler grubu olarak ifade edilmektedir (DSM-IV-TR, 1994). Flannery(1999)'e göre ise travmanın psikolojik ve biyolojik olumsuz etkileri travmatik olay ortadan kalkmış olmasına rağmen travmaya maruz kalan kişinin üzerinde etkilerinin devam etmesi durumudur (Orakçı, 2013).

Horowitz; travmaya maruz kalanların travmayı inkar ettiğini veya kabuslar ve flashback gibi zorlayıcı tekrarlar yaşantılıyor olduğunu gözlemiş ve ağır bir travma sonrasında en sık ortaya çıkan psikolojik durumları yas veya keder, hayatta kalmaya dair suçluluk duygusu, yıkıcı dürtüler, öfke ve öfke duygularına yönelik suçluluk duyguları, çaresizlikle ilgili utanç duygular, kurban olarak belirlenme korkusu, travmatik olayın tekrarlayacağı ile ilgili korku, direkt travma kaynağına yönelik yoğun öfke olarak belirtmiştir (Ertürk, 2014).

Travma Sonrası Stres Bozukluğu(TSSB), 1980 yılında DSM-III ile Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'ı işgali ve yenilgisi sonucu resmi tanı ölçütü olarak kaynaklara geçmiştir. Kişinin yaşamını ve fiziksel bütünlüğünü tehdit eden bir olay yaşaması, buna tanık olması ya da bir sevdiğinin başına gelmesi sonucu gelişen bilişsel, duygusal, davranışsal ve sosyal bozuklukları içeren psikiyatrik belirtiler olarak tanımlanmıştır (Bayraktar, 2012). Travma sonrası stres belirtilerinin üç grupta toplanabileceğini belirtilmiştir:

Travmatik olayı tekrar yaşama belirtileri: Travmatik olayı hatırlatan herhangi uyararla karşılaşan kişi o olay anını tekrar hatırlama, o olay tekrar oluyormuş gibi hissetme durumu ile karşı karşıya kalır. Kişi olay anında hissettiklerini, düşündüklerini ve verdiği tepkileri tekrarlar (Ergüneş, 2005).

Kaçınma ve küntlük belirtileri: Travmatik olayı anımsatan yer, mekan ve duygulardan kaçınma, uzak durma davranışı görülebilir. Buradaki kaçınma davranışı genellikle tercih edildiği için yaşanmakta ve uzaklaşma sonucu yakınma duyulmamaktadır (Ergüneş, 2005). Sevdiği bir kişiyi kaybeden birinin yeni bağlanmalar sonrası benzer bir sonla karşı karşıya kalmaktan korktuğu için insanlardan uzak durması ya da travma yaşantısının sadece kendisinde olduğunu ve diğer insanların kendisini anlayamacağını düşünen birinin kendisini insanlardan soyutlaması olarak açıklanabilir. Travma sonrası oluşan kaçınma tepkilerinde yabancılaşma ve insanlardan kendini soyutlamanın yanında çevrede olup bitenlere karşı kayıtsızlık, tepkisizlik görülebilmektedir. Olaylara karşı verdiği duygusal tepkileri azalan kişilerin yakınlık, duygusallık ve cinsellik gibi karşılıklı bağları eskisi gibi yaşayamadığı için “duygusal anestezi” etkisinden söz edilmektedir. (Bilgiç, 2011).

Artmış uyarılmışlık belirtileri: TSBB’de bireyin travmayla karşılaştığı sırada verdiği ve onu hayatta tutabilecek ilk yanıt uyarılma düzeyindeki artış ile olur. Bu yüzden TSBB’de en yaygın görülen belirtidir (Ertürk, 2014). Travma sonrası kişi uykuya dalmakta ya da kaliteli uyku yaşantısına sahip olmakta sıkıntı yaşamaya başlar. Uyku esnasında görülen kâbuslar, travmatik olayı hatırlatıcı görüntüler kişiyi uykudan kaçınma davranışına yönlendirir (Ergüneş, 2005). Dokunma, ses, ışık gibi uyarılara karşı hassasiyet ve aşırı tepki verme de görülebilir. Travmatik olayın uyku esnasında yaşanmış olması da böyle bir sonucu doğurabilir (Ergüneş, 2005).

Yaşanan olay karşısında kişi, kendisini çaresiz, güçsüz hissedebilir ve sahip olduğu baş etme yöntemlerinin yetersiz olduğunu görüp sıkıntı yaşamaktadır (Önder ve Tural, 2004; Haksal, 2007).

TSSB’nun ortaya çıkış sebeplerini araştıran çalışmalarda görülmüştür ki her travmatik olay TSSB’ye dönüşmemekte, bu durum veya travmanın şiddeti bazı değişkenlere göre şekillenmektedir (Bayraktar, 2012). TSSB’yi; genetik ve ailesel faktörlerin, kültürel, sosyal, biyolojik, psikolojik faktörlerin ve kişinin travmaya yatkınlık derecesinin etkilediğini belirtmektedir.

2.3.1 Travma Sonrası Olumsuz Bilişler

Travmatik olaylar sonrası kişilerin kendilerine ve dünyaya yönelik algıları zarar görmekte ve temel güven duyguları hasar almaktadır. Bu tarz bireyler için dünya artık tehlikeli ve gelecek umutsuz bir durumdadır. Kişilerin kaybolan otonomisi, kendilerini yalnız, çaresiz, güçsüz, cezalandırılmış, etik ve ilahi koruma inançlarının dışında kalmış, yetersiz ve aşağılanmış şekle dönüşmektedir. Bunların yanında değersiz hissetme, utanma ve suçluluk duygusu içerisinde olan kişiler, kendilerine ve başkalarına karşı da şüphe ve öfke içinde olabilmektedir. Aynı zamanda yaşanan travmatik olayı tekrar hatırlatan durumlardan kaçınmak isteyen kişiler, sosyal açıdan geri çekilerek yalnızlaşabilmektedir (Woods and Wineman 2004; Herman 2011; Oflaz 2008; Ray 2008; Townsend 2015).

Ehlers ve arkadaşlarının (2000) gerçekleştirmiş oldukları bir çalışmada, siyasi mahkumların üstünde yapılan araştırma sonrası kişiliğe yönelik olumsuz algıların TSSB'nin kronikleşmesine etki ettiği ve zihinsel mağlubiyet, yabancılaşma ve kalıcı şekillerde değişimler yaşattığı düşüncesi TSSB ile ilişkili çıkmıştır.

3. Benlik Saygısı

Benlik saygısı, uzun süredir üstüne çalışılmakta olan bir konudur ve bu denli popüler bir konuma gelmiş olmasındaki nedenlerden en önemlisi benlik saygısının kişinin bilişleri, duygu ve motivasyonu üzerine etki etmesidir (Baumeister, 2013). Kararımak ve Çetinkaya (2016) tarafından yapılmış olan bir çalışma ile benlik saygısı ile pozitif duygular arasında pozitif, negatif duygulara arasında ise bir korelasyon içerisinde olduğu saptanmıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki benlik saygısı yüksek kişiler olumlu duygulanım gösterme konusunda daha başarılıdır. Bir diğer çalışmada ise Direktör ve Nuri (2017) tarafından yapılan ve benlik saygısı yüksek kişilerin içsel ve dışsal motivasyonlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Üç temel kaynak etrafında şekillenmiş olan benlik saygısı, çevrenin gösterdiği saygı, kişisel yeterlik hissi ve kişinin bu ikisi arasında kendisini değerlendirerek tam hissetmesinden oluşmaktadır (Özkan, 1994). Yani, dış dünyanın saygısını kazanmış olan bir birey kendisini yeterli hissetmekte ve olumlu duygulanımlar edinmektedir. Aynı zamanda olumlu duygulanımlara sahip bir birey de kendisini olumlu değerlendirerek benlik saygısında artış yaşayacaktır.

Benlik saygısı, genel olarak ifade edildiği zaman, bireylerin kendilerini

olduklarından daha fazla veya daha az görmelerinden ziyade bireylerin kendilerinden memnun olmaları şeklinde ifade edilebilir (Taşgıt, 2012). Görülmektedir ki benlik saygısı abartılmış bir benlik algısı değil, mevcut durumdaki imkânlar ile kişinin benliğinden memnun ve tatmin olma halidir (Dilek ve Aksoy, 2013). Kendilerine karşı fazla sorumluluk yüklemekte olan kişilerin de başlatıkları işlerde, başarıya ulaşmaları ihtimali daha yüksektir. Yani yüksek benlik saygısına sahip olan kişilerin öz yeterlik algıları ve seviyeleri de yüksek düzeydedir. Kernis (2006)'da yapmış olduğu çalışması ile benlik saygısı ve özgüveni ve öz yeterliği birlikte ele alarak benlik saygısı yüksek kişilerin özgüven ve öz yeterlik düzeylerinin de yüksek olduğunu saptamıştır.

3. BÖLÜM YÖNTEM

3.1 Araştırmanın Tipi

Bu çalışma Travma Sonrası Bilişler Ölçeğinin (TSBÖ) Suriye Arapçasına uyarlanmasını ve Türkiye'de yaşayan Suriyeliler örneğinde psikometrik özelliklerin geçerlik ve güvenilirlik başlıkları adı altında incelemesi amaçlandığı metodolojik bir çalışmadır.

3.2 Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Zamanı

Araştırma 01.01.2020 – 16.03.2020 tarihleri arasında Türk Kızılay Ankara Toplum Merkezinde gerçekleştirilmiştir.

Toplum merkezlerinin Suriye'de bulunan krizden bir şekilde etkilenmiş ve Türkiye'de kamp dışarısında geçici olarak koruma altında yaşamlarını sürdüren Suriyelilerin, başka uluslararası ve geçici koruma altında yer alan diğer göçmenlerin ve yerel halkın, sosyal, ekonomik ve psikolojik durumlarının iyileştirilmesi, yeniden toparlanmalarına yardımcı olunması ve yerel toplum ile uyum halinde olacak biçimde bir yaşam kültürünün geliştirilmesi gibi amaçları bulunmaktadır. İlk Toplum Merkezi Türk Kızılay'ı tarafından 20 Ocak 2015 tarihinde Şanlıurfa'da kurulmuş olup, İstanbul (Avrupa ve Avrupa yakası), Ankara, Konya, İzmir, Bursa, Hatay, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kayseri, Adana, Mersin, Mardin, Kilis ve Kocaeli olmak üzere toplamda 16 tane toplum merkezi sığınmacılara ve yerel halka hizmet etmektedir.

3.3 Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini 2020 yılı başlangıcı itibariyle Türk Kızılay Ankara Toplum Merkezine bağlı Toplum Merkezi Projesi kapsamında oluşan hizmetlerden yararlanan ve savaş ortamından gelmiş 18 yaş üstü 1089 Suriyeli kadın ve erkek mülteciler oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini temsil görevi göreceğ olan örneklem hacminin belirlenmesi için şu formül kullanılmıştır (Salant ve Dillman, 1994):

$$n = \frac{N t^2 p q}{d^2(N - 1) + t^2 p q}$$

Bu formülde;

N: Evrendeki birey sayısı

n : Örnekleme alınacak birey sayısı

p : İncelenen olayın görülüş sıklığı

q : İncelenen olayın görülmeysi sıklığı

t : Belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosuna göre bulunan teorik değeri

d : Olayın görülüş sıklığına göre kabul edilen ± örnekleme hatasıdır.

Evrende yer alan birim miktarı bilindiğinden başvuran denklem kullanıldığında N=1089, t=1.96, d=0.03, q=0.50, p=0.50 olacak biçimde (% 95 güven aralığında, ± % 0,3 örnekleme hatası) örneklem miktarı bu araştırma için 523 olarak belirlenmiştir. Örnekleme grubuna alınacak olan birimlerin seçiminde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kolayda örnekleme yönteminde tesadüfi olmayan yöntemlerle evrende yer alan birimlerden seçimlerin yapılması şeklinde bir yaklaşımı sergilenmektedir (Robson, 2002).

Araştırmada yer alan Suriyeli mülteciler ait demografik özelliklerin dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2.*Katılımcılara Ait Demografik Özelliklerin Dağılımı*

Özellikler		N	%
Cinsiyet	Erkek	81	15,5
	Kadın	442	84,5
Yaş	18-24 yaş	132	25,2
	25-31 yaş	110	21,0
	32-38 yaş	102	19,5
	39-45 yaş	84	16,1
	46 yaş ve üzeri	418	79,9
Medeni Durum	Bekar	105	20,1

Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin %84,5'i kadın ve %15,5'i erkektir. Göçmenlerin %25,2'si 18-24 yaş arasında, %21,0'i 25-31 yaş arasında, %19,5'i 32-38 yaş arasında, %18,2'si 46 yaş ve üzerinde ve %16,1'i 39-45 yaş arasındadır. Katılımcıların %79,9'u evli iken %20,1'i bekadır.

3.4 Veri Toplama Araçları Ve Yöntemi

Araştırmada veri toplama arası nicel araştırma yöntemlerinde veri toplama tekniği olarak yer alan anket kullanılmıştır. Suriyeli mültecilerle yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiş olup, anket formunun doldurulması sağlanmıştır. Araştırmada anket formu 4 bölümden oluşmaktadır.

1-Demografik Özellikler Formu

2-Travma Sonrası Bilişler Ölçeği (TSBÖ)

3- Harvard Travma Ölçeği (HTÖ)

4- Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

Araştırmada kullanılan Harvard Travma Ölçeği (HTÖ) ve Rosenberg Benlik Algısı Ölçeği Arapça geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış çalışmalardan alınmış olup, katılımcılara kendi dillerinde yöneltilmiştir. Travma Sonrası Bilişler Ölçeğinin işlevselliği ve anlaşılabilirliği adına Türk Kızılay Ankara Toplum Merkezine bağlı Toplum Merkezindeki hizmetler faydalanan Suriyeli sığınmacılardan altısına

ulaşılarak dil ve kapsam geçerliliği çalışmasının akabinde uygulanmıştır. Anket formunda yer alan soruların ve ölçek ifadelerinin uygun olduğu görülerek herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Ön uygulama kapsamında gerçekleştirilen çalışma veri grubuna dahil edilmiştir.

3.4.1 Demografik Özellikler Formu

Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli mültecilerin cinsiyet, yaş ve medeni durum gibi demografik özelliklerinin tespit edilmesi için üç adet sorudan oluşan bir bölüm hazırlanmıştır.

3.4.2 Travma Sonrası Bilişler Ölçeği (TSBÖ)

Travma Sorası Bilişler Ölçeği'nin Suriye Arapçasına çevrilmiş hali veri toplama sürecinde kullanılmıştır. Ölçek Foa ve arkadaşları (1999) tarafından geliştirilmiş olup travma sonrası stres belirtilerinin sürmesinde etkili rol oynayan hasar görmüş bilişleri değerlendirmeyi hedeflemektedir. Ölçek 36 maddeden oluşmakta ve 7'li likert tipi ölçek üzerinde katılımcılar maddelere ne düzeyde katıldıklarını belirtmektedirler. Ölçekten alınacak puan aralığı 36-252 arasında olup travma sonrası olumsuz bilişlerin yoğunluğunu tanımlamaktadır. Ayrıca ölçek TSSB gösteren ve göstermeyen grupları da birbirinde ayırmaktadır. 3 alt boyuttan oluşmakta olup bunlar; "Kişilerin Kendiyle İlgili Olumsuz Bilişleri", "Dünya İle İlgili Olumsuz Bilişleri" ve "Kendini Suçlama"dir. *Kişinin Kendine İlişkin Olumsuz Düşünceleri*, umutsuzluk, yabancılaşma, kendine güven yitimi gibi konuları 2, 3, 4, 5, 6, 9, 12, 14, 16, 17, 20, 21, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 33, 35, 36 numaralı maddelerle değerlendirmektedir. *Kişinin Dünya İle İlgili Olumsuz Bilişlerinin* değerlendirildiği alt ölçekte ise 7, 8, 10, 11, 18, 23, 27 numaralı maddeleri üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. 1, 15, 19, 22, 31 maddeleri de *Kendini Suçlama* kapsamındadır. Ölçekte yer alan 3 madde (13, 32, 34) hiçbir alt ölçek kapsamına girmemektedir (Foa ve ark, 1999).

Foa ve arkadaşları (1999) ölçek geliştirme çalışması kapsamında gerçekleştirilen uygulamalarda klinikte TSSB tanısı almış bireylerle de çalışılmışlardır. Dolayısıyla TSSB için ölçek toplam puan ve alt ölçek puan ortalamaları için bir kesme puanı elde edilmiştir. Ölçek kullanılarak TSSB tanısı alan bireysel için kesme puan 133 tüm alt ölçekler için puan ortalamaları sırası ile "Kişinin kendiyle ilgili olumsuz bilişleri" 3,6, "Dünya ile ilgili olumsuz bilişleri" 5,0, "Kendini suçlama" 3,2 olarak bulunmuştur.

Orijinal ölçeğin çalışma grubu üniversite öğrencileri, klinikte travma sonrası stres bozukluğu tanısı almış kişiler ve gönüllü katılımcılardan oluşmaktadır. Ölçek akut ve kronik travma belirtileri gösteren gruplar, üniversite öğrencileri ve gazete ilanları ile ulaşılan katılımcılar üzerinde uygulanmış ve iç tutarlılık kat sayısı; 0,97 olarak saptanmıştır. Alt ölçeklerin kendi içinde iç tutarlılık katsayıları sırası ile “Kişinin Kendiyle İlgili Olumsuz Bilişleri” alt ölçeğinin 0,97, “Kişinin Dünya İle İlgili Olumsuz Bilişleri” alt ölçeğinin 0,88, “Kendini Suçlama” alt ölçeğinin ise 0,86 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin diğer dillere uyarlamaları incelendiğinde; Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışmasında ölçeğin bütünü için alınan güvenilirlik katsayısı; .95 ve tüm alt boyutlardan alınan iç tutarlılık katsayıları sırası ile; .95 ve .89 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Hollanda uyarlaması incelendiğinde ölçeğin bütünü için ve tüm alt boyutlar için bulunan güvenilirlik kat sayıları sırası ile; .93, .92, .85, .82'dir. Çin uyarlaması güvenilirlik katsayıları ise sırası ile; .96, .96, .89, .83 olarak bulunmuştur.

3.4.3 Harvard Travma Ölçeği (HTE)

Harvard Travma Ölçeği (HTE) mültecilerde görülen travma sonrası stres bozukluğunu ölçmek amacıyla Mollica ve ark. (1980) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek dört bölümden oluşmakta olup bu bölümlerde sırasıyla travma olayları, kişisel tanımlama, kafa travması ve travma semptomları değerlendirilmektedir. Çalışmada kullanılmış olan ölçekte toplamda 45 ifade bulunmakta ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu puanı 45 ifadenin tamamı üzerinden değerlendirilmektedir. Ölçek 4'lü likert tipi puanlama sisteminde 2,5 kesme puanı ile kullanılmaktadır. Bu araştırmada Harvard Travma Ölçeği araştırmaya katılım gösteren Suriye mültecilerinin travma sonrası stres bozukluğuna sahip olma durumlarını belirlemede kullanılmış olup, uyarlamasını yaptığımız Travma Sonrası Bilişler Ölçeği (TSBÖ) için kesme noktalarının belirlenmesinde referans alınmıştır. Çalışmada Iraklı Mülteciler özelinde uyarlanmış HTE Arapça versiyonunun dördüncü bölümü kullanılmıştır (Shoeb vd., 2007). Ölçeğin iç tutarlık analizinde Cronbach alfa katsayısı 0,92'dir

3.4.4 Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

Ölçek Moris Rosenberg tarafından 1965 yılında geliştirilmiştir. Ölçekte toplam 63 ifade yer almakta olup, ölçek 12 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu araştırmada ise bu ölçeğin *Benlik Saygısı Alt Boyutu* kullanılmıştır. Ölçek 4'lü likert tipi puanlama

yapılmakta olup her bir cevap 1 puan olarak değerlendirilmektedir. Benlik Saygısı Alt Boyutu 10 ifadeden oluşmaktadır. Benlik Saygısı Alt Ölçeği değerlendirmesinde kişiler aldıkları puanlara göre 0-1 puan yüksek benlik saygısına, 2-4 puan alanlar orta düzey benlik saygısına ve 5-6 puan alanlar ise yüksek benlik saygısına sahip bireyler olarak tanımlanırlar. Benlik Saygısı Alt Boyutu olumlu ve olumsuz maddeler sırası ile 1,2,4,6,7 maddeler olumlu 3,5,8,9,10'dur (Kashef, 2004)

3.5 Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde ve ölçeğin Travma Sonrası Bilişler Ölçeği'nin Arapçaya uyarlama çalışmasında IBM SPSS 20 istatistik programı kullanılmıştır. Araştırmaya katılım gösteren bireylerin demografik özellikleri dağılımı yüzde ve frekans ile gösterilmiştir.

Araştırmada İngilizce orijinal halinden Suriye Arapçasına uyarlanan ölçeğin uyarlama sürecinde takip edilen istatistiksel yöntemler Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3.

Travma Sonrası Bilişler Ölçeği (TSBÖ)'nin Suriye Arapçasına Uyarlanmasındaki Süreçler

Geçerlilik / Güvenirlik	İşlemler	Açıklama
Geçerlilik	Dil Geçerliliği	Araştırmada Suriye Arapçasına uyarlaması yapılmış olan ölçeğin İngilizceden Suriye Arapçasına çevirisi bir dil uzmanınca yapılmış olup, Suriye Arapçasından İngilizceye çevirisi ise bir başka dil uzmanı tarafından yapılmıştır. Araştırmada ölçeğin Suriye Arapçası versiyonunda yer alan ifadelerin içerikleri ile ilgili on adet uzman görüşüne başvurulmuş ve kendilerinden ölçek ifadelerini 1 ile 4 arasında değerlendirmeleri istenmiştir. Sonrasında ise bu değerlendirmeler arasındaki uyumun kontrolü için Kendall Uyum Katsayısı (W) (Kendall Coefficient of Concordance)
	İçerik (Kapsam) Geçerliliği	

	Araştırmada ölçeğin yapı geçerliliğinin kontrolü keşfedici (açımlayıcı) faktör analizi ile yapılmıştır. Faktör analizi birden fazla ifadenin bulunduğu veri setlerinde birbiri ile benzerlik gösteren ifadelerin bir kavram altında toplanarak söz konusu olgunun Bir kültüre kazandırılan ölçeğin geçerliliği yüksek olduğundan emin olunan, benzer sonuçları olan bir başka ölçek aynı gruba uygulanmasının ardından her iki ölçekten de alınan puanların birbiri arasındaki korelasyonuna bakılarak hesap edilmektedir. Ölçeğin ayırt edici geçerliliğinde kendinden yapıca farklı değişkenler ile anlamsız bir ilişkisinin olması ya da eldeki test puanlarının benzer değişkenlerle yüksek veya anlamlı korelasyona sahip olması gerekmektedir (Öner, Ölçekte yer alan ifadeler ile toplam puanlar arasındaki ilişkinin belirlenmesinde yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi uygulanmıştır (Akgül 2005, Baydur ve Eser 2006).
Yapı Geçerliliği	
Yakınsak Geçerliliği	
Ayrt Edici Geçerlilik	
Madde Toplam Puan Güvenirliği	
Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayısı Zamana Karşı Değişmezlik (Test-Tekrar Test)	Ölçeğin ve faktör analizi sonrasında alt boyutların iç tutarlılığı Cronbach Alpha katsayısına göre değerlendirilmiştir (Esin 2014, Karagöz 2014). Araştırmada 50 kişilik bir gruba ilk görüşmeden 3 hafta sonra tekrar aynı anket formu uygulanmış ve katılımcıların yapmış oldukları değerlendirmelerin önce ve sonra durumlarının karşılaştırılması için Wilcoxon analizi

Araştırmada uyarlaması yapılan TSBÖ ve alt boyutlarından alınan puanların normal dağılım gösterme durumlarının kontrolü basıklık ve çarpıklık değerleri dikkate alınarak incelenmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin bulunabileceği aralık $-\infty$ ve $+\infty$ arasında olmak ile birlikte normal dağılım göstergesi -2 ve $+2$ arasında varsayılabilir (Ak, 2009).

Araştırmada ölçeğin uyarlama çalışmasının ardından katılımcıların ölçekten ve alt boyutlardan aldıkları puanların demografik özelliklerine göre farklılaşma durumlarının karşılaştırılmasında parametrik testlerden bağımsız örneklemeler için t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular %95 güven düzeyinde değerlendirilmiştir.

4. BÖLÜM

BULGULAR

4.1 Ölçek Uyarlama Çalışması

Travma Sonrası Bilişler Ölçeği'ni uyarlama çalışmaları kapsamında yapılan işlemler bu bölümde anlatılmıştır.

4.1.1 Ölçeğin Dil Geçerliliğine Ait Bulguları

TSBÖ'nin uyarlama çalışmasında birinci adım olarak ölçeğin dil geçerliliği ile ilgili çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Posttraumatic Cognitions Inventory (Ek 1)'nin Suriye Arapçasına çevirisi hem İngilizce hem de Arapça dillerini iyi bilen uzmanlar tarafından yapılmış olup, bu durumdan da İngilizce'ye çevirisi aynı dil grubunda uzman olan ve orijinal ölçek ifadeleri hakkında bilgi sahibi olmayan başka biri tarafından yapılmıştır. Söz konusu çeviri sonrasında ölçek ifadeleri orijinal ölçeğin geliştirenleri tarafından incelenmiş ve geri bildirimler doğrultusunda maddeler istenen şekilde revize edilmiştir. Ölçek geliştirenleri ile irtibatta kalınarak gerekli düzenlemelerin ardından ölçeğin dil uygunluğuna onay anılmıştır. Buna göre ölçeğin orijinali olan İngilizce versiyonu ile çevirisi yapılmış olan ölçek ifadeleri karşılaştırıldığında aralarında sematik olarak bir fark oluşmadığı ve ölçeğin dil geçerliliğini sağladığı belirlenmiştir. Daha sonra farklı yaş aralıklarında ve cinsiyette Suriye'li mültecilerden oluşan gruplarla maddelerin anlaşılabilirliği ifadelerinin

kültüre ve dile uygunluğu hakkında gerçekleştirilen toplu görüşmeler neticesinde ölçek ifadelerinde gerekli düzenlemelere gidilmiştir.

4.1.2 Ölçeğin Kapsam Geçerliliği

Ölçeğin kapsam geçerliliğinin değerlendirilmesi adımımda ölçeğin dil geçerliliği yapılmış hali alanında uzman on kişiye gönderilmiştir (EK X). Uzman kişiler ölçek ifadelerini "1-Hiç Uygun Değil", "2-Uygun Değil", "3-Uygun" ve "4-Oldukça Uygun" olacak biçimde değerlendirilmiş ve ifadeler ile ilgili revizyon talepleri alınmıştır.

Buna göre uzmanlar tarafından yapılan değerlendirmelere ait aritmetik ortalama, standart sapma ve medyan değerleri Tablo 4.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.

TSBÖ'nin Uzman Değerlendirmesi Sonuçları

Ölçek maddeleri	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Medyan
ifade 1	2,10	0,67	2
ifade 2	3,10	0,57	3
ifade 3	3,20	0,42	3
ifade 4	3,50	0,53	3
ifade 5	3,10	0,32	3
ifade 6	3,40	0,52	3
ifade 7	3,40	0,52	3
ifade 8	3,10	0,32	3
ifade 9	3,20	0,42	3
ifade 10	3,20	0,42	3
ifade 11	3,30	0,48	3
ifade 12	3,40	0,52	3
ifade 13	3,00	0,47	3
ifade 14	3,30	0,48	3
ifade 15	3,10	0,32	3
ifade 16	3,60	0,52	4
ifade 17	3,20	0,63	3
ifade 18	3,10	0,32	3
ifade 19	3,20	0,42	3
ifade 20	3,40	0,52	3
ifade 21	3,30	0,48	3
ifade 22	3,10	0,32	3

ifade 23	3,10	0,57	3
ifade 24	3,10	0,57	3
ifade 25	3,20	0,42	3
ifade 26	3,10	0,32	3
ifade 27	3,20	0,42	3
ifade 28	3,10	0,57	3
ifade 29	3,20	0,42	3
ifade 30	3,20	0,42	3
ifade 31	3,00	0,47	3
ifade 32	3,30	0,48	3
ifade 33	3,10	0,32	3
ifade 34	3,10	0,32	3
ifade 35	3,10	0,32	3
ifade 36	3,20	0,42	3

Araştırmada dil geçerliliği sağlandıktan sonra alanında uzman ve Arapça bilen akademisyenlere yöneltilen ölçek ifadelerini değerlendirmeleri sonucunda ölçekte düşük değerlendirmede bulunmuş olarak yalnızca ifade 1 bulunmakta olup, daha uygun bir düzenlemeye de gidilemeyeceğinden ölçek ifadeleri arasından çıkarılmıştır.

Buna göre uzmanlar arasındaki fikir birliğinin anlamlılık düzeyinin ve şiddetinin belirlenmesi için yapılan Kendall uyum Katsayısına ait bulgular Tablo 5'de yer almaktadır.

Tablo 5.

TSBÖ Kendall Uyum Katsayısı Korelasyon Testi Sonuçları

N	W	X ²	P
10	0,349	113,181	0,000

Araştırmada çevirisi yapılmış olan ölçeğin uzman değerlendirmeleri sonucunda uzmanlar arasındaki fikir birliğinin kontrol edilmesi amacıyla Kendall Uyum Katsayısı (W) korelasyon testi uygulanmış olup, ölçekte yer alan 36 ifade üzerinde uzmanların fikir birliği içinde oldukları belirlenmiştir (W=0,349; p<0,05).

4.1.3 Madde Toplam Puan Korelasyonu

Araştırmada yer alan TSBÖ'nin madde toplam puan korelasyonu için yapılan Pearson Korelasyon Katsayısı sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6.*TSBÖ'nin Madde Toplam Puan Korelasyonuna Ait Bulgular*

Ölçek	Madde	Madde	Madde	Madde
Maddeleri	Silindiğinde	Silindiğinde	Toplam Puan	Silindiğinde
	Ölçek	Ölçek	Korelasyonu	Ölçek
				Alfa
ifade 2	94,652	1445,939	0,498	0,949
ifade 3	95,068	1456,670	0,451	0,949
ifade 4	94,962	1445,885	0,537	0,949
ifade 5	94,490	1410,171	0,682	0,947
ifade 6	94,353	1412,324	0,690	0,947
ifade 7	93,811	1402,748	0,671	0,948
ifade 8	93,164	1403,263	0,587	0,948
ifade 9	94,259	1413,181	0,635	0,948
ifade 10	93,491	1417,000	0,607	0,948
ifade 11	92,905	1404,953	0,603	0,948
ifade 12	95,036	1462,592	0,398	0,949
ifade 13	94,580	1430,096	0,624	0,948
ifade 14	94,490	1423,065	0,629	0,948
ifade 15	94,569	1445,954	0,515	0,949
ifade 16	94,658	1444,922	0,514	0,949
ifade 17	94,688	1436,242	0,556	0,948
ifade 18	93,892	1414,767	0,636	0,948
ifade 19	94,509	1443,872	0,452	0,949
ifade 20	94,907	1460,209	0,434	0,949
ifade 21	95,021	1447,267	0,543	0,949
ifade 22	94,796	1434,583	0,580	0,948
ifade 23	94,002	1394,184	0,719	0,947
ifade 24	94,499	1402,148	0,716	0,947
ifade 25	94,539	1437,942	0,523	0,949
ifade 26	94,645	1404,756	0,709	0,947
ifade 27	93,794	1376,649	0,693	0,947
ifade 28	94,554	1421,149	0,575	0,948
ifade 29	94,983	1440,024	0,520	0,949
ifade 30	94,594	1425,090	0,605	0,948
ifade 31	94,964	1453,520	0,464	0,949
ifade 32	94,388	1422,783	0,628	0,948
ifade 33	94,412	1461,762	0,352	0,950
ifade 34	93,936	1392,375	0,663	0,948
ifade 35	95,100	1446,219	0,513	0,949
ifade 36	95,113	1423,207	0,652	0,948

Ölçme aracında bulunan ifadelerin madde-toplam korelasyonlarının 0,30 değerinden daha fazla olmasının maddelerinin iyi maddeler olduğuna dair bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Tavşancıl, 2002; Büyüköztürk, 2017). Buna

göre Tablo 4.3'e göre ifadeleri madde toplam korelasyon katsayıları 0,30'dan daha büyük olduğundan ölçek ifadeleri korunmuştur.

4.1.4 Yapı Geçerliliği

TSBÖ'nin yapı geçerliliğinin test edilmesi için keşfedici (açımlayıcı) faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizinin yapılabilmesi için verilerin uygunluklarının kontrolü KMO testi ve Barlett's testi ile yapılmaktadır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010).

Keşfedici (Açımlayıcı) faktör analizinin ön varsayımlarının sınanması üzerine Barlett's Küresellik testi ve Kaiser Mayer Olkin testi yapılmış olup, bu bulgular Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7.

TSBÖ İçin KMO Örnekleme Uygunluk Ölçümü ve Bartlett's Küresellik Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Ölçümü	Örnekleme Uygunluk	0,950
Barlett's Test	Ortalama Ki-Kare Serbestlik Derecesi	9894,916
	Anlamlılık	0,000

TSBÖ'nin faktör analizi öncesindeki varsayımlarının kontrolü için yapılan KMO testi sonucunda 0,950 değeri bulunmuş olup örneklem sayısının yeterliliği olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca Barlett's küresellik testi sonucu istatistiksel bakımdan anlamlı çıktığından ($p < 0,05$) ölçek ifadelerinin birbiri arasında anlamlı ilişkilerin var olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre her iki teste göre TSBÖ için faktör analizine geçilmesine karar verilmiştir.

Yapılan faktör analizi neticesinde gruplanmış olan ifadelerin kabul edilme sınırları örneklem büyüklüğü ile yakından ilişkili olup (Hair ve ark., 1998), şu şekilde ifade edilmektedir:

Faktör Yüğü / Örnekleme Büyüklüğü

0,30 // 350

0,35// 250

0,40 // 200

0,45 // 150

0,50 // 120

Buna göre araştırma örnekleme 523 kişi olduğundan 0,30 faktör yükünün altında olan maddelerin çıkartılması kararlaştırılmıştır.

Faktör sayısının tespit edilmesinde Kaiser (1960) özdeğerlerin sıfırdan daha büyük olanların dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu araştırmada öz değerleri birden daha büyük olan değerler dikkate alınarak faktörleşmenin gerçekleştiği belirlenmiştir. Ölçek ifadelerinin ölçekten çıkarılması ile ilgili olarak bir başka kriter de ifadelerin faktör yüklerinin birden fazla faktörde 0,10'dan daha az olacak şekilde değer almasıdır (Tabachnick ve Fidell, 2011). Bu araştırmada da birden fazla faktörde 0,10 birimden daha düşük farkla değer alan ifadeler ölçekten çıkarılmıştır. Ayrıca faktör analizinde temel bileşenler analizi kullanılmış olup, döndürme rotasyonu olarak varimax seçilmiştir.

Yapılan ilk faktör analizinde ifade 6 ve ifade 9 birden fazla faktörde 0,10 değerinden daha az farkla değer aldığından ölçek ifadeleri arasında çıkarılmış olup, TSBÖ'ne yönelik değişkenler için uygulanan son faktör analizi sonucu faktörler ve faktör yük değerleri Tablo 8'te gösterilmektedir.

Tablo 8.

TSBÖ İçin Uygulanan Faktör Analizi Sonucuna Ait Bulgular

İfadeler	Faktörler		
	1	2	3
İfade27	0,839		
İfade8	0,834		
İfade11	0,815		
İfade34	0,763		

lfade23	0,732	
lfade10	0,725	
lfade7	0,683	
lfade24	0,587	
lfade5	0,586	
lfade26	0,573	
lfade18	0,555	
lfade20		0,656
lfade17		0,650
lfade21		0,637
lfade16		0,630
lfade12		0,628
lfade14		0,569
lfade15		0,558
lfade22		0,551
lfade13		0,521
lfade25		0,495
lfade19		0,456
lfade3		0,434
lfade35		0,415
lfade4		0,380
lfade31		0,672
lfade29		0,650
lfade32		0,647
lfade33		0,612
lfade28		0,594
lfade30		0,578

İfade36	0,523
İfade2	0,390

Tablo 8 yer alan ifadelerin 3 alt boyutta toplandığı ve faktör yüklerinin 0,30'dan büyük olduğu tespit edildiğinden uyarlaması yapılan ölçeğin bu halinin korunmasına karar verilmiştir.

Faktör analizi bulgularına göre 2. faktörde orijinal ölçeğin maddelerinin aynıları Arapça ölçekte de yer almaktadır. Arapça ölçekte farklı olarak 5, 24,26 ve 34. Maddeler de 2. faktörde yer almıştır. Orijinal ölçekte 3. Faktörde yer alan maddelerden 31. Madde hariç tümü Arapça ölçekte 1. Faktörde toplanmıştır. Ayrıca Arapça ölçeğin 3. Faktöründe orijinal ölçeğin birinci faktöründe yer alan 2, 26, 28,29, 30, 32, 33. Maddelerin toplandığı görülmektedir.

Scherer ve ark. (1988) yapmış oldukları çalışmada sosyal bilimler alanındaki ölçek geliştirme / uyarlama çalışmalarında açıklanan varyans oranının %40 ve %60 arasında olmasının yeterli olacağı belirtilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2011). Bu araştırmada açıklanan varyans oranının %50'den daha fazla olması istenmiştir.

Yapılan faktör analizi sonucunda oluşan alt boyutların varyans açıklama oranlarına ait bulgular Tablo 9'da belirtilmiştir.

Tablo 9.

TSBÖ İçin Uygulanan Faktör Analizi Sonucu Açıklanan Varyans Miktarları

Bileşenler	Başlangıç Özdeğerleri			Faktör	Yüklerinin	Kareleri
	Özdeğer	Toplam	Birikimli	Toplam	Varyansın	Birikimli
			Yüzde		Yüzdesi	Yüzde
1	13,174	37,639	37,639	7,552	21,577	21,577
2	2,909	8,312	45,951	5,970	17,056	38,633
3	1,591	4,544	50,495	4,152	11,862	50,495
4	0,982	3,663	54,158			
5	0,971	3,004	57,162			
6	0,970	2,772	59,934			

7	0,923	2,638	62,572
8	0,869	2,482	65,054
9	0,815	2,329	67,383
10	0,743	2,124	69,507

Tablo 4.6.'ya göre 1 nolu faktörün varyans açıklayıcılığı oranı %21,577; 2. faktörün varyans açıklayıcılığı oranı %17,056 ve 3.faktörün varyans açıklama oranı %11,862 olarak bulunmuş olup, ölçeğin travma sonra bilişler ile ilgili varyansın %50,495'ini açıkladığı belirlenmiştir. Ölçekte 1.faktör olarak belirlenen alt boyutun ismi "Dünya İle İlgili Olumsuz Bilişler" olarak, 2. faktör olarak belirlenen alt boyutun ismi "Kendiyle İlgili Olumsuz Bilişler" olarak ve 3. faktör olarak belirlenen alt boyutun ismi "Kendini Suçlama" olarak orijinal ölçekler paralel olacak şekilde belirlenmiştir.

4.1.5 Yakınsak Geçerlilik

Araştırmada uyarlaması yapılan ölçek ile benzerlik taşıyan ve literatürde kullanılan Harvard Travma Ölçeğinden katılımcıların almış oldukları puanlar ile TSBÖ'den alınan puanlar arasındaki ilişkinin incelenmesi ile uyarlaması yapılan ölçeğin Yakınsak Geçerliliği kontrol edilmiştir. Ayrıca literatürde travma sonrası bilişsel olumsuz durum ile bireyin benlik saygısı arasında da negatif yönlü ilişkilerin olduğu dair bulgular mevcuttur (Ataoğlu ve ark.,2019). Buna göre de Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinin alt boyutu olan Benlik Saygısı Alt Boyutu puanları ile TSBÖ'den alınan puanlar arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişki beklenmektedir. Ölçeklerden alınan puanların birbiri arasındaki ilişkinin derecesinin değerlendirilmesi (Köklü ve ark,2006):

<u>r</u>	<u>ilişki</u>
0,00	İlişki Yok
0,01-0,29	Düşük
0,30-0,70	Orta
0,71-0,99	Yüksek
1,00	Çok yüksek

şeklinde yapılmıştır.

Tablo 10 TSBÖ ile HTÖ ve Benlik Saygısı Alt Boyutu puanları arasındaki ilişkinin

yönü ve şiddeti ile anlamlılık düzeyleri gösterilmiştir.

Tablo 10.

Ölçeklerden Alınan Puanlar Arasındaki İlişki

Alt Boyutlar	Harvard Travma Ölçeği	Benlik Saygısı Alt Boyutu
Travma Sonrası Bilişim Ölçeği	r 0,704** p 0,000	-0,483** 0,000

**p<0,01

Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ile Harvard Travma Ölçeği puanları arasında pozitif yönlü, yüksek düzeyde ve %95 güven düzeyinde istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur (r=0,704; p<0,01).

Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ile Benlik Saygısı Alt Boyutu puanları arasında negatif yönlü orta düzeyde ve %95 güven düzeyinde istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur (r=-0,483; p<0,01).

Buna göre ölçek puanlarının birbiri arasındaki ilişki literatürle uyumlu ve istatistiksel bakımdan anlamlı olduğundan Travma Sonrası Bilişler Ölçeği'nin yakınsak geçerliliğini sağladığı belirlenmiştir.

4.1.6 Ayırt Edici Geçerlilik

Travma Sonrası Bilişler Ölçeği açısından Travma Sonrası Tanı Alma durumunu belirleme durumu travma sonrası tanısı olan ve olmayan olarak ayrılarak grupların birbiri ile karşılaştırılması bağımsız örneklemeler için t testi ile yapılmıştır. Çalışmada katılımcıların Travma Sonrası Stres Tanısı alma durumları Harvard Travma Ölçeği ile belirlenmiş olup, Travma Sonrası Stres Bozukluğu puanı 45 ifadenin tamamı üzerinden değerlendirilmektedir. Ölçek 4'lü likert tipi puanlama sisteminde 2,5 kesme puanı ile kullanılmaktadır (Mollica ve ark.,2014).

Buna göre katılımcıların TSBÖ Ölçeğinden aldıkları puanların tanı alma durumuna göre farklılaşma durumlarının incelenmesi için yapılan bağımsız örneklemeler için

t-testi sonucu Tablo 11 gösterilmiştir.

Tablo 11.

TSSB Tanısı Alan ve Almayan Grupların TSBÖ Ortalama Puanları

Ölçek Adı	Tanı	N	X	Ss	t	P
	Alma Durumu					
Travma Sonrası	Var	74	4,61	0,78	12,507	0,000
Bilişler Ölçeği	Yok	449	3,21	0,91		

Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin Travma Sonrası Bilişler Ölçeğinden almış oldukları puanların travma sonrası tanı alma durumuna göre %95 güven düzeyinde farklılaştığı belirlenmiştir ($t=12,507$; $p<0,05$). Buna göre TSSB tanılı göçmenlerin ($X=4,61$) TSBÖ puanları TSSB tanısı olmayanlardan ($X=3,21$) daha yüksek bulunmuştur. Buna göre TSBÖ'nin ayırt edici geçerlilik kriterini sağladığı belirlenmiştir.

4.1.7 Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayısı

Güvenirlik kavramı ölçek içerisinde bulunan maddelerin birbiri ile bulunan tutarlılığı ve bu maddelerin ölçülmesi düşünülen olguyu ölçmeye yeterli olduğuna dair fikir vermektedir (Özdamar, 2004). Alan yazında bulunan araştırmalarda bir ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesinde Cronbach Alpha katsayısı sıklıkla kullanılmaktadır. Ayrıca bu katsayının da 0,60 değerinden büyük olması istenmektedir (Pai ve Chary, 2013).

Yapılan faktör analizi sonucunda Suriye Arapçası dilindeki ölçeğin üç alt boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Buna göre ölçeğe ait alt boyutlar, ifade numaraları ve Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları Tablo 12'da belirtilmiştir.

Tablo 12.

TSBÖ ve Alt Boyutlarının Cronbach Alpha Katsayısı Değerleri

Alt Boyutlar	Cronbach Alpha
Dünya İle İlgili Olumsuz Bilişler	0,729
Kendiyle İlgili Olumsuz Bilişler	0,893
Kendini Suçlama	0,647
Travma Sonrası Bilişler Ölçeği	0,919

Tablo 12.'a göre katılımcıların ölçekten ve alt boyuttan almış oldukları puanları sırası ile Dünya ile ilgil olumsuz bilişler, 0,72, Kendiyle İlgili Olumsuz Bilşler 0,89, Kendini suçlama 0,64 ölçek toplamının güvenirlik katsayısı ise 0,91 olarak saptanmıştır. Dolayısıyla Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı değerleri 0,60'tan büyük olduğundan ölçeğin tutarlı olduğu belirlenmiştir.

4.1.8 Zamana Karşı Değişmezlik (Test-Tekrar Test) Güvenirliliği

TSBÖ'nin zamana karşı değişmezliğinin kontrolü için 50 katılımcıya ilk uygulamadan sonra tekrar ulaşılmıştır. Bu süre üç haftadan az olmayıp, bir aydan fazla da olmamıştır. Söz konusu iki uygulamadan alınan puanların değişmezliği non-parametrik testi olan Wilcoxon testi ile Tablo 13'da incelenmiştir.

Tablo 13.

TSBÖ'nin Zamana Karşı Değişmezlik (Test-Tekrar Test) Güvenirliği Sonucu

Anket Sırası	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Z	P
İlk Uygulama	50	3,28	1,02	-0,944*	0,345
Son Uygulama	50	3,30	1,02		

*Wilcoxon testi

Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerden 50 kişinin TSBÖ'nin ilk ve son uygulamalarından aldıkları puanların karşılaştırılması için yapılan Wilcoxon testi sonucunda testlerin ortalaması arasında %95 güven düzeyinde anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($Z=-0,944$; $p=0,345$). Buna göre TSBÖ'nin zamana karşı

değişkenlik göstermeyen bir nitelikte olduğu ve zamana bağlı olarak farklı sonuçlar üretmediği belirlenmiştir.

4.2 Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin TSBÖ ve alt boyutlarından aldıkları puanların ortalama, standart sapma, basıklık ve çarpıklık değerleri Tablo 14'de gösterilmiştir.

Tablo 14.

TSBÖ ve Alt Boyutlarından Alınan Puanların Tanımlayıcı İstatistikleri

Alt Boyutlar	N	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Dünya İle İlgili					
Olumsuz Bilişler	523	4,97	1,23	-0,40	-0,67
Kendiyle İlgili					
Olumsuz Bilişler	523	2,98	1,16	0,38	-0,42
Kendini Suçlama	523	2,85	1,24	0,51	-0,13
Travma Sonrası Bilişler Ölçeği	523	3,41	1,02	0,32	-0,29

Katılımcıların " Dünya İle İlgili Olumsuz Bilişler" alt boyutundan almış oldukları puanların ortalaması $X=4,97$ ($ss=1,23$); " Kendiyle İlgili Olumsuz Bilişler" alt boyutundan almış oldukları puanların ortalaması $X=2,98$ ($ss=1,16$); "Kendini Suçlama" alt boyutundan almış oldukları puanların ortalaması $X=2,85$ ($ss=1,24$); Travma Sonrası Bilişler Ölçeği toplamından almış oldukları puanların ortalaması $X=3,41$ ($ss=1,02$) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 14'e göre ölçekten ve alt boyuttan alınan puanların basıklık ve çarpıklık değerleri -2 ve +2 arasında olduğundan alınan puanların normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir.

4.3 Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre TSBÖ ve Alt Boyutlardan Alınan Puanların Farklılaşma Durumları

Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin TSBÖ ve alt boyutlarından aldıkları puanların cinsiyete göre farklılaşma durumları bağımsız örneklem t testi ile Tablo 15'de incelenmiştir.

Tablo 15.

Katılımcıların TSBÖ ve Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	X	ss	t	p
Dünya İle İlgili	Erkek	81	4,86	1,24	-0,839	0,402
Olumsuz Bilişler	Kadın	442	4,99	1,23		
Kendiyle İlgili	Erkek	81	2,92	1,04	-0,474	0,635
Olumsuz Bilişler	Kadın	442	2,99	1,18		
Kendini Suçlama	Erkek	81	2,59	1,13	-2,087	0,037
	Kadın	442	2,90	1,25		
Travma Sonrası	Erkek	81	3,30	0,90	-1,111	0,297
Bilişler Ölçeği	Kadın	442	3,43	1,04		

Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin "Kendini Suçlama" alt boyutundan aldıkları puanların cinsiyete göre farklılaştığı belirlenmiştir ($t=-2,087$; $p<0,05$). Buna göre Suriyeli göçmen kadınların ($X=2,90$) kendini suçlama alt boyutundan aldıkları puanların Suriyeli göçmen erkeklerden ($X=2,59$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin TSBÖ ve alt boyutlarından aldıkları puanların yaşa göre farklılaşma durumları tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile Tablo 16 incelenmiştir.

Tablo 16.

Katılımcıların TSBÖ ve Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların Yaşa Göre Farklılaşma Durumları

Alt Boyutlar	Yaş	N	X	ss	F	p	Levene p	Fark
Dünya ile İlgili Olumsuz Bilişler	18-24 yaş (1)	132	5,22	1,15				
	25-31 yaş (2)	110	4,55	1,21				2-1
	32-38 yaş (3)	102	5,03	1,31	5,323	0,000	0,186	2-3 2-4
	39-45 yaş (4)	84	5,14	1,10				2-5
	46 yaş ve üstü (5)	95	4,88	1,26				
Kendiyle İlgili Olumsuz Bilişler	18-24 yaş (1)	132	2,91	1,24				
	25-31 yaş (2)	110	2,72	1,10				
	32-38 yaş (3)	102	2,89	1,06	3,820	0,005	0,332	2-4 2-5
	39-45 yaş (4)	84	3,26	1,05				
	46 yaş ve üstü (5)	95	3,20	1,23				
Kendini Suçlama	18-24 yaş (1)	132	2,70	1,25				
	25-31 yaş (2)	110	2,89	1,28				
	32-38 yaş (3)	102	2,78	1,18	1,318	0,262	0,873	
	39-45 yaş (4)	84	3,08	1,31				
	46 yaş ve üstü (5)	95	2,87	1,14				

Travma Sonrası Bilişler Ölçeği	18-24 yaş (1)	132	3,41	1,05				
	25-31 yaş (2)	110	3,15	0,96				
	32-38 yaş (3)	102	3,37	0,95	3,547	0,007	0,652	2-4 2-5
	39-45 yaş (4)	84	3,66	0,98				
	46 yaş ve üstü (5)	95	3,55	1,10				

Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin "Dünya İle İlgili Olumsuz Bilişler" ve " Kendiyle İlgili Olumsuz Bilişler" alt boyutlarından ve "TSBÖ"den aldıkları puanların yaşa göre farklılaştığı belirlenmiştir (F=5,323 p<0,05; F=3,820 p<0,05; F=3,547 p<0,05). Buna göre 25-31 yaş arasındaki Suriyeli göçmenlerin (X=4,55) dünya ile ilgili olumsuz bilişler alt boyutundan aldıkları puanların 18-24 yaş (X=5,22), 32-38 yaş (X=5,03), 39-45 yaş (X=5,14) ve 46 yaş ve üstü (X=4,88) olanlardan daha düşük; 25-31 yaş arasındaki Suriyeli göçmenlerin (X=2,72) kendi ile ilgili olumsuz bilişler alt boyutundan aldıkları puanların 39-45 yaş (X=3,26) ve 46 yaş ve üstü (X=3,20) olanlardan daha düşük; 25-31 yaş arasındaki Suriyeli göçmenlerin (X=3,15) TSBÖ aldıkları puanların 39-45 yaş (X=3,66) ve 46 yaş ve üstü (X=3,55) olanlardan daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin TSBÖ ve alt boyutlarından aldıkları puanların medeni duruma göre farklılaşma durumları bağımsız örneklem t testi ile Tablo 17'te incelenmiştir.

Tablo 17.

Katılımcıların TSBÖ ve Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların Medeni Duruma Göre Farklılaşma Durumları

Alt Boyutlar	Medeni Durum	N	X	ss	t	p
Dünya İle İlgili Olumsuz Bilişler	Evli	418	4,98	1,18	0,499	0,618
	Bekar	105	4,91	1,40		
Kendiyle İlgili Olumsuz Bilişler	Evli	418	3,00	1,15	0,945	0,345
	Bekar	105	2,88	1,19		

Kendini Suçlama	Evli	418	2,86	1,24	0,291	0,771
	Bekar	105	2,82	1,21		
Travma Sonrası Bilişler Ölçeği	Evli	418	3,43	1,01	0,871	0,384
	Bekar	105	3,34	1,06		

Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin TSBÖ ve alt boyutlarından aldıkları puanların medeni duruma göre farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>0,05$).

5. BÖLÜM TARTIŞMA

6.1 Tartışma

Bu çalışma Türkiye’de yaşayan Suriyeli mültecilerle ruh sağlığı alanında, travma çalışmalarında kullanılabilir, TSSB oluşumunda ve sürmesinde önemli role sahip bilişlerin değerlendirilmesini sağlayan bir ölçüm aracının geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının yapılmasını amaçlamıştır.

Mültecilerin maruz kaldıkları olayları ve etkilerini inceleyen birçok çalışma savaşın travmatik olaylar arasında değerlendirildiği ve savaş, göç deneyimlemiş bireylerde travma sonrası stres bozukluğu görülebileceğini göstermektedir. Ancak travmatik olaylar herkes tarafından aynı biçimde değerlendirilmemekte ve dolayısıyla aynı olaya maruz kalan birçok kişi üzerinde birbirinden farklı etkiler görülmektedir. Kişilerin travmatik olayları bilişsel olarak yorumlama biçimlerinin TSSB geçirip geçirmeyecekleri hususunda belirleyici etkerden olduğu düşünülmektedir (Amir, Kaplan ve Kotler (1996). Aynı zamanda travmatik olayın bilişlerde bozulmaya yol açtığı ve travma sonrası TSSB gelişmesi durumunda bozulan bilişlerinde TSSB yi kronikleştirip pekiştirdiği bilinmektedir. (Foa ve ark., 1999). Travmatik olay sonrası

TSSB geçiren bireylerin kendilerine ve diğerlerine(dünyaya) ilişkin bilişlerinde olumsuz yönde bozulma olduğu çalışmalarda görülmektedir (Yağcı 2010)

Savaşta zorlu olaylara maruz kalan mültecilere yönelik gerçekleştirilen psikososyal destek çalışmaları ve klinik tedavi programlarının geliştirilebilmesi için TSSB nin ortaya çıkması ve sürmesinde etkili olduğu bilinen olumsuz bilişlerin değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bununla birlikte Bilişsel Model kapsamında uygulanan tedavi planlarına göre olumsuz bilişlerdeki iyileşmeler TSSB’de de iyileşme olduğunu göstermektedir (Van Etten ve Taylor, 1998). Tüm bu verilere dayanarak ülkemizde yaşayan savaş mağduru Suriyeli mültecilerde savaşın etkileri ve TSSB tedavisinde kullanılabilir, travma sonrası bilişlerin değerlendirilebileceği psikometrik açıdan güçlü bir ölçme aracına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu ihtiyaç doğrultusunda Foa ve arkadaşları (1999) tarafından geliştirilen güvenilir bir teorik temele ve güçlü psikometrik özelliklere sahip Travma Sonrası Bilişler Ölçeği’nin Suriye Arapçasında hazırlanmış formu 18 yaş üstü Suriyeli Mülteciler örnekleminde geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin bulgular incelenmiştir. Suriye Arapçasında hazırlanmış olan Travma Sonrası Bilişler Ölçeği’nin Suriyeli Mülteciler örnekleminde güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu görülmüştür.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar geçerlik ve güvenilirlik başlıkları kapsamında ele alınacaktır. TSBÖ’nün Suriye Arapçasına uyarlanmış versiyonunun Geçerlik ve güvenilirlik değerlendirme çalışmaları kapsamında ölçeğin geçerlik ölçümleri için dil geçerliliği, kapsam geçerliliği, yapı geçerliği, yakınsak geçerlik ve ayırt edici geçerlik analizleri yapılmış olup güvenilirliğe ilişkin bulgular ise Madde toplam puan güvenilirliği, cronbach alfa güvenilirlik katsayısı ve zamana karşı değişmezlik(test-tekrar test) analizleri ile ölçülmüştür. Bu çalışmada ek olarak Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre TSBÖ ve Alt Boyutlardan Alınan Puanların Farklılaşma Durumları incelenmiştir.

Geçerlilik bir ölçme aracının ölçmeyi hedeflediği bir durumu başka bir özellik ile karıştırmadan ayırt ederek en doğru şekilde ölçmesidir (Ercan, Kan, 2004). Geçerlik ölçülmek istenen niteliğin, kavramın dakik bir şekilde en doğru şekilde ölçülüyor olmasıdır (Öner, 1997). Bir ölçek hem güvenilir hem de geçerli olmalıdır. Ölçeğin geçerli olması önce o ölçeğin güvenilir olmasına bağlıdır. Geçerlilik analiz çeşitleri bir ölçüm aracını üç farklı yönüyle değerlendirmektedir.

- Dil Geçerliği

- Kapsam Geçerliği
- Yapı Geçerliği
- Ölçüt Bağıntılı Geçerlik (Yakınsak Geçerlik, Ayırt edici geçerlik)

TABÖ'nün Suriye Arapçasına Uyarlanması Çalışmasında üç geçerlik türüde incelenmiştir.

TSBÖ'nin uyarlama çalışmasında birinci adım olarak ölçeğin dil geçerliliği ile ilgili çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Posttraumatic Cognitions Inventory'nin Suriye Arapçasına çevirisi hem İngilizce hem de Arapça dillerini iyi bilen uzmanlar tarafından yapılmış olup, bu durumdan da İngilizce'ye çevirisi aynı dil grubunda uzman olan ve orijinal ölçek ifadeleri hakkında bilgi sahibi olmayan başka biri tarafından yapılmıştır. Söz konusu çeviri sonrasında ölçek ifadeleri orijinal ölçeğin geliştirenleri tarafından incelenmiştir. Buna göre ölçeğin orijinali olan İngilizce versiyonu ile çevirisi yapılmış olan ölçek ifadeleri karşılaştırıldığında aralarında sematik olarak bir fark oluşmadığı ve ölçeğin dil geçerliliğini sağladığı belirlenmiştir (Öner 1997, Esin 2014).

Araştırmada ölçeğin Suriye Arapçası versiyonunda yer alan ifadelerin içerikleri ile ilgili on adet uzman görüşüne başvurulmuş ve kendilerinden ölçek ifadelerini 1 ile 4 arasında değerlendirmeleri istenmiştir. Sonrasında ise bu değerlendirmeler arasındaki uyumun kontrolü için Kendall Uyusum Katsayısı (W) (Kendall Coefficient of Concordance) kullanılmıştır (Esin 2014, Alpar 2014). Dil geçerliliği sağlandıktan sonra alanında uzman ve Arapça bilen akademisyenlere yöneltilen ölçek ifadelerini değerlendirmeleri sonucunda ölçekte düşük değerlendirmede bulunmuş olarak yalnızca ifade 1 bulunmakta olup, daha uygun bir düzenlemeye de gidilemeyeceğinden ölçek ifadeleri arasında çıkarılması uygun görülmüştür.

TSBÖ'nin yapı geçerliliğinin test edilmesi için keşfedici (açımlayıcı) faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizinin yapılabilmesi için verilerin uygunluklarının kontrolü KMO testi ve Barlett's testi ile yapılmaktadır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010). TSBÖ'nin faktör analizi öncesindeki varsayımlarının kontrolü için yapılan KMO testi sonucunda 0,950 değeri bulunmuş olup örneklem sayısının yeterliliği olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca Barlett's küresellik testi sonucu istatistiksel bakımdan anlamlı çıktığından, ölçek ifadelerinin birbiri arasında anlamlı ilişkilerin var olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Her iki testten elde edilen sonuçlar TSBÖ'nin faktör analizi için uygun olduğu anlamına gelmektedir.

Ayrıca faktör analizinde temel bileşenler analizi kullanılmış olup, döndürme rotasyonu olarak varimax seçilmiştir. Yapılan ilk faktör analizinde ifadelerin 3 alt boyutta toplandığı ve faktör yüklerinin 0,30'dan büyük olduğu tespit edilmiştir. ifade 6 ve ifade 9 birden fazla faktörde 0,10 değerinden daha az farkla değer aldığından ölçek ifadeleri arasında çıkarılmış (Altunışık ve ark., 2010)

Scherer ve ark. (1988) yapmış oldukları çalışmada sosyal bilimler alanındaki ölçek geliştirme / uyarlama çalışmalarında açıklanan varyans oranının %40 ve %60 arasında olmasının yeterli olacağını belirtilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2011). Bir araştırmanın açıklanan varyans oranının %50'den daha fazla olması istenmiştir. 1 nolu faktörün varyans açıklayıcılığı oranı %21, 2. faktörün varyans açıklayıcılığı oranı %17,05 ve 3.faktörün varyans açıklama oranı %11,86 olarak bulunmuş olup, ölçeğin travma sonra bilişler ile ilgili varyansın %50,49'ini açıkladığı belirlenmiştir. Ölçekte 1.faktör olarak belirlenen alt boyutun ismi "Dünya İle İlgili Olumsuz Bilişler" olarak, 2. faktör olarak belirlenen alt boyutun ismi "Kendiyle İlgili Olumsuz Bilişler" olarak ve 3. faktör olarak belirlenen alt boyutun ismi "Kendini Suçlama" olarak orijinal ölçekler paralel olacak şekilde belirlenmiştir. Faktör analizi bulgularına göre 2. faktörde orijinal ölçeğin maddelerinin aynıları Arapça ölçekte de yer almaktadır. Arapça ölçekte farklı olarak 5, 24,26 ve 34. Maddeler de 2. faktörde yer almıştır. Orijinal ölçekte 3. Faktörde yer alan maddelerden 31. Madde hariç tümü Arapça ölçekte 1. Faktörde toplanmıştır. Ayrıca Arapça ölçeğin 3. Faktöründe orijinal ölçeğin birinci faktöründe yer alan 2, 26, 28,29, 30, 32, 33. Maddelerin toplandığı görülmektedir. 3. Faktör olan "kendini suçlama" alt boyutu teorik olarak "kişilerin kendisi ile ilgili olumsuz bilişleri" kapsamında değerlendirilebilecek maddeler olduğu için söz konusu maddelerin 3. Faktörde toplanmış olması anlamsal bakımdan bir farklılık oluşturmamaktadır. Ölçeği geliştiren foa ve ark. (1999) teorik alt yapısını bilişsel model kapsamında temellendirmiştir. Bu anlamda travma ile ilgili bilişlerin kişinin knedyke ilgili ve dünyayla ilgili bilişleri çerçevesinde incelendiği görülmektedir (Foa ve ark, 1999, Yetkiner, 2010) . Bu bilgi ışığında Arapça ölçekte toplanan orijinal ölçeğin 1. Faktör maddeleri teorik olarak orijinal ölçekle uyumludur. Ayrıca orijinal ölçeğin alt boyutları incelendiğinde ölçeğin Arapça formunda farklı alt boyutlarda yer alan maddelerin buldukları alt boyutarda madde faktör yüklerinin yüksek olduğu, yani diğer faktör ifadeleri ile uyumlu oldukları görülmektedir.

Yakınsak geçerlik bir ölçeğin, benzer sonuçları olan bir başka ölçekle aynı guruba uygulanmasının ardından her iki ölçektende alınan puanların birbiri arasındaki

korelasyona bakılarak yorumlanmaktadır (Gözüm ve Aksayan 2003). Araştırması yapılan TSBÖ'nin yakınsak geçerliliğinin hesaplanması için Harvard Travma ve Benlik Saygısı Ölçekleri kullanılmıştır. Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin Travma Sonrası Bilişler Ölçeğinin Arapça versiyonu ile Harvard Travma Ölçeği puanları arasında pozitif yönlü, yüksek düzeyde istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yine aynı şekilde katılımcıların, Travma Sonrası Bilişler Ölçeğinin Arapça versiyonu ile Benlik Saygısı Alt Boyutu puanları arasında negatif yönlü orta düzeyde istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre ölçek puanlarının birbiri arasındaki ilişki literatürle uyumlu ve istatistiksel bakımdan anlamlı olduğundan Travma Sonrası Bilişler Ölçeği'nin yakınsak geçerliliğini sağladığı belirlenmiştir.

Ölçeğin ayırt edici geçerliliğinde kendinden yapıcı farklı değişkenler ile anlamsız bir ilişkisinin olması ya da eldeki test puanlarının benzer değişkenlerle yüksek veya anlamlı korelasyona sahip olması gerekmektedir (Öner, 1997). Buna göre bu Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin Travma Sonrası Bilişler Ölçeğinden almış oldukları puanların travma sonrası tanı alma durumuna göre farklılaştığı belirlenmiştir. Buna göre TSSB tanılı göçmenlerin TSBÖ puanları TSSB tanısı olmayanlardan daha yüksek bulunmuştur. Buna göre TSBÖ'nin TSSB gösteren gruplarla göstermeyenleri ayırt ettiği dolayısıyla ölçeğin ayırt edici geçerlilik kriterini sağladığı belirlenmiştir.

Bir ölçeğin amacına uygun kullanılabilmesi için güvenilirlik özelliğini taşıması gerekmektedir. Ölçeğin güvenilirliği farklı zamanlarda yapılan ölçümlerden elde edilen değerlerin birbirini tutması yani farklılık göstermemesidir. Yani bu özellik ölçme aracı ile ilgili değil ölçüm sonuçlarının da tutarlı olması ile ilgilidir (Öncü, 1994). Buna göre Travma Sonrası Bilişler Ölçeği'nin Suriye versiyonu için madde toplam puan güvenilirliği, cronag alfa iç tutarlılık güvenilirliği, test tekrar test güvenilirlik analizleri yapılmış olup sonuçlar sırası ile incelenecektir.

Ölçekte yer alan ifadeler ile toplam puanlar arasındaki ilişkinin belirlenmesinde yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi uygulanmıştır (Akgül 2005, Baydur ve Eser 2006). Ölçme aracında bulunan ifadelerin madde-toplam korelasyonlarının 0,30 değerinden daha fazla olmasının maddelerinin iyi maddeler olduğuna dair bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Tavşancıl, 2002; Büyüköztürk, 2017). Ancak bazı kaynaklar .50 den küçük katsayılı maddelerin alınmamasının daha sağlıklı olacağını savunmaktadır (Karasar, 2000). Buna rağmen birçok çalışma .20 üzeri katsayılı maddeleri kabul ederek çalışmaktadır.

Travma Sonrası Bilişler Ölçeği Arapça versiyonunun madde toplam puan korelasyonları incelendiğinde madde katsayıları .35 ile .71 arasında değişmektedir. .35'ten daha düşük katsayılı madde görülmekte ve 6 madde dışında tüm maddeler .50'nin üzerindedir. Tüm bu verilerden yola çıkarak TSBÖ'nün msdde toplam puan korelasyonu açısından güvenilir bir ölçek oldu görülmektedir.

Güvenirlilik kavramı ölçek içerisinde bulunan maddelerin birbiri ile bulunan tutarlılığı ve bu maddelerin ölçülmesi düşünülen olguyu ölçmeye yeterli olduğuna dair fikir vermektedir (Özdamar, 2004). Alan yazında bulunan araştırmalarda bir ölçeğin güvenirliliğinin belirlenmesinde Cronbach Alpha katsayısı sıklıkla kullanılmaktadır. Ayrıca bu katsayının da 0,60 değerinden büyük olması istenmektedir.(Pai ve Chary, 2013). Bu kriterler göz önünde alındığında Travma Sonrası Bilişler Ölçeğinin Suriye Arapça versiyonunun yüksek güvenirliliğe sahip olduğu görülmektedir. Çalışmada katılımcıların ölçekten ve alt boyuttan almış oldukları puanları sırası ile Dünya ile ilgili olumsuz bilişler, 0,72, Kendiyle İlgili Olumsuz Bilişler 0,89, Kendini suçlama 0,64 ölçek toplamının güvenirlilik katsayısı ise 0,91 olarak saptanmıştır. Dolayısıyla Cronbach Alpha güvenirlilik katsayısı değerleri 0,60'tan büyük olduğundan ölçeğin tutarlı olduğu belirlenmiştir.

Orijinal ölçeğin iç tutarlılık katsayılarına bakıldığında her bir alt boyut için sırasıyla "Kişinin kendiyle ilgili olumsu bilişleri,97", "Dünyayla ilgili olumsuz bilişleri,88", "Kendini suçlama,86" ve tüm ölçek için ise 97 olduğu görülmektedir."

Ölçeğin Türkçe uyarlamasına bakıldığında ölçeğin bütünü için alınan güvenirlilik katsayısı; .95 ve tüm alt boyutlardan alınan iç tutarlılık katsayıları sırası ile; .95 ve .89 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Hollanda uyarlaması incelendiğinde ölçeğin bütünü için ve tüm alt boyutlar için bulunan güvenirlilik kat sayıları sırası ile; .93, .92, .85, .82'dir. Çin uyarlaması güvenirlilik katsayıları ise sırası ile; .96, .96, .89, .83 olarak bulunmuştur. Ölçeğin diğer dillere uyarlama çalışmaları incelendiğinde alt boyut güvenirlilik katsayılarının güvenirlilik sıralamaları yüksekten düşüğe sıralandığında en yüksek güvenirlilik kat sayısına sahip alt boyut " Kişinin kendiyle ilgili olumsuz bilişleri" ardından " Dünya ile ilgili olumsuz bilişler" ve en düşük güvenirlilik kat sayısına sahip alt boyut ise tüm uyarlama çalışmalarında ortak olarak "Kendini suçlama" alt boyutu olmuştur. Travma Sonrası Bilişleri Ölçeği Arapça versiyonunun güvenirlilik katsayı verileri hem ölçeğin orijinali hem de diğer uyarlama çalışmaları ile uyumlu olduğu görülmektedir (Yetkiner, 2010, foa ve ark. 1999, Beck ve ark., 2004, Su ve Chen, 2008, Van Emercik ve ark., 2006)

TSBÖ'nin zamana karşı değişmezliğinin kontrolü için katılımcılara ilk ölçek uygulamasının ardından 2 ila 4 hafta arasında tekrar bir uygulama yapılması gerekliliği kapsamında 50 katılımcıya ilk uygulamadan sonra tekrar ulaşılmıştır. Bu süre üç haftadan az olmayıp, bir aydan fazla da olmamıştır. Söz konusu iki uygulamadan alınan puanların değişmezliği non-parametrik testi olan Wilcoxon testi ile incelenmiştir. Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerden 50 kişinin TSBÖ'nin ilk ve son uygulamalarından aldıkları puanların karşılaştırılması için yapılan Wilcoxon testi sonucunda testlerin ortalaması arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmadığı görülmüştür. Buna göre TSBÖ'nin zamana karşı değişkenlik göstermeyen bir nitelikte olduğu ve zamana bağlı olarak farklı sonuçlar üretmediği belirlenmiştir(Seçer, 2013)

Katılımcıların TSBÖ'den aldıkları puan ortalamalarına göre biliş düzeyleri incelendiğinde en yüksek puan ortalamasının "Kişinin dünyaya ait bilişleri" alt boyutundan alındığı görülmüştür. Katılımcıların deneyimlerindeki travmatik olayların savaş dolayısıyla olduğu göz önünde bulundurulduğunda tehdit kaynağının dışsal mekanizmalar olarak yorumlanması ve kişinin dünyayı güvenilir bir yer olarak algılaması olcukça tabiidir.

Katılımcıların demografik özelliklerine göre TSBÖ ve alt boyutlardan alınan puanların farklılaşma durumları incelenmiştir. Bu kapsamda araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin ölçeğin alt boyutlarından aldıkları puanların cinsiyete, yaşa ve medeni duruma göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Suriyeli göçmenlerin "Kendini Suçlama" alt boyutundan aldıkları puanların cinsiyete göre farklılaştığı belirlenmiştir. Buna göre Suriyeli göçmen kadınların kendini suçlama alt boyutundan aldıkları puanların Suriyeli göçmen erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Suriyeli göçmenlerin ölçeğin alt boyutlarından aldıkları puanlara göre farklılaşma durumları incelendiğinde "Dünya İle İlgili Olumsuz Bilişler" ve " Kendiyle İlgili Olumsuz Bilişler" alt boyutlarından ve "TSBÖ"den aldıkları puanların yaşa göre farklılaştığı belirlenmiştir. Buna göre 25-31 yaş arasındaki Suriyeli göçmenlerin ölçeğin alt boyutlarından ayrı ayrı ve tümünden aldığı puanların diğer yaş gruplarına göre daha düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılım gösteren Suriyeli göçmenlerin TSBÖ ve alt boyutlarından aldıkları puanların medeni duruma göre farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Türkiye'de Suriyelilerle yapılan araştırmalarda travma sonrası bilişlerin değerlendirildiği bir çalışmaya rastlanmadığı için bir kıyaslamaya gidilememktedir. Ancak TSBÖ'nün travmatize olan grupları diğerlerinden ayırdığı göz önünde bulundurulursa TSSB'nin ölçüldüğü diğer çalışmalara bakıldığında mültecilerle yapılan çalışmalarda erkeklerin kadınlara oranla travmatize olma oranlarını daha fazla olduğu görülmüştür (Powel, Butollo, Rosner,Tadeschi ve Calhoun 2003; Creamer, Burgess ve McFarlane2001, Civriz, 2019). Bir başka araştırma da ise erkeklerle kadınların travmatize olma oranları arasında anlamlı bir fark bulunamadığı görülmektedir (Civriz, 2019).

Yaş gruplarına göre travmaya maruz kalma incelendiğinde anlamlı bir farklılık görülmektedir. Powel, Butollo, Rosner,

Tadeschi ve Calhoun (2003). Bir başka çalışmada yaşlı bireylerin gençlere oranla daha düşük oranda travmaya maruz kaldıkları saptanmıştır (Noriss, 2002).

Medeni duruma göre TSSB oranı incelendiğinde ise Civriz'in (2019) yaptığı çalışmada medenş durum ile travmaya maruz kalma arasında anlamlı br farklılık olmadı görülmektedir.

6. BÖLÜM

SONUÇ

6.1. Sonuçlar

Araştırmada Travma Travma Sonrası Bilişler Ölçeği'nin Suriye Arapçasına Uyarlaması yapılmıştır. Çalışma Türk Kızılay Ankara Toplum Merkezi hizmetlerden yararlanan yetişkin 442 kadın ve 81 erkek olmak üzere toplam 523 kişilik bir grubun katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

TSBÖ'nin uyarlama çalışmasında birinci adım olarak ölçeğin dil geçerliliği kapsamında orijinali olan İngilizce versiyonu ile çevirisi yapılmış olan ölçek ifadeleri karşılaştırıldığında aralarında şematik olarak bir fark oluşmadığı ve ölçeğin dil geçerliliğini sağladığı ölçek geliştirenleri tarafından belirtilmiştir.

Araştırmada çevirisi yapılmış olan ölçeğin uzman değerlendirmeleri sonucunda uzmanlar arasındaki fikir birliğinin kontrol edilmesi amacıyla Kendall Uyuşum Katsayısı (W) korelasyon testi uygulanmış olup, ölçekte yer alan 36 ifade üzerinde uzmanların fikir birliği içinde oldukları belirlenmiş ve bu kapsamda ölçeğin 1. Maddesinin ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Ölçekte madde toplam korelasyon sayılarının 0,30'dan büyük olduğundan bu gerekçe ile ölçekten madde çıkarılmamıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğinin kontrolü keşfedici faktör analizi ile sınanmış olup, orijinal ölçekte olduğu gibi üç faktör altında maddeler toplanmıştır. Ölçeğin toplam varyans açıklayıcılığı oranının %50'den fazla olduğu görülmüş olup, ölçekte 1.faktör olarak belirlenen alt boyutun ismi "Dünya İle İlgili Olumsuz Bilişler", 2. faktör olarak belirlenen alt boyutun ismi "Kendiyle İlgili Olumsuz

Bilişler" ve 3. faktör olarak belirlenen alt boyutun ismi ise "Kendini Suçlama" olarak orijinal ölçekler paralel olacak şekilde belirlenmiştir. Faktör analizi sonucu iki alt faktörde yer alan 6 ve 9. Maddeler ölçekten çıkarılmıştır.

Ölçeğin ayırt edici özelliğinin belirlenmesi için katılımcıların TSSB gösterme durumları tespit edilmiş olup, TSSB tanısı almış ve almamış grupları ölçeğin ayırt edebildiği belirlenmiştir. Katılımcıların ölçekten ve alt boyuttan almış oldukları puanların Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı değerleri 0,91 olduğundan ölçeğin tutarlı olduğu saptanmıştır. Ölçeğin zamana karşı değişmezliği ile ilgili olarak 50 kişilik bir gruba 3 hafta-1 ay arası değişen sürelerde tekrar anket formu doldurulmuştur. Yapılan analiz sonucunda ilk ve son uygulamalardan alınan puanların farklılaşmadığı tespit edilmiş ve TSBÖ'nin zaman karşı değişmez olduğu saptanmıştır.

Ölçeğin bir kültüre uyarlanması için gerekli görülen bütün aşamalardan başarıyla geçtiği görülmüş olup, TSBÖ'nin Suriyeli göçmenlerin travma sonrası bilişsel düzeylerini ölçebileceği belirlenmiştir.

Araştırmada ölçek uyarlama çalışması sonrasında oluşan ölçek biçimine göre toplanan verilerden yola çıkarak katılımcıların ölçek puanlarının dağılımı hesaplanmıştır. Buna göre katılımcıların " Dünya İle İlgili Olumsuz Bilişler", " Kendiyle İlgili Olumsuz Bilişler", "Kendini Suçlama" alt boyutundan almış oldukları puan ortalamaları ve TSBÖ'nün tammanından aldıkları puan ortalamaları katılımcıların dünya ile ilgili oldukça fazla olumsuz düşünceye sahip olduğu ve kendilerini en az olacak şekilde suçladıkları bulunmuştur. Araştırmada Suriyeli kadın göçmenlerin erkeklere göre kendilerini daha fazla suçladıkları

belirlenmişken, medeni duruma göre travma sonrası bilişler düzeyinde bir farklılığa rastlanmamıştır. Ayrıca katılımcılardan 25-31 yaş arasında olanlar için ölçeğin tüm alt boyutlarından aldıkları puanlar ve ölçek bütününe ilişkin puan ortalamaları incelendiğinde diğer yaş gruplarına nazaran düşük olumsuz biliş düzeyine sahip oldukları bulunmuştur.

Sonuç olarak yapılan saha araştırması sonucunda elde edilen verilerinin analizinden sonra TSBÖ'nin Arapça versiyonunun travma sonrası bilişleri tespit edebildiği, geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu görülmüştür.

7.BÖLÜM

ÖNERİLER

7.1 Öneriler

Travma Sonrası Bilişler Ölçeği'nin Travma Sonra Bilişleri değerlendirmesinin yanında Travma Sonrası Stres Bozuklu olan bireylerle olmayan bireyleri de birbirinde ayırdığı ölçeğin tüm uyarlama çalışmalarında kanıtlanabilmiştir. Ölçeğin uygulandığı popülasyon sınırlılığı kapsamında gerçekleştirilen çalışmalarda ölçek tanı koyucu olarak kullanılamamaktadır. Ancak Kliniklerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu tanısı almış bireyler üzerinde gerçekleştirilecek bir çalışma ile tanı koyucu teorik alt yapısı güçlü güvenilir bir ölçek elde edilebilir.

Arapça kaynaklarda bilişlerin değerlendirildiği ölçeklere rastlanmamakla birlikte Suriye Arapçasına özel olarak uyarlanmış bilişleri ölçebilen ölçeklere araştırmalara rağmen ulaşılamamıştır. TSBÖ gibi çalışmalarda sık kullanılan diğer Olumsuz bilişleri ve travma sonrası olumsuz bilişleri değerlendiren diğer ölçeklerin uyarlama çalışmaları yapıp ölçekler arası ilişki incelenebilir.

Ölçek çalışmasının bir diğer sınırlılığı ise uygulamanın gerçekleştirildiği hedef kitlenin çoğunlukla kadın, orta yaş üstü, eğitim düzeyi düşük bireylerden oluşması nedeniyle uygulanan toplam anket sayısı düşük tutulmuştur. Eğitim düzeyi yüksek genç bir kitlede gerçekleştirilecek başka bir çalışmada olumsuz bilişlerle ilişkili olabilecek çok daha fazla kavramın değerlendirilmesi yapılabilir.

Tüm bu sınırlılıklara rağmen ruh sağlığı alanında TSSB tedavisinde

kullanılabilecek güçlü teorik temellere dayalı geçerli ve güvenilir bir ölçek elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aakvaag, H. F., Thoresen, S., Wentzel-Larsen, T., Dyb, G., Roysamb, E. ve Olff, M. (2016). Broken and guilty since it happened: A population study of trauma- related shame and guilt after violence and sexual abuse. *Journal of Affective Disorders*, 204, 16-23.
- Aakvaag, H. F., Thoresen, S., Wentzel-Larsen, T., Dyb, G., Roysamb, E. ve Olff, M. (2016). Broken and guilty since it happened: A population study of trauma- related shame and guilt after violence and sexual abuse. *Journal of Affective Disorders*, 204, 16-23.
- Adıgüzel, Y. (2017). Göç ve göç sonrası Türkiye’de mevcut durum. M. Baloğlu, E. Göv, & T. Bağrıaçık (Eds.), *Geçici koruma statüsündeki bireylere yönelik rehberlik hizmetleri klavuzu kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ağır, O., & Sezik, M., (2015). Suriye’den Türkiye’ye yaşanan göç dalgasından kaynaklanan güvenlik sorunları. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 95-124.
- Ak, B. (2009). *Verilerin düzenlenmesi ve gösterimi*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Akgül, A. (2005). *Tıbbi araştırmalarda istatistiksel analiz teknikleri*, 3. Baskı, Ankara, Emek ofset, 50-52.
- Alpak, G. U. (2014). Posttraumatic stress disorder among Syrian refugees in Turkey: A cross-sectional study. *International Journal of Psychiatry in Clinica Practice*, 19, 45–50.
- Alpar, R.(2014). *Spor, Sağlık ve Eğitim Bilimlerinde Örneklerle Uygulamalı İstatistik ve Geçerlik-Güvenirlilik*, 3.Baskı, Ankara, Detay Yayıncılık, 480-483.
- Altunışık, R., Coşkun, R. , Bayraktaroğlu S. ve Yıldırım E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Spss Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- American Psychiatric Association (2013). *DSM – V Diagnostic and statistical*

manual of mental disorders, 5th ed., Washington, DC: Author.

American Psychiatric Association. (2000). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-IV-TR-1994). 4th ed. Washington, DC: American Psychiatric Association.

Amerikan Psikoloji Derneği. (2013). *Ruhsal bozuklukların tanıs ve sayımsal el kitabı tanı ölçütleri başvuru el kitabı (DSM-V)*

Amir, M., Kaplan, Z., & Kotler, M. (1996). Type of trauma, severity of posttraumatic stress disorder core symptoms, and associated features. *Journal of General Psychology*. 123, 341-351.

Amstadter, A. B. ve Vernon, L. L. (2006). Suppression of neutral and trauma targets: implications for posttraumatic stress disorder. *Journal of Traumatic Stress*, 19, 517–526.

Andrews, B., Brewin, C. R., & Rose, S. (2003). Gender, social support and PTSD in victims of violent crime. *Journal of Traumatic Stress*, 16, 421–427.

APA (1980). American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders, DSM-III. Washington, DC.(3.edition)

APA (2007). Amerikan Psikiyatri Birliği. *Mental Bozuklukların tanıs ve sayımsal el kitabı*, Dördüncü baskı, Yeniden gözden geçirilmiş tam metin (DSM-IV-TR). (Çev. Ed. E. Köroğlu). Ankara, Hekimler Yayın Birliği.

APA (2014). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th Ed.)*. (DSM- 5). Washington, DC: American Psychiatric Association.

Ataoğlu, B.B., Ataoğlu, A. ve Ankaralı, H. (2019). Travmatik Yaşantıların Benlik Saygısı Üzerine Etkisi, *Düzce Tıp Fakültesi Dergisi*, 21(3), 186-191.

Atıcı, S. O. (2009). İlk Ergenlik Döneminde Benlik Saygısının, Evlilik Çatışması, Akran İlişkileri Ve Ebeveyn Tutumu İle Olan İlişkisinde, Duygusal Güvenliğin Aracı Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Baumeister, R. F. (Ed.). (2013). *Self-esteem: The puzzle of low self-regard*. Newyork: Springer Science & Business Media.

- Baydur, H., Eser, E., (2006). Uygulama, yaşam kalitesi ölçeklerinin psikometrik çözümlemesi. *Sağlıkta Birikim*, 1(2), 99-123.
- Bayraktar, S. (2011). Trafik Kazası Geçirmiş Kişilerde Travma Sonrası Stres Belirtileri ve Travma Sonrası Gelişim İle İlişkili Değişkenlerin İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul
- Bayraktar, S. (2012). Psikolojik travma. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.202.
- Beck, A. T. (1967). Depression: Clinical, experimental, and theoretical aspects.
- Beck, J. G. (2006). Understanding the relationship between posttraumatic stress disorder and trauma cognitions: The impact of thought control strategies. *Behaviour Research and Therapy*, 47(12), 1018-1023.
- Beck, J. G., Coffey, S. F., Palyo, S. A., Gudmundsdottir, B., Miller, L. M., & Colder, C. R. (2004). Psychometric Properties of the Posttraumatic Cognitions Inventory (PTCI): a replication with motor vehicle accident survivors. *Psychological Assessment*, 16, 289–298
- Bedard- Gilligan, M. & Zoellner, L. A. (2008). The utility of the A1 and A2 criteria in the diagnosis of PTSD. *Behaviour Research and Therapy*, 46(9), 1062-1069.
- Bilgiç, S.(2011). *Travma sonrası stres bozukluğu ve akut stres bozukluğu ile uyum bozukluğunun klinik açıdan karşılaştırılması*. Tıpta Uzmanlık Tezi, Osmangazi Üni., Eskişehir.
- Brady KT, Sonne SC, Anton R ve ark. (2000) Valproate in the treatment of acute bipolar affective episodes complicated by substance abuse: A pilot study. *J Clin Psychiatry*, 56:118-121.
- Braham, J. B. (2002). Stres Yönetimi: Ateş Altında Sakin Kalabilmek. (Çev.:Vedat G. Diker). İstanbul: Hayat.
- Breslau, N., Kessler, R. C., Chilcoat, H. D., Schultz, L. R., Davis, G. C., & Andreski, P. (1998). Trauma and posttraumatic stress disorder in the community: the 1996 Detroit area survey of trauma. *Archives of General Psychiatry*, 55(7), 626–632.
- Brewin, C. R., Andrews, B., & Valentine, J. D. (2000). Meta-analysis of risk factors

for posttraumatic stress disorder in trauma-exposed adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68(5), 748–766.

Briere, J. N., & Scott, C. (2016). *Travma Terapisinin İlkeleri Belirtiler, Değerlendirme, ve Tedavi için Bir Kılavuz- Dsm-5 için Güncellenmiş*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (23. Baskı). Ankara: Pegem A Akademi.

Charney, D., Deutch, A. Y., Krystal, J. H., Southwick, S. M. ve Davis, M. (1993). Psychobiological mechanisms of posttraumatic stress disorder. *Archives of General Psychiatry*, 50, 294-305.

Civriz, G. (2019). *Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Psikolojik Dayanıklılık Ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu İlişkisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 16-17

Cox, K.S., Resnick, H.S., & Kilpatrick, D.G. (2014). Prevalence and correlates of posttrauma distorted beliefs: Evaluating DSM-5 PTSD expanded cognitive symptoms in a national sample. *Journal of Traumatic Stress*, 27, 299-306.

Çiçeksoğüt, A. (2017). Uluslararası göç hukuku perspektifinde yerinden edilmiş Suriyeliler'in Türkiye'deki statüsü. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2).

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, S. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, Pegem Akademi, Ankara.

Dalgleish, T. (2004). Cognitive approaches to posttraumatic stress disorder: the evolution of multirepresentational theorizing. *Psychological Bulletin*, 130(20), 228–260.

Demirbaş, H., & Bekaroğlu, E. (2010). Evden uzakta olmak: sığınmacıların/mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler. *Kriz Dergisi*, 21(1-2-3), 11-24.

- DEPAR, (2017), Ceza İnfaz Kurumlarında İnfaz Hizmetlerinin İyileştirilmesi için Teknik Destek Projesi, Travma Sonrası Stres Bozukluğu Müdahale Programı Çalışma El Kitabı.
- Dilek, H., & Aksoy, A. B. (2013). Ergenlerin benlik saygısı ile anne-babalarının benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(3), 95-109.
- Direktör, C., & Nuri, C. (2017). Benlik saygısının akademik motivasyon üzerindeki etkisi: Otomatik düşüncenin aracı rolü, *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 1(1), 66-75.
- Doğan, S. (2001). Deprem ve işkence sonrası oluşan travma sonrası stres bozukluğunun karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. *Tıpta Uzmanlık Tezi*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara.
- Dunmore, E., Clark, D., & Ehlers, A. (1999). Cognitive factors involved in the onset and maintenance of posttraumatic stress disorder (PTSD) after physical or sexual assault. *Behaviour Research and Therapy*, 37, 809-829.
- Dunmore, E., Clark, D. M. ve Ehlers, A. (2001). A prospective investigation of the role of cognitive factors in persistent posttraumatic stress disorder (PTSD) after physical or sexual assault. *Behaviour Research and Therapy*, 39(9), 1063-1084.
- Ehlers, A. & Steil, R. (1995). Maintenance of intrusive memories in posttraumatic stress disorder: a cognitive approach. *Behavioral and Cognitive Psychotherapy*, 23, 217- 249.
- Ehlers, A., & Clark, D.M. (2000). A cognitive model of post traumatic stress disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 38, 319-345.
- Ehlers, A., Mayou, R. A., & Bryant, B. (1998). Psychological predictors of chronic posttraumatic stress disorder after motor vehicle accidents. *Journal of Abnormal Psychology*, 107(3), 508-19.
- Erdoğan, Ş. (1999). *İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

- Erdoğan, Z. (2014). Alkol ve/veya Madde Bağımlılarında Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtileri, Bilişsel Şemalar, Duygu Düzenleme ve Anksiyete Duyarlılığı İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir
- Ergüneş, T.(2005). Terör olayı sonrasında mağdurlarda görülen psikiyatrik bozukluklar. Uzmanlık Tezi. Sağlık Bakanlığı, İstanbul.
- Ertürk, A.(2014). Çocukluk çağı travmaları, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve disosiyatif yaşantıların şizofreninin klinik özellikleri üzerindeki etkileri. Uzmanlık tezi, Gazi Üni. , Ankara.
- Ertürk, A.(2014). *Çocukluk çağı travmaları, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve disosiyatif yaşantıların şizofreninin klinik özellikleri üzerindeki etkileri.* Uzmanlık tezi, Gazi Üni. , Ankara.
- Esin, M.N.(2014). Veri toplama yöntem ve araçları, Veri toplama araçlarının güvenilirlik ve geçerliği, In: Hemşirelikte Araştırma, süreç, uygulama ve kritik. Eds: Erdoğan S, Nahcivan N, Esin MN, İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri, 223-233.
- Fairbrother, N., & Rachman, S. (2006). PTSD in victims of sexual assault: test of a major component of the Ehlers–Clark theory. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 37(2), 74-93.
- Flannery BA, Volpicelli JR, Pettinati HM. Psychometric properties of the Penn Alcohol Craving Scale. *Alcohol Clin Exp Res* 1999;23:1289-95.
- Foa, E. B. ve Rothbaum, B. O. (1998). Treating the trauma of rape: cognitive behavioral therapy for PTSD. New York: Guilford Press.
- Foa, E.B. (2000) Psychosocial treatment of posttraumatic stress disorder. *J Clin Psychiatry*, 61:43-51
- Foa, E.B. ve Riggs, D.S. (1993). Post-traumatic Stres Disorder in Rape Victims. *American Psychiatric Press Review of Psychiatry*. (Ed. Oldham, J., Riba, .M.B. ve Tasman), pp. 273-303. American Psychiatric Pres.Washington DC.
- Foa, E.B., & Rothbaum, B.O. (1998). Treating the trauma of rape: Cognitive behavioral therapy for PTSD. Guilford Pres. New York.

- Foa, E.B., Jaycox, L.H. (1999). Cognitive-behavioral theory and treatment of posttraumatic stress disorder. Efficacy and cost-effectiveness of psychotherapy: clinical practice. ed. Spiegel, D. 45, 23-61. American Psychiatric Association. WashingtonDC.
- Foa, E.B., Zinbarg, R. ve Rothbaum, B.O. (1992). Uncontrollability and unpredictability in post-traumatic stress disorder: an animal model. *Psychological Bulletin*, 112, 218–238.
- Foa,B., Edna B.,Ehlers, Anke,Clark, David M.,Tolin, David F.,Orsillo, Susan M. (1999). The Posttraumatic Cognitions Inventory (PTCI): Development and validation. *Psychological Assessment*, 11(3), 303-314.
- Foy, D.W., Eriksson, C.B., Trice, G.A. (2001) Introduction to group interventions for trauma survivors. *Group Dyn*, 5:246
- Göç Terimleri Sözlüğü. (2013). Uluslararası Göç Örgütü Yayını (IOM).
- Gözüm, S. ve Aksayan, S. (2003). Kültürlerarası ölçek uyarlaması için rehber II, psikometrik özellikler ve kültürlerarası karşılaştırma. *Hemşirelik Araştırma Geliştirme Dergisi*, 5(1), 3-14.
- Güler, N., Tel, H. ve Tuncay, Ö.F. (2005). Kadının aile içinde yaşanan şiddete bakışı. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 27(2), 51-56. 94
- Hair, J.F., Anderson, R.E., Tahtam R.L. ve Black W.C. (1998). *Multivariate data analysis, Fifth edition*, New Jersey :Pearson Education Upper Saddle River, 112.
- Haksal,P. (2007). Acil servis personelinde görülen ikincil travmatik stres düzeyinin disosiyasyon düzeyi, sosyal destek algısı ve başa çıkma stratejileri açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üni., Ankara.
- Haksal,P. (2007). Acil servis personelinde görülen ikincil travmatik stres düzeyinin disosiyasyon düzeyi, sosyal destek algısı ve başa çıkma stratejileri açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üni., Ankara.
- Hatcher, M.B., Whitaker, C., & Karl, A. ((2009). What predicts post-traumatic stress following spinal cord injury? *British Journal of Health Psychology*, 14(3), 541-561.

- Henning, R.K. ve Frueh, C.B. (1997). Combat guilt and its relationship to PTSD symptoms. *Journal of Clinical Psychology*, 53, (8), 801-808.
- Hepp, U., Gamma, A., Milos, G., Eich, D., Ajdacic-Gross, V., Rossler, W., ... Schnyder, U. (2006). Prevalence of exposure to potentially traumatic events and PTSD: The Zurich Cohort Study. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 256, 151–158.
- Herman, J. (2011). Travma ve İyileşme Şiddetin Sonuçları Ev İçi İstismardan Siyasi Teröre (Tosun T, çev.). 2. Baskı, İstanbul: Literatür Yayınları 2011, s. 67-125, 175-255
- Janoff-Bulman, R. (1992). Our Fundamental Assumptions: Shattered Assumptions. New York: Free Press.
- Jones, E. (2007). A Paradigm shift in the conceptualization of psychological trauma in the 20th century. *Journal of Anxiety Disorders* 21: 164-175.
- Jones, J.C., & Barlow, D.H. (1990). The etiology of posttraumatic stress disorder. *Clinical Psychology Review*, 10(3), 299-328.
- Kaiser, H. F. (1960). The applications of electronic computer to factor analysis. *Educational and Psychological Measurement*, 20, 141-151.
- Kan, Y. (2016). Ergenlerde bağlanmanın travma sonrası bilişler ve travma sonrası stres bozukluğu ile ilişkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Karagöz, Y.(2014). SPSS uygulamalı biyoistatistik, 1.Baskı, Ankara, Nobel Yayıncılık, 157-165.
- Kararımak, Ö., & Çetinkaya, R. S. (2016). Benlik saygısının ve denetim odağının psikolojik sağlamlık üzerine etkisi: Duyguların aracı rolü, *Türk Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 30-41.
- Karancı, A. N., Işıklı, S., Aker, A. T., Gül, E. İ., Erkan, B. B., Özkal, H., & Güzel, H. Y. (2012). Personality, posttraumatic stress and trauma type: factors contributing to posttraumatic growth and its domains in a Turkish community sample. *European Journal of Psychotraumatology*, 3(1),
- Karaş, H., (2011). Fibromiyalji sendromu olan hastalarda dissosiyatif yaşantıların

bağlanma özellikleri ve çocukluk çağı travmaları ile ilişkisi, Tıpta Uzmanlık Tezi, TC. Sağlık Bakanlığı, İstanbul.

Kernis, M. H. (2006). *Self esteem issues and answers*. Newyork: Psychology Press.

Kessler, R.C., Berglund, P., Demler, O., Jin, R., Merikangas, K.R. ve Walters, E.E. (1995). Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of DSM-IV disorders in the National Comorbidity Survey Replication. *Archives of General Psychiatry*, 62, 593–602.

Kessler, R.C., Sonega, A., Bromet, E., Hughes, M., & Nelson, C.B. (1995). Post Traumatic Stres Disorser in the National Comorbidity Survey. *Archieves of General Psychiatry*, 52(12), 1048-1060.

Kılıç, G. ve Yıldız, M. (2017). Kadın konukevinde kalan ve şiddete uğramış kadınların ilişkilere ilişkin bilişsel çarpıtma düzeylerinin örseleyici stres, depresyon ve umutsuzluk düzeyleri ile ilişkisi. *KOÜ Sağ Bil Dergisi*, 3(2):1-5.

Kleim, B., Ehlers, A., & Glucksman, E. (2007). Early predictors of chronic post-traumatic stress disorder in assault survivors. *Psychological Medicine*, 37, 1457-1467.

Koss, M.P., Figueredo, A.J., & Prince, R.J. (2002). Cognitive mediation of rape's mental, physical and social health impact- tests of four models in cross-sectional data. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70, 926-941.

Kökçü, F., Kesebir, S.(2010). İki uçlu olgular ve çocuklarında bağlanma biçiminin mizaç, kişilik ve klinik özellikler ile ilişkisi: kontrollü bir çalışma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2010;21:309-318.

Köklü, N., Büyüköztürk, Ş. ve Coklu, Ö. (2006). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*. PegemA Yayınları, Ankara.

Kubany, E. S., Ralston, T. C., & Hill, E. E. (2010). Intense fear, helplessness, "and" horror? An empirical investigation of DSM-IV PTSD Criterion A2.

Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 2(2), 77-82. Leahy, 2008

Kubany, E.S. ve Manke, F.P. (1995). Cognitive therapy for trauma-related guilt: Conceptual bases and treatment outlines. *Cognitive and Behavioral Practice*, 2, 23–61.

Kubany, E.S. ve Watson, B.S. (2003). Guilt: Elaboration of a multidimensional model. *The Psychological Record*, 53, 51-90. 96

Mandani , B., Javadipour , S., & Fakhri , A. (2013). The relationship between quality of life and percentage of injury among posttraumatic stress disorder veterans. *Jundishapur Journal of Health Sciences*, 5(3), 183-192.

McLaughlin, K. A., Koenen, K. C., Hill, E. D., Petukhova, M., Sampson, N. A., Zaslavsky, A. M., & Kessler, R. C. (2013). Trauma exposure and posttraumatic stress disorder in a national sample of adolescents. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 52(8), 815-830.

Murray, J., Ehlers, A., & Mayou, R.A. (2002). Dissociation and posttraumatic stress disorder: Two prospective studies of road traffic accident survivors. *British Journal of Psychiatry*, 180, 363–368.

Nemeroff CB, Bremner JD, Foa EB ve ark. (2006) Posttraumatic stress disorder: a state-of-the-science review. *J Psychiatr Res*, 40:1-21.

Oflaz, F. (2008). Felaketlerin Psikolojik Etkileri ve Hemşirelik Uygulaması. C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi ; 12(3):70-6.

Orakçı, G.(2013). İstismar mağduru 13-18 yaş arası kız çocukları travma sonrası stres bozukluğu, suçluluk, utanç duygusu psikolojik değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üni., İstanbul.

Owens, G.P., Pike, J.L.,& Chard, K.M. (2001). Treatment Effects of Cognitive Processing Therapy on Cognitive Distortions of Female Child Sexual Abuse Survivors. *BehaviourTherapy*, 32, 413-424.

Önder E, Tural Ü (2004) Travma sonrası stres bozukluğunda tedavi kılavuzu.

Anksiyete Bozuklukları Tedavi Kılavuzu. R Tükel (Ed), Ankara, Türk Psikiyatri Derneği

- Öner, N. (1997). Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler, Bir Başvuru Kaynağı. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Özdamar, K. (2004). Paket programlar ile istatistiksel veri analizi-çok değişkenli istatistiksel analizler, 5. Basım, Kaan Kitabevi, Eskişehir.
- Özen, Y. (2017). Psikolojik Travmanın İnsanlık Kadar Eski Tarihi. The Journal of Social Science.
- Özgen, F. ve Aydın, H. (1999). Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Klinik Psikiyatri 1,34-41.
- Özkan, İ. (1994). Benlik saygısını etkileyen etkenler. Düşünen Adam, 7(3), 4-9.
- Pai, Y.P. ve Chary ,S.T. (2013). Dimensions of hospital service quality: a critical review perspective of patients from global studies, International Journal of Health Care Quality Assurance, 26 (4),308-340.
- Ray, S.L. (2008). Evolution of Posttraumatic Stressdisorder and Future Directions.
- Reynolds, M., & Brewin, C.R. (1998). Intrusive cognitions, coping strategies and emotional reponses in depression, post-traumatic stres disorder, and a non-clinical population. Behaviour Research and Therapy, 36, 135-147.
- Robson, C. (2002). Real World Research: A Resource for Social Scientists and Practitioner-Researchers (2nd ed.). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Rosenberg, M. (1965). Society and the Adolescent Self-Image. New Jersey: Princeton University Press.
- Rothbaum, B. O. (1998). Treating the trauma of rape: cognitive behavioral therapy for PTSD. New York: Guilford Press.
- Russell, L.K., Robinson, A.M., & Tracy, J.J. (2004). The relationship of sociotropy and autonomy to posttraumatic cognitions and PTSD symptomatology in trauma survivors. Journal of Clinical Psychology, 60(1), 53-63.

- Salant, P. ve Dillman, D.A. (1994). *How to Conduct Your Own Survey*. Newyork:John Wiley & Sons, Inc.
- Seçer, İ.(2013). *SPSS ve Liserel ile pratik veri analizi, analiz ve raporlaştırma*. 1.Baskı, Ankara, Anı yayıncılık, 171-81.
- Shapiro, F. (1999). *Eye Movement Desensitization and Reprocessing*. 1 st ed. New York: Guilford Press;. p.1-65.
- Stone, A.M. (1997). The role of shame in posttraumatic stress disorder. *American Journal of Orthopsychiatri*, 62, 131-136.
- Süleymanov. A. (2013). Zorunlu Göç ve Psikolojik Etkileri, *Turuncu Dergisi Son Sayısı*, 112.
- Tabachnick B. G. ve Fidell, L. S. (2011). *Using multivariate statistics*, 6th edition, Pearson, U.S.A.
- Tanır, Y. (2016). Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Farmakolojik Tedavi Yaklaşımları, *Derleme Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics* ; 2(3):59-63
- Taşgit, M. S. (2012). Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve karar verme düzeylerinin incelenmesi (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Target Article: "Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence". *Psychological Inquiry*, 15(1), 1–18.,
- Tedeschi, R.G., & Calhoun, L.G. (1996). The Posttraumatic Growth Inventory: measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9 (3), 455-71.
- Tokgünaydın, S. ve Sütçü, T. (2016). Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry, 8 (1), 95-107.

- Tokgünaydın, S., Sütçü, S . "Effectiveness of Cognitive Behavioral Group Therapy for Treatment of Posttraumatic Stress Disorder: A Systematic Review". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 8 (2016): 95-107
- Towsend, M.C. (2015). Trauma-and Stressor- Related Disorder. *Psychiatric Mental Health Nursing: Concepts of Care in Evidence-Based Practice*, 8th Edition, Copyright , s.559-578.
- Tural, Ü., Önder, E. (2004). Psychological consequences of the 1999 earthquake in Turkey. *Journal of Trauma Stress*, 17, 451–459.
- Turnbull, G. (1998). A review of post-traumatic stres disorder. Part 1: historical development and classification, *Injury Vol. 29, No.2*;87-91
- Tuzcu, A., & Ilgaz, A. (2015). Göçün kadın ruh sağlığı üzerine etkileri. *Current Approaches in Psychiatry*, 7(1),57-58.
- Uğur, Z.(2010). Bipolar affektif bozuklukta bağlanma biçimleri, çocukluk çağı travmaları ve agresyon ilişkisi, *Tıpta Uzmanlık Tezi*, TC. Sağlık Bakanlığı, İstanbul.
- UNHCR. (2016). Refugees and Migrants; Frequently Asked Questions [Online]. <http://www.unhcr.org/cgi-bin/txis/vtx/search?page=search&docid=56e95c676&query=migration>
- UNHCR. (2018). <http://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar>
- Woods, S.J., WINEMAN, N.M. (2004). Trauma, Posttraumatic Stres Disorder Symptom Clusters, and Physical Health Symptoms in Postabused Women. *Archives of Psychiatric Nursing* ;18(1): 26-34.
- Yağcı Yetkiner, D. (2010). Travma Sonrası Bilişler Ölçeği (Posttraumatic Cognitions Inventory) Türkçe uyarlama ve üniversite öğrencileri üzerinde geçerlik güvenirlik çalışması (Yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
- Yaka, A.(2011). Bağlanma, erken döneme yönelik şemalar, öz yönetim ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiler. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üni., Ankara.
- Yılmaz, D.Y. (2013).Prenatal anne ve bebek bağlanması. *Hemşirelikte Araştırma*

ve Eğitim Dergisi, 10(3): 28-33.

Young, J. E., Klosko, J. S. ve Weishaar, M. E. (2003). Schema therapy: A practitioner's guide. New York: The Guilford Press.

Young, J., Lindemann, M. (2002). An integrative schema-focused model for personality disorders. R. L. Leahy ve E. T. Dowd (Eds.), Clinical Advances in Cognitive Psychotherapy: Theory and Application, p: 93-109, New York: Springer Publishing Company.

8 EKLER

EK 1. Türkçe Bilgilendirme Formu

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM KATILIMCI BİLGİLENDİRME FORMU

Bu araştırma Travma Sonrası Bilişler Ölçeği'nin Suriye dili ve kültürüne uyarlanmasını amaçlamaktadır. Araştırma sonunda Travma Sonrası Bilişler Ölçeği'nin hazırlanmış Suriye Arapçası versiyonunun Türkiye'de yaşayan Suriyeli'lerle uygulanabilir olup olmadığı ölçülecektir.

Araştırma Yakın Doğu Üniversitesi Tezli Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Aysun Küçük tarafından yürütülmektedir.

Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Araştırmayı tamamlamadan ayrılmak istemeniz durumunda devam etme zorunluluğunuz yoktur. Uygulama yaklaşık 40 dakika sürecek olup ölçekler sizlere verilen kapalı zarflarda muhafaza edilecek olup cevaplarınızın gizliliği sağlanacaktır. Kimlik bilgileriniz ankete gönüllü katılımınızı beyan etmeniz amacıyla talep edilmekte olup kesinlikle paylaşılmayacaktır.

Katılımcıların araştırma sonucunu öğrenmek istemeleri durumunda araştırma sonrası kendilerine bilgi verilecektir. Araştırmanın tez olarak yayınlanması planlanmaktadır.

Araştırma hakkında bilgi almak istemeniz durumunda (aysun-kck@hotmail.com) adresinden araştırmacı ile irtibat kurabilirsiniz.

Araştırmaya katılımınızdan dolayı teşekkür ederim.

İsim-Soyisim: Aysun KÜÇÜK

Unvan: Psikolog

Bölüm: Psikoloji

Yakın Doğu Üniversitesi,

Lefkoşa

AYDINLATILMIŐ ONAM

Yukardaki bilgilerin ayrıntılı biçimde tümünü okudum ve anketin uygulanmasını gönüllü olarak onaylamaktayım

İsim:

İmza:

Tarih:

EK 1. Arapça Bilgilendirme Formu

الاستبيان من اجل الدراسة ويلزم ملء النموذج

الهدف من هذه الدراسة معرفة إمكانية تطبيق المقياس المعرفي الإضطراب ما بعد الصدمة على السوريين المقيمين حالياً في تركيا
تمت هذه الدراسة من قبل جامعة الشرق الأوسط الأدنى في قسم الدراسات العليا لاختصاص العيادة النفسية تحت إشراف أيسون كوجوك
المشاركة في هذه الدراسة مشاركة تطوعية، في حال لم يرغب المشاركة في تتمت هذا الاستبيان يحق له الإنسحاب، التطبيق يستغرق ما يقارب ٤٠ دقيقة، يقدم الاستبيان ضمن ظرف مغلق ويحافظ على سرية الأجوبة
إذا رغبت المشاركة في الاستبيان بالسؤال ما بعد عن نتيجة البحث سوف يتم تزويدهم بها، و سوف يستخدم هذا البحث في رسالة الماجستير، للحصول على مزيد من المعلومات حول البحث يمكنكم التواصل عبر البريد الإلكتروني.....،نتشركم لانضمامكم لهذه الدراسة

الاسم - اللقب : أيسون كوجوك
الوظيفة : أخصائية نفسية
التخصص : علم النفس
جامعة الشرق الأدنى نيقوسي

استمارة الموافقة المسبقة

قرأت المعلومات المذكورة أعلاه وأوافق على المشاركة في هذا الاستبيان

الإسم :

التوقيع:

التاريخ

EK 2. Türkçe Sosyodemografik Veri Formu

Sosyodemografik Veri Formu

- 1) Cinsiyet Kadın () Erkek ()
- 2) Yaş (Doğum Yılı)
- 3) Medeni Durum Evli() Bekar ()

EK 2. Arapça Sosyodemografik Veri Formu

الممؤذج الاجتماعى الءموغرافى

1- الجنس () نكر () انشى ()

2- العمر (تاريخ الولاءة)

3- الءالة الاجتماعىة () مءزوج () أءب ()

Ek.3 (Travma Sonrası Bilişler Ölçeği TSBÖ)

TSBÖ

Yaşamış olduğunuz ve sizi ruhsal olarak çok etkileyen ve yaralayan bir olaydan (travmatik olay) sonra gelişen düşüncelerinizi öğrenmek istiyoruz. Aşağıda bu düşüncelerinize yakın veya uzak çeşitli örnekler göreceksiniz. Lütfen, her cümleyi dikkatlice okuyun ve her birine ne kadar katılıp katılmadığınızı belirtin. Travmatik olaylara karşı insanlar farklı tepkiler verecekleri için, aşağıda belirtilen cümlelerin doğrusu veya yanlışı yoktur.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Pek katılmıyorum	Ne katılmıyorum ne katılmıyorum	Biraz katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. Bu olay benim davranışım yüzünden oldu.	1	2	3	4	5	6	7
2. Doğru şeyi yapacağım konusunda kendime güvenemiyorum.	1	2	3	4	5	6	7
3. Gücsüz biriyim.	1	2	3	4	5	6	7
4. Öfkemi kontrol edemeyip korkunç bir şey yapabilirim.	1	2	3	4	5	6	7
5. En ufak bir hayal kırıklığıyla bile baş edemiyorum.	1	2	3	4	5	6	7
6. Eskiden mutlu bir insandım şimdiyse hep mutsuzum.	1	2	3	4	5	6	7
7. İnsanlara güven olmaz.	1	2	3	4	5	6	7
8. Her zaman tetikte olmalıyım.	1	2	3	4	5	6	7
9. İçimde bir şeylerin öldüğünü hissediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
10. Kimden zarar geleceği hiçbir zaman bilinemez.	1	2	3	4	5	6	7
11. Çok dikkatli olmalıyım çünkü bundan sonra ne olacağı hiç belli olmaz.	1	2	3	4	5	6	7
12. Yetersiz bir insanım.	1	2	3	4	5	6	7
13. Duygularımı kontrol edemeyeceğim ve korkunç bir şey olacak.	1	2	3	4	5	6	7
14. Eğer olayı düşünürsem, bununla başa çıkamayabilirim.	1	2	3	4	5	6	7
15. Böyle bir insan olduğum için bu olay benim başıma geldi.	1	2	3	4	5	6	7
16. Bu olaydan beri verdiğim tepkiler, benim aklımı kaçırmakta olduğumu gösteriyor.	1	2	3	4	5	6	7

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Pek katılmıyorum	Ne katılmıyorum ne katılmıyorum	Biraz katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
17. Bir daha asla normal duygular hissedemeyeceğim.	1	2	3	4	5	6	7
18. Dünya tehlikeli bir yer.	1	2	3	4	5	6	7
19. Bir başkası olsa bu olayın olmasını engelleyebilirdi.	1	2	3	4	5	6	7
20. Kalkıcı bir biçimde kötü yönde değiştim.	1	2	3	4	5	6	7
21. Kendimi insan değil, eşya gibi hissediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
22. Benim yerimde başkası olsa bu duruma düşmezdi.	1	2	3	4	5	6	7
23. İnsanlara güvenemem.	1	2	3	4	5	6	7
24. Kendimi insanlardan kopmuş ve yalnız hissediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
25. Bir geleceğim kalmadı.	1	2	3	4	5	6	7
26. Kötü şeylerin başıma gelmesini engelleyemem.	1	2	3	4	5	6	7
27. İnsanlar göründükleri gibi değil.	1	2	3	4	5	6	7
28. Yaşadığım olay hayatımı mahvetti.	1	2	3	4	5	6	7
29. Bende yanlış giden bir şeyler var.	1	2	3	4	5	6	7
30. Bu olaydan beri verdiğim tepkiler, benim olayla başa çıkmayı beceremediğimi gösteriyor.	1	2	3	4	5	6	7
31. Bu olayın gerçekleşmesine neden olan, benimle ilgili bir şeyler var.	1	2	3	4	5	6	7
32. Bu olayla ilgili düşüncelerime tahammül edemeyip dağılılabiliyorum.	1	2	3	4	5	6	7
33. Artık kendimi tanıyamıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
34. İnsanın başına ne zaman kötü bir şey geleceği asla bilinemez.	1	2	3	4	5	6	7
35. Kendime güvenemiyorum.	1	2	3	4	5	6	7
36. Bundan sonra başıma iyi bir şey gelemez.	1	2	3	4	5	6	7

Ek.3 (Travma Sonrası Bilişler Ölçeği TSBÖ Suriye Arapçası)

نحن مهتمين بالشئ الذي ممكن تكون فكرت فيه بعد ما صارت معك هالحادثة. بالاسفل يوجد بعض العبارات اللي ممكن تشبهه او ما تشبه تفكيرك بعد الحادثة. يا ريت تقرأ كل وحدة بشكل جيد وتخبرنا قديش بتوافق او ما بتوافق على كل وحدة منهم. طبعاً مثل ما بتعرف انو الناس بتختلف برده فعلها او تعاملها مع الاحداث, وبالتالي مافي جواب صح او خطأ عن هذه العبارات . (فقط بدنا نشوف قديش بعض هذه العبارات بتشبه الشئ الذي انت فكرت فيه):

- 1- ما بوافق ابدا .(1)
- 2- غير موافق كثير.(2)
- 3- غير موافق قليلاً.(3)
- 4- حيادي .(4)
- 5- موافق قليلاً.(5)
- 6- موافق كثيراً.(6)
- 7- موافق تماماً.(7)

موافق تماماً	موافق كثيراً	موافق قليلاً	حيادي	قليلاً موافق	كثير موافق	ما بوافق ابدا	
							1. الحادثة الي صارت كانت بسبب الطريقة اللي تصرفت فيها.
							2. ما عدت واثق من نفسي انورح اعرف اتصرف بطريقة صح.
							3. انا واحد ضعيف .
							4. يمكن ما أقدر اتحكم بأعصابي ورح اسوي شغللات فظيعة.
							5. ما عم اقدر اتحمل حتى ابسط خيبات الامل.
							6. سابقاً أنا كنت شخص سعيد , بس هلاً أنا دائماً تعيس.

							7. الناس ما بستاهل الثقة.
							8. لازم كون دائما صاحي
							9. حاسس حالي ميت من جوا
							10. ما فيك تعرف مين رح يؤذيك
							11. لازم كون صاحي دائما لانه الواحد ما يعرف شو ممكن يصير.
							12. مالي نافع لشي
							13. مالي قدرا اتحكم بمشاعري وحاسس في مصيبة رح تصير.
							14. اذا فكرت بالشي فمارح أقدر أتعامل معه.
							15. لاني هيك هو السبب بهاي المصيبة يلي صارت معي
							16. تصرفاتي بعد يلي صار بتدل اني بدي أفقد عقلي .
							17. من المستحيل اني حس بالمشاعر الطبيعية.
							18. الدنيا مكان خطير
							19. لو كان شخص تاني مكاني كان منع المشكلة من انو تصير .

							20. أنا تغيرت للأسوء , ورح أبقى هيك للأبد .
							21. حاسس حالي مو بني آدم كاني غرض مثل اي غرض
							22. لو واحد غيري ما كان سار معه هيك موقف
							23. ما بقدر اثق بالناس .
							24. حاسس حالي وحيد و بعيد عن الناس
							25. مالي مستقبل .
							26. مالي قدران وقف الشئ السيء لي عم يصير معي
							27. الناس مو مثل ما بتشوفها من الظاهر
							28. عيشتي تدمرت بسبب شي اللي صار إلي
							29. أنا كشخص، اكيد فييني شي غلط.
							30. تصرفاتي بعد هاالحادثة عرفتني قديش انا ما بعرف اتصرف بهيك مواقف.
							31. في شي فييني (أنا بالذات) هو السبب باللي صار
							32. مارح أقدر أتحمل تفكير بهلاقصة وحاسس حالي

							رح اتمزق.
							33. حاسس حالي مالي عرفان مين انا .
							34. الواحد ما فيو يعرف ايما بيجيه شي مخيف.
							35. ما بقدر اثق بحالي.
							36. ما عاد ممکن يصرلي شي منيح .

Ek.4 (Harvard Trauma Ölçeği)

EK-K. Harvard Trauma Ölçeği 4. BÖLÜM: Trauma Semptomları (Arapça-İngilizce)

الجزء الرابع: أعراض الشدة

PART IV: TRAUMA SYMPTOMS

إن الأعراض التالية هي أعراض يشعر بها أحياناً الأشخاص الذين تعرضوا لحادث مزلة أو حفرة في حياتهم. الرجاء قراءة كل بند بدقة، وتحديد مدى معاناتك من هذه الأعراض خلال الأسبوع المنصرم.

The following are symptoms that people sometimes have after experiencing harmful or troubling events in their lives. Please read each one carefully and decide how much the symptoms bothered you in the past week.

	(111): لا أبداً Not at all	(112): قليل A little	(113): أبداً كثيراً Quite a bit	(114): بشدة Extremely
101 من تذكرك الأفكار والأشياء التي تذكرها بعد الحادث لمدة أو تزيد Recurrent thoughts or memories of the event harmful or troubling events				
102 من تشعر وكأنك تعيش أحداثاً مرعبة Feeling as though the event is happening again				
103 من تأتت فوبيا (أحد مظهر) متكرراً Recurrent nightmares				
104 من تشعر بالانزعاج أو الإحراج عن الناس Feeling irritated or embarrassed by people				
105 من تجد نفسك في أدر هي الأشخاص بالوقت Feeling as if you are with people				
106 من تجد نفسك سريع الانفعال أو متعصباً Feeling easily angry or irritable				
107 من تجد صعوبة في تركيز أفكارك Difficulty concentrating				
108 من تجد صعوبة في النوم Trouble sleeping				
109 من تجد نفسك متوجساً أو متي حزين Feeling nervous				
110 من تجد نفسك سريع الانفعال أو التأفف من الناس Feeling irritated or having a bad attitude of people				
111 من تتوكل دائماً على تفكيرك بالحظة التي Feeling as if you are always on edge				
112 من تجد نفسك غير قادر على تذكر بعض الحوادث التي سببت لك ألم Inability to remember parts of the event harmful or troubling events				
113 من تجد نفسك لأن اهتماماً بالأعمال اليومية Less interest in daily activities				
114 من تشعر وكأنه لا يستطيع لك Feeling as if you don't have a future				
115 من تتوكل دائماً على أفكارك السيئة بخصوص الحوادث Feeling as if you are always expecting a bad result from the event				
116 من تشعر برد قلب جسدي أو عاطفي بعد تفكيرك بالحوادث المرعبة Sudden sensation of physical reaction when reminded of the event harmful or troubling events				
117 من تشعر بضعف أفكارك Feeling weak				

١٤/	هل تشعر وكأنه لا مستقبل لك				
14	Feeling as if you don't have a future				
١٥/	هل تتجنب الأفكار أو المشاعر المرتبطة بالحوادث المؤلمة				
15	Avoiding thoughts or feelings associated with the harmful events				
١٦/	هل تشعر برد فعل جسدي أو عاطفي عند تفكيرك بالحوادث المؤلمة				
16	Sudden emotional or physical reaction when reminded of the most harmful events				
١٧/	هل تشعر بنسختك تذاكر				
17	Poor memory				
١٨/	هل تشعر بالإنهارة أو التعب الشديد				
18	Feeling exhausted				
١٩/	هل تعاني من الآلام أو مشاعر جسدية				
19	Troubled by bodily pain or physical problems				
٢٠/	هل تشعر أن مهاراتك الآن هي أقل مما كانت سابقاً				
20	Feeling that you have lost skills than you did before				
٢١/	هل تجد صعوبة في الانتباه				
21	Difficulty paying attention				
٢٢/	هل تجد نفسك غير قادر على اتخاذ أي قرار في حياتك اليومية				
22	Feeling unable to make daily plans				
٢٣/	هل تجد صعوبة في مواجهة المواقف الجديدة				
23	Having difficulty dealing with new situations				
٢٤/	هل تشعر أنك الشخص الوحيد الذي عانى من هذه الحوادث				
24	Feeling that you are the only one who suffered these events				
٢٥/	هل تشعر أن الآخرين غير قادرين على فهم ما جرى لك				
25	Feeling that others don't understand what happened to you				
٢٦/	هل تشعر بالذنب لأنك نجوت و ما زالت على قيد الحياة				
26	Feeling guilty for having survived				
٢٧/	هل تقوم لنفسك بما حدث				
27	Blaming yourself for things that have happened				
٢٨/	هل تكسب وقتاً تفكر فيه لماذا الله لم ينجح معك مثل هذه الحوادث				
28	Spending time thinking why God is making you go through such events				
٢٩/	هل تشعر بالحاجة إلى الانتقام				
29	Feeling a need for revenge				
٣٠/	هل تشعر أن الآخرين عنادون تجاهك				
30	Feeling others are hostile to you				
٣١/	هل تشعر أن الشخص الذي وثقت به قد خدك				
31	Feeling that someone you trusted betrayed you				
٣٢/	هل تشعر بعدم الثقة بالآخرين				
32	Feeling no trust in others				
٣٣/	هل تشعر أن ليس هناك من أحد تعتمد عليه إلا الله				
33	Feeling that you have no one to rely upon but god				

٣٦٧ 3٦	هل فقدت الأمل <i>Hopelessness</i>				
٣٦٨ 3٦	هل تشعر أنك عاجز عن مساعدة الآخرين <i>Feeling powerless to help others</i>				
٣٦٩ 3٦	هل تشعر بالذلل بسبب الحوادث المؤلمة التي تعرضت لها <i>Feeling ashamed of the harmful or traumatic events that have happened to you</i>				
٣٧٠ 3٧	هل تشعر بالآهانة بسبب ما جرى لك <i>Feeling humiliated by your experience</i>				
٣٧١ 3٨	هل تشعر أنك تجلب التو على نفسك أو عائلتك <i>Feeling that you are a pain to yourself and your family</i>				
٣٧٢ 3٨	هل اكتشفت بنفسك أو أخبرك أحد أنك فعلت بعض ما لا تستطيع أن تتذكره <i>Finding out or being told by other people that you have done something that you can't remember</i>				
٣٧٣ 40	هل تشعر أنك انقسمت إلى شخصين. فإن أحدهما يراقب ما يفعله الآخر <i>Feeling as though you are split into two people and one of you is watching what the other is doing</i>				
٤١٧ 4١	هل أنت ضائع <i>Dazed /dramatic, poor concentration, lack of initiative, boredom, sleep problems, tiredness, and somatic complaints</i>				
٤٢٧ 4٢	هل لديك مقبوض <i>Qalbak maqbuud (anxiety of the heart being squeezed)</i>				
٤٣٧ 4٣	هل أنت عصبى <i>Asabiyyat (irritability, nervousness, lack of patience, and anger syndrome)</i>				
٤٤٧ 4٤	هل تشعر بطرق التلك وفالك على وجه الاختراق <i>Nefsaak deeyegu and maqbuud (feeling of lightness in the chest and a choking sensation)</i>				
٤٥٧ 4٥	هل نفسيتك تجرأ <i>Najma'at al-hayy (fired soul)</i>				

لرجاء مراجعة دليل التقييم للتأكد من المعلومات عن بنود ٤٥-٤١
For further explanation of items 41-45, please refer to the manual

Ek.5 (Arapça Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği)

مقياس روزينبيرج للتقدير الذاتي

يندرج هذا المقياس تحت مقياس الدرجات التي تمتد من توافق بشدة لغاية لا توافق بشدة. يجب الانتباه الى بعض البنود التي يكون المقياس فيها معكوس. شملت العينة الأصلية التي تم وضع المقياس لها 5,024 طالب من المرحلة الثانوية، حيث اختبروا عشوائيا من عشر مدارس في ولاية نيويورك.

تعليمات: فيما يلي، قائمة ببعض البنود التي تتعلق بمشاعرك العامة نحو نفسك. ضع إشارة بجانب الإجابة الصحيحة.

لا توافق بشدة	لا توافق	وافق	وافق بشدة	البند
				1. بشكل عام، فأنا راض عن نفسي
				2. أحياناً، أشعر بعدم جنواي*
				3. أعتقد أنني مُتلك العديد من الصفات الجيدة
				4. أستطيع العزم بالأشياء التي يقوم بها الآخرون
				5. أشعر بعدم وجود شيء يجعلني فخور بنفسي*
				6. بالتأكيد، أشعر بعدم فائدتي أحياناً*
				7. أشعر بأنني شخص ذو قيمة، على الأكل، بشكل متساو مع غيري
				8. أتمنى أن أكون نفسي أكثر ما أكون*
				9. بشكل عام، فأنا أميل إلى الشعور بأنني فشل*
				10. لدي سلوك إيجابي تجاه نفسي

* بنود يجب الانتباه لها، بتكون معكوسة على سلم التقييم

ROSENBERG BENLİK SAYGISI ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki anlatımlarla ilgili olarak size en uygun seçeneği işaretleyiniz.

1.Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.

- a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış 3. Çok yanlış

2.Bazı olumlu özelliklerim olduğumu düşünüyorum.

- a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış 3. Çok yanlış

3.Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim.

- a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış 3. Çok yanlış

4.Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim.

- a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış 3. Çok yanlış

5.Kendimle gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.

- a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış 3. Çok yanlış

6.Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim.

a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış 3. Çok yanlış

7.Genel olarak kendimden memnunum.

a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış 3. Çok yanlış

8.Kendime karşı daha fazla saygı duymayı isterdim.

a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış 3. Çok yanlış

9.Bazen kesinlikle kendimin bir iře yaramadıđını dűřünüyorum.

a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış 3. Çok yanlış

10.Bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadıđımı dűřünüyorum.

a. Çok doğru b. Doğru c. Yanlış 3. Çok yanlış

Ek.6 (Harvard Travma Ölçeği Kullanım İzni)

Mollica, Richard <rmollica@par
tners.org>

23.05.2019 Per 09:45

Siz; Distefano, Elizabeth A. ∨

Hi you have permission to use the HTQ. There is a
MANUAL and a new version of the HTQ available for a
small fee of 75 \$ for students from Ms Di Stefano that
might be useful to you .

Sincerely,
Dr. Mollica

Richard F. Mollica, MD, MAR
Director, Harvard Program in Refugee Trauma
Massachusetts General Hospital
Professor of Psychiatry, Harvard Medical School
22 Putnam Avenue
Cambridge, MA 02139
(617) 876-7879 office

Ek.7 (Rosenberg Benlik Algısı Ölçeği Kullanım İzni)

**Requesting Permission to use
Rosenberg Self Esteem Scale**

Thank you for your submission. You now have permission to use the Rosenberg Scale. Please be sure to properly cite Dr. Rosenberg's work in your paper or project. The most appropriate citation is: "Rosenberg, Morris. 1989. Society and the Adolescent Self-Image. Revised edition. Middletown, CT: Wesleyan University Press".

[Yanıtınızı düzenleyin](#)

Bu içerik Google tarafından oluşturulmamış veya onaylanmamıştır. [Kötüye Kullanımı Bildirme](#) - [Hizmet Şartları](#)

Ek.8 (Travma Sonrası Bilişler Ölçeği (TSBÖ) Çeviri izni)

From: Kubis, Ellen <ekubis@penmedicine.upenn.edu>
Sent: Tuesday, May 7, 2019 8:00 PM
To: Aysun Küçük <aysun.kucuk@kizilay.org.tr>
Cc: Foa, Edna <foa@penmedicine.upenn.edu>; Capaldi, Sandra <sandraca@penmedicine.upenn.edu>; Belli, Gina <gbelli@penmedicine.upenn.edu>
Subject: RE: About Permission For PTCI

Dear Aysun,

You have permission to translate the PTCI into the Syrian Arabic language.

I have attached translation instructions for the measurement.

You can email me if you have any questions.

Thank you,
Ellen

Liebllich, Shari <Shari.Liebllich@Penmedicine.upenn.edu>

Aysun Küçük; Foa, Edna; Capaldi, Sandra; Belli, Gina ▾

RE: About Permission For PTCI

Action Items

Hi Aysun,

Just one minor edit and then it looks good! Once you have edited and have a final version please send us the final back translation and Syrian Arabic version for our records.

Best,
Shari

Ek.9 (Ankara Toplum Merkezi Tez Çalışması Uygulama İzni)

TÜRKİYE KIZILAY DERNEĞİ
Göç Hizmetleri Direktörlüğü

Sayı : 845644-529-E.73426
 Konu : Aysun KÜÇÜK'ün Yüksek Lisans
 Çalışması Hk.

24/06/2019

Türkiye Kızılay Derneği Genel Müdürlüğü

Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Yüksek Lisans öğrencisi Aysun KÜÇÜK'ün "Travma Sonrası Bilişler Ölçeği (TSBÖ) Suriye Arapçasına Uyarlama Çalışması" başlıklı yüksek lisans tez araştırması için Ankara Toplum Merkezi faydalanıcılarına Travma Sonrası Bilişler Ölçek (TSBÖ) uygulama talebini iletmıştır.

Yapılan değerlendirmeler neticesinde; 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun gereklerine, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 94. maddesi ve 2014/6883 karar sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 51. maddesinde belirtilen gizlilik ilkesine uyulması şartıyla, Aysun KÜÇÜK'ün yüksek lisans çalışması kapsamında Ankara Toplum Merkezi Yöneticisi tarafından uygun görülen faydalanıcılar ile ölçek çalışma talebi uygun görülmüştür.

e-İmza
 Alper KÜÇÜK
 Genel Müdür Yardımcısı

OLUR
 24/06/2019
e-İmza
 Dr. İbrahim ALTAN
 Genel Müdür

Ek: Aysun Küçük Akademik Araştırma Talep Formu

Göç Hizmetleri Direktörlüğü
 TÜRK KIZILAYI ATAÇ-1 SOKAK NO:32 YENİŞEHİR/ANKARA
 Tel: (312) 430 2300 Faks: (312) 430 0175 www.kizilay.org.tr

5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile tertimmiştir.
 Evrak teyidi <https://ebys.kizilay.org.tr/orgun/orgula.aspx> adresinden SYAO-M6RV-033T kodu ile yapılabilir.

TRAVMA SONRASI BİLİŞLER ÖLÇEĞİ (TSBÖ) SURİYE
ARAPÇASINA UYARLAMA ÇALIŞMASI

ORIGINALITY REPORT

14%	9%	1%	9%
SIMILARITY INDEX	INTERNET SOURCES	PUBLICATIONS	STUDENT PAPERS

PRIMARY SOURCES

1	www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080 Internet Source	4%
2	www.saglikcalisanisagligi.org Internet Source	2%
3	Submitted to Üsküdar Üniversitesi Student Paper	2%
4	Submitted to Bahcesehir University Student Paper	1%
5	Submitted to Trakya University Student Paper	1%
6	openaccess.maltepe.edu.tr Internet Source	1%
7	Submitted to European University of Lefke Student Paper	<1%
8	toad.halileksi.net Internet Source	<1%
9	Submitted to Mehmet Akif Ersoy Aniversitesi	

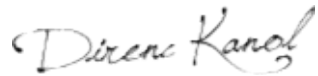
10.07.2020

Sayın Aysun K

Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'na yapmış olduğunuz YD/SB/2020/654 proje numaralı ve **“Travma Sonrası Bilişler leği'nin (TSB) Suriye Arapçasına Uyarlama alışması”** başlıklı proje nerisi kurulumuzca değerlendirilmiş olup, etik olarak uygun bulunmuştur. Bu yazı ile birlikte, başvuru formunuzda belirttiğiniz bilgilerin dışına çıkmamak suretiyle araştırmaya başlayabilirsiniz.

Doçent Doktor Direnç Kanol

Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu Raportörü

Not: Eğer bir kuruma resmi bir kabul yazısı sunmak istiyorsanız, Yakın Doğu Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'na bu yazı ile başvurup, kurulun başkanının imzasını taşıyan resmi bir yazı temin edebilirsiniz.